PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
1914 – 1918
Redactare: Simona Ceauşu
Design copertă: Alexandru Novac
THE FIRST WORLD WAR 1914 – 1918 Vyvyen Brendon
Copyright © 22.000 Vyvyen Brendon
First published in English by Hodder & Stoughton.
PRIMUL RĂZBOI MONDIAL 1914 – 1918 Vyvyen Brendon Copyright © 22018 Editura ALL All rights reserved.
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BRENDON, VYVYEN
Primul Război Mondial: 1914 – 1918 / Vyvyen Brendon; trad. din lb. engleză de Daniela Mişcov.
— Bucureşti: Editura ALL, 2018 ISBN 978 – 606 – 587 – 516 – 6
I. Mişcov, Daniela (trad.)
94
Grupul Editorial ALL:
Bd. Constructorilor nr. 20 A, el. 3, sector 6, cod 060512 – Bucureşti Tel.: 021 402 26 00 Fax: 021 402 26 10
www.all.ro
Editura ALL face parte din Grupul Editorial ALL.
n/editura. all allcafe.ro
Vyvyen Brendon
PRIMUL RĂZBOI MONDIAL
1914 – 1918
Traducere din limba engleză de Oaniela Mişcov
Cuprins
Cuvânt înainte
Capitolul 1 Cauzele războiului
1 Introducere
2 Controverse despre război
3 Intrarea în război
4 De ce a izbucnit războiul?

5 Privind înainte îndrumări pentru studiu
Capitolul 2 Obiectivele şi resursele beligeranţilor, 1914 – 1917
1 Introducere
2 Puterile Centrale
3 Aliaţii
4 Concluzii îndrumări pentru studiu
Capitolul 3 Impas pe Frontul de Vest, 1914 – 1917
1 Introducere: cum s-a sărbătorit Crăciunul în 1914
2 Teritorii câştigate, 1914
3 Cauzele impasului
4 în căutarea unor alternative, 1915
5 Hărţuirea inamicului, 1916
6 Viaţa în tranşee
7 împotmoliţi în noroaie, 1917 îndrumări pentru studiu
Capitolul 4 Fronturile de Est şi de Sud, 1914 – 1917
1 Introducere
2 Oprirea „tăvălugului”: fronturile de luptă din Rusia
3 Raporturile cu micile puteri: Turcia şi Balcanii
4 Luptând printre nori: Frontul din Italia
5 Concluzii îndrumări pentru studiu
Capitolul 5 Războiul total 94
1 Introducere 95
2 Stăpânii mărilor 96
3 Competiţia pentru „un loc mai bun sub soare” 104
4 Păstrând aprins focul din cămin 108
5 Concluzii 119
Îndrumări pentru studiu 121
Capitolul 6 Ultimele etape ale războiului: anul 1918 123
1 Introducere 124
2 A intra în război, a ieşi din război 125
3 Jucând ultima carte: Frontul de Vest 130
4 Explicaţii despre înfrângere şi victorie 141
Îndrumări pentru studiu 146
Capitolul 7 Moştenirea mondială a războiului 151

1 Introducere 152
2 Naşterea unei lumi noi 152
3 Construirea păcii 158
Îndrumări pentru studiu 168
Capitolul 8 Moştenirea socială, economică şi culturală a războiului 169
1 Introducere 170
2 Patria îşi cinsteşte eroii 172
3 Descrierea războiului 181
Îndrumări pentru studiu 196
Lecturi suplimentare 199
Index 203
Cuvânt înainte
Către cititorul obişnuit
Această lucrare a fost iniţiată mai ales la nivelul cerinţelor studenţilor şi elevilor care susţin examene legate de istoria Primului Război Mondial, dar oferă o mulţime de informaţii interesante şi cititorului obişnuit. Partea principală a cărţii (textul propriu-zis, mai puţin îndrumările de la sfârşitul capitolelor) reprezintă un studiu uşor de citit şi incitant totodată, ce are coerenţa necesară unei cercetări istorice. Intenţia autorilor a fost nu doar să ofere o prezentare clară şi concisă a evenimentelor din trecut, ci să stimuleze cititorii (chiar şi pe cei neiniţiaţi) în a-şi forma o opinie despre subiectul pus în discuţie. Astfel, în loc să transmită o sumă de „adevăruri istorice" plate, lucrarea de faţă conţine puncte de vedere şi interpretări diferite.

Către studenţi şi elevi în această ediţie a cărţii, autorul introduce structuri noi şi le modifică pe cele deja existente cu scopul de a vă ajuta să aprofundaţi subiectul. Secţiunea „Obiective de atins", care urmează după titlul fiecărui capitol, are menirea să vă concentreze atenţia asupra temei (temelor) principale ale capitolului respectiv, iar caseta cu „probleme cheie" care urmează după majoritatea subtitlurilor capitolelor vă atrage atenţia asupra subiectului sau subiectelor dezbătute. Secţiunea

„Să studiem capitolul…”, care se află la sfârşitul fiecărui capitol, vă sugerează modul în care vă puteţi însuşi cele mai multe informaţii din capitolul respectiv.

În funcţie de subiectele care vă interesează şi de timpul de studiu pe care îl aveţi la dispoziţie, puteţi proceda în mod diferenţiat atunci când folosiţi această carte pentru pregătirea unui examen.

De exemplu, dacă doriţi să vă formaţi o idee generală asupra subiectului, în cel mai scurt timp posibil, următoarele căi ar fi, probabil, cele mai eficiente:

1. Citiţi capitolul 1 în întregime. Pe parcursul lecturii ţineţi seama de problemele enunţate în secţiunea „Obiective de atins”.

2. Pentru fiecare dintre capitolele următoare, începeţi cu secţiunea „Obiective de atins” şi, dacă subiectul vă interesează, citiţi tot capitolul, oprindu-vă la fiecare subcapitol pentru a nota principalele probleme dezbătute. Cel mai adesea, metoda ideală este de a răspunde la întrebarea (întrebările) din caseta cu „probleme cheie”.

Dacă doriţi să abordaţi întreaga tematică a cărţii şi dispuneţi de timpul necesar, ar fi avantajos să folosiţi pentru fiecare capitol următoarea procedură:

1. Citiţi tot capitolul, de preferat într-o singură şedinţă. Pe măsură ce citiţi, aveţi în vedere toate indicaţiile de la secţiunea „Obiective de atins”.

2. Studiaţi schema de la sfârşitul capitolului, asigurându-vă că în linii mari l-aţi înţeles.

3. Citiţi secţiunea „Să studiem capitolul…” (şi secţiunea „Să răspundem la întrebări structurate şi întrebări-eseu despre capitolul…”) şi decideţi dacă mai aveţi de lucrat la capitolul respectiv. În anumite secţiuni ale cărţii, va trebui să citiţi capitolul a două oară şi să vă gândiţi (să scrieţi un rezumat) la ceea ce aţi citit.

4. Abordaţi secţiunea „întrebări bazate pe izvoare”. Citiţi întrebările şi formulaţi-vă răspunsurile în minte sau în scris.

După ce aţi citit întreaga lucrare, studiaţi secţiunea „Lecturi suplimentare” şi alegeţi acele titluri care v-ar putea completa informaţiile. Scopul nostru a fost să vă trezim interesul şi să vă facem studiul cât mai agreabil. Sperăm că la încheierea lecturii veţi aprecia că el a fost atins.

Keith Rondell

Cauzele războiului

Pe parcursul studierii acestui capitol încercaţi să răspundeţi singuri la întrebarea: cine e de vină pentru izbucnirea războiului sau ce e l-a provocat? A fost Germania mai vinovată decât alte ţări? >t de vină pentru acest conflict dezastruos conducătorii militari, icnii sau oamenii obişnuiţi?

DATE IMPORTANTE

1912

1913

1914

1871

1882

1894

1898

1902

1904

1905

1907

1907 1911

Crearea Imperiului German după victoria asupra Franţei încheierea Triplei Alianţe între Germania, Austria şi Italia încheierea Dublei Alianţe între Franţa şi Rusia Germania începe programul militar de construire a navelor de luptă. Se încheie o alianţă între Marea Britanie şi Japonia.

Acord anglo-francez („Antanta cordială”)

Are loc războiul dintre Rusia şi Japonia, învingătorii fiind japonezii. Crizadela Tanger

Triplă Antantă între Marea Britanie, Franţa şi Rusia Austria anexează Bosnia.

Crizadela Agadir înţelegere secretă încheiată între Marea Britanie şi Franţa privitoare la navele de război Italia anexează Libia.

Primul război balcanic Al doilea război balcanic

28 iunie Asasinarea arhiducelui Ferdinand de Austria

5 iulie Germania se oferă să ajute Austria.

23 iulie Ultimatumul Austriei transmis Serbiei 28 iulie Austria declară război Serbiei.

30 iulie Mobilizare generală a trupelor ruseşti

1 august Germania declară război Rusiei.

3 august Germania declară război Franţei.

Germania invadează Belgia.

4 august Marea Britanie declară război Germaniei. 6 august Austria declară război Rusiei.

Introducere

De întreba-vor de ce-am murit.

Spune-le că ai noştri taţi au minţit.1

Poetul oficial al Imperiului britanic, Rudyard Kipling, a scris aceste versuri, incluzându-le în volumul *Epitaphs of the War* din 1919, la patru ani după moartea fiului său John, pe Frontul de Vest. Aşa simple cum par aceste cuvinte, ele pot fi interpretate în multe feluri. Chiar Kipling se pare că, de fapt, nu i-a spus fiului său, în vârstă de 17 ani când s-a înrolat, tot adevărul, şi aceasta pentru a-l determina să se înroleze ca ofiţer, deşi era miop şi ar fi putut să se scutească medical. În discursurile sale, Kipling a creat un tablou impresionant asupra „pericolului hun" pentru a-i determina pe tineri să meargă la război. Cu toate acestea, e puţin probabil ca scriitorul englez să-şi fi schimbat convingerile din cauza pierderii personale suferite. Probabil că poemul era menit să-i acuze pe oamenii de stat liberali antebelici că au păcălit poporul englez, ascunzând eventualitatea unui conflict european.

Orice ar fi vrut să spună Kipling, rândurile sale au pus o întrebare arzătoare privitoare la vinovaţii sau la cauzele care au dus la moartea lui John şi a altor peste 8 milioane de soldaţi (de toate naţionalităţile), înrolaţi între anii 1914 – 1918.

Controverse despre război

PROBLEMA CHEIE De ce au existat atâtea controverse cu privire la cauzele izbucnirii primului război mondial?

Pentru că războiul a fost atât de devastator, participanţii, politicienii şi istoricii au polemizat aprins despre cauzele sale. În acelaşi an când Kipling a scris *Epitafurile*, Tratatul de la Versailles spunea explicit că vina pentru toate „pierderile şi pagubele" provocate de război aparţinea învinşilor, adică germanilor şi aliaţilor lor. Această clauză a fost respinsă net de Germania în anii postbelici şi a ajuns curând subiect de dezbatere acerbă între istorici din toate ţările. În anii '20 şi '30 ideea unei responsabilităţi generale a prins teren atât în cercurile politice cât şi în cele academice. Vina au purtat-o acum factorii generali, precum secretomania diplomaţiei, competiţia economică, cursa înarmării şi imperialismul. În consecinţă, s-a considerat că fiecare ţară avea o parte de vină. Primul ministru al Marii Britanii, David Lloyd George, a sintetizat acest punct de vedere atunci când a scris, în memoriile sale, intitulate *War Memoirs*, că „în 1914 naţiunile s-au târât până la cazanul clocotit al războiului, aruncându-se în el, fără nicio urmă de nelinişte sau de teamă".2

Însă izbucnirea celui de-al doilea război mondial a dus la o reevaluare a responsabilităţii Germaniei pentru primul război mondial. În cuprinzătorul său studiu despre această problemă, ziaristul italian Luigi Albertini spune în final că „deplina şi ultima responsabilitate pentru izbucnirea războiului" trebuie pusă în seama Germaniei şi a prematurei ei mobilizări – deşi el mai notează şi faptul că celelalte ţări „nu s-au arătat înspăimântate de furtuna care

se dezlănţuia”.3

Istoricul german Fritz Fischer şi-a înfuriat compatrioţii atunci când, în 1961, a declarat că războiul s-a datorat Germaniei imperialiste „cu pofta ei de a deveni putere mondială”, şi a făcut o paralelă între politica timpului şi cea a naziştilor.4 Aceste studii au dus la reexaminarea documentelor şi la continuarea polemicilor. Unii istorici au acceptat interpretarea lui Fischer, alţii au încercat să o schimbe, în timp ce un alt grup a atras atenţia asupra existenţei în toată Europa lui 1914 a unei „mentalităţi de război”. Partea a doua a acestui capitol este dedicată prezentării acestei chestiuni, începând cu evenimentele imediate care au condus la conflict.

Intrarea în război

PROBLEMA CHEIE De ce au intrat în război, ca adversare, Marile Puteri, în august 1914?

Războiul a izbucnit după şase săptămâni de la asasinarea, pe 28 iunie 1914, a arhiducelui Franz Ferdinand, moştenitor al tronului Imperiului austro-ungar. El a fost omorât în timpul unei vizite oficiale la Sarajevo, capitala Bosniei, în semn de protest împotriva alipirii acestei provincii slave la marele Imperiu habsburgic. Tânărul student care l-a împuşcat pe arhiduce era un sârb bosniac, membru al unei organizaţii naţionaliste slave cu sediul în Serbia. Deşi împăratul austriac Franz Joseph nu a fost foarte îndurerat de moartea nepotului său şi a soţiei lui, Sofia, care avea origine modestă, el a spus clar că această jignire adusă coroanei austriece nu putea rămâne nepedepsită.

Înainte de a lua măsuri împotriva Serbiei, el a căutat să se alieze cu partenerul tradiţional al Austriei, Germania. Pe 5 iulie, Kaiserul Wilhelm al II-lea al Germaniei a promis „sprijin deplin”, chiar dacă aceasta ar fi însemnat război cu Rusia, protectorul tradiţional al slavilor; Wilhelm al II-lea i-a încurajat într-adevăr pe austrieci „să se folosească de contextul prezent”.5 Pe 23 iulie, guvernul Austriei a trimis Serbiei un ultimatum, descris de ministrul de externe

englez, Sir Edward Grey, drept „cel mai formidabil document trimis vreodată de un stat altui stat independent”.6 Austria cerea Serbiei să oprească orice formă de „subversiune” antiaustriacă şi să accepte ajutorul oficialităţilor imperiale în aplicarea acestei măsuri. În termen de 48 de ore guvernul sârb a trimis un răspuns conciliator acceptând majoritatea solicitărilor, dar punând la îndoială dreptul Austriei de a se amesteca în treburile sale interne. Hotărât să rezolve „pericolul” sârb, împăratul a respins acest răspuns şi, pe 28 iulie, a declarat război, începând imediat bombardarea Belgradului, capitala Serbiei.

În acest timp, Poincaré, preşedintele Franţei, şi primul ministru Viviani se aflau într-o vizită, pe care o plănuiseră demult, la Skt. Petersburg, unde au avut discuţii cordiale, dar neconcludente, cu ruşii, aliaţii lor. Întrucât revenirea în patrie s-a făcut pe mare, iar cei doi au fost, din această pricină, izolaţi din punct de vedere diplomatic, liderii politici francezi nu au avut niciun rol în evenimentele europene desfăşurate între 25 şi 29 iulie. Când au ajuns la Paris, ei au constatat că generalul Jofffe, comandantul forţelor armate, îşi asumase coordonarea activităţii diplomatice franceze, promiţând ataşatului militar rus „sprijin deplin şi activ”.

În următoarele zile evenimentele s-au precipitat, mai ales la nivel militar. Pe 29 iulie armata însă a fost mobilizată parţial, pentru a fi pregătită să ajute Serbia, prin atacarea graniţei de nord-est a Imperiului austriac. A doua zi, ţarul Nicolae al II-lea a fost convins de miniştrii şi generalii ruşi să declare mobilizare generală, trupele ruseşti primind ordin să avanseze către graniţa estică a Germaniei. Cum Rusia făcuse prima mutare, cancelarul german Bethmann Hollweg putea la rându-i să anunţe mobilizarea fără să dea impresia că acţionează cu agresivitate. Impulsionat de comandanţii militari, Kaiserul a declarat război Rusiei pe 1 august. Văzând că Poincaré refuză să îşi retragă sprijinul acordat Rusiei, Germania a

declarat şi ea război Franţei (pe 3 august). Neoficial, Poincaré era fericit, pentru că vina pentru un război pe care Franţa nu şi-l dorise putea fi în mod limpede aruncată asupra Germaniei. „Niciodată nu a fost primită cu mai multă satisfacţie o declaraţie de război”.7

În ciuda intensei presiuni diplomatice la care a fost supusă, Marea Britanie nu şi-a luat niciun angajament, nici faţă de Franţa, nici faţă de Rusia, cele două ţări cu care semnase antante (acorduri de colaborare), în urma câtorva eşecuri, Grey a încercat să-şi convingă cabinetul că Marea Britanie se va confrunta cu „un viitor mizerabil şi ignobil” dacă nu se va alătura conflictului care putea să ducă la câştigarea de către Germania a supremaţiei pe continent, atât pe uscat cât şi pe mare. El nu a fost sigur dacă va avea susţinere, nici din partea politicienilor, nici din cea a populaţiei, până pe 3 august, când trupele germane s-au pregătit să invadeze Belgia conform planului generalului Schlieffen de cucerire a Franţei (vezi pag. 13 – 14). În acest fel, Marea Britanie, care fusese solicitată încă din 1839 să susţină independenţa Belgiei, a declarat război Germaniei, pe 4 august.

Austro-Ungaria, preocupată de campania din Serbia, nu a declarat oficial război Rusiei decât pe 6 august. După cum susţin recente studii istorice, este limpede că izbucnirea războiului mondial a fost posibilă datorită hotărârii imperiului de a se răfui cu Serbia. „De prea multă vreme, scrie Holger Helwig, refuzau anglo-saxonii să accepte că producătorii lui *Sacher Torte* şi *Kaffee mit Schlag* [prăjitură şi cafea cu frişcă] erau aceia care au provocat marea nebunie de la 1914”.8

Toţi ceilalţi beligeranţi au susţinut la data respectivă că s-au angajat în război din raţiuni defensive. Justificarea dată de ţarul Nicolae al II-lea, pe 2 august, a fost că ţara sa „trebuia să se implice nu doar pentru a ajuta o ţară vecină [Serbia], atacată în mod nedrept, ci şi pentru a salvgarda onoarea, demnitatea şi integritatea Rusiei, şi locul ei alături de Puterile Centrale”. Pe 4 august Kaiserul declara:

„Situaţia de acum se datorează relei-voinţe, care se manifestă de mulţi ani împotriva puterii şi prosperităţii Imperiului German. Într-un război defensiv, care ne-a fost provocat, cu conştiinţa clară şi mâinile curate, noi alegem lancea” în aceeaşi zi, preşedintele Poincaré a declarat că incursiunile Germaniei la graniţa estică a Franţei, pe data de 1 august, au însemnat că ţara sa devenise „obiectul unei agresiuni brutale şi premeditate, sfidând cu insolenţă legile internaţionale”. Şi H.H. Asquith, primul ministru al Marii Britanii, a susţinut, în ziua de 6 august, că ţara sa „se luptă ca să apere principiul conform căruia statele mici nu trebuie zdrobite de către voinţa arbitrară a unei puteri mari şi dominatoare, care sfidează buna-credinţă ce guvernează legile internaţionale”.9

Au fost aceste proteste expresia unor sentimente de revoltă autentice sau au fost nişte pledoarii mai speciale (sau chiar nişte minciuni) menite să câştige adeziunea populară pentru ideea de război? Problema vinovăţiei sau nevinovăţiei poate fi rezolvată numai prin examinarea contextului evenimentelor din perioada iulie-august 1914.

De ce a izbucnit războiul?

PROBLEMA CHEIE Care sursă de tensiune internaţională pe termen lung a fost cea mai responsabilă pentru izbucnirea războiului mondial?

a) Sistemul de alianţe

Multe ţări au intrat în război pentru că făcuseră alianţe militare defensive pe care s-au simţit răspunzătoare să le respecte. Prima dintre acestea era Tripla Alianţă, creată de un fost cancelar german, Otto von Bismarck. Germania a învins zdrobitor Franţa în 1871 într-unul din ultimele războaie care au dus la crearea Imperiului German. Bismarck a vrut să împiedice Franţa să se răzbune pentru această înfrângere şi pentru anexarea de către Germania a unor provincii valoroase, Alsacia şi Lorena. Aşa că a negociat tratate cu Austria (1879) şi Italia (1882), lăsând Franţa fără aliaţi. Tripla Alianţă era direcţionată şi contra Rusiei, care era în conflict cu Austria

datorită luptei pentru cucerirea unor sfere de influenţă în Balcani (Europa de Sud-Est). Iscusitul cancelar a reuşit să păstreze nişte relaţii prieteneşti cu Rusia pe baza Tratatului de reasigurare (1887).

După ce împăratul Wilhelm al II-lea l-a înlăturat din postul de cancelar pe Bismarck, în 1890, situaţia diplomatică s-a schimbat dramatic. În ciuda strânselor relaţii de familie pe care le avea cu ţarul, noul împărat a considerat că relaţia de prietenie cu Rusia ar sta în calea ambiţiilor Germaniei, de aceea a refuzat să reînnoiască Tratatul de reasigurare. Un parteneriat puţin credibil a luat naştere astfel în 1894, între republicana Franţă şi autocrata Rusie, susţinut de frica comună a celor două ţări faţă de Puterile Centrale (Germania, Austria şi Italia) cât şi de investiţia puternică făcută de Franţa în economia rusească. Acum Germania era mai vulnerabilă întrucât, dacă ar fi izbucnit războiul, ar fi avut inamici puternici de ambele părţi.

În acest moment, Marea Britanie a: rămas într-o „splendidă izolare", o poziţie de care era mândră în perioada anilor 1880, când ea avea cea mai puternică flotă, cea mai prosperă economie şi cel mai mare imperiu din lume. La începutul secolului XX totuşi, câţiva factori au dus la slăbirea acestei mari încrederi de sine. Înfrângerea burilor în Africa de Sud (1899 – 1902) s-a dovedit o acţiune neaşteptat de dificilă; SUA şi Germania o depăşeau în ceea ce priveşte puterea industrială şi, cel mai rău semn, în 1898 Germania lansase un program de dezvoltare a flotei militare care ameninţa poziţia ei fruntaşă în acest sector. Mai mult decât atât, prin alianţa încheiată de Germania cu Japonia, în 1902 se reducea implicit rata circulaţiei navelor Marii Britanii în Oceanul Pacific. Doi ani mai târziu, Marea Britanie intra în *Antanta cordială* împreună cu inamicul ei tradiţional, Franţa. Aceasta nu era o alianţă militară, dar în secret Marea Britanie promisese să sprijine pretenţiile Franţei făcute asupra statului independent nord-african Maroc în schimbul recunoaşterii de către Franţa a

conducerii engleze în Egipt. Marea Britanie a semnat o înţelegere similară şi cu alt adversar vechi, Rusia, în 1907, ce a dus la crearea Triplei înţelegeri (Antanta), alianţă care l-a înfuriat pe Kaiserul Germaniei. Acesta l-a acuzat pe unchiul său, regele Eduard al-VLI-lea, de a fi, încercuit" Germania.

Cercetători de orientare academică, precum G. Lowes Dickinson în studiul său *The International Anarchy* (1926), au considerat că diplomaţia, cu stilul ei şiret şi secretos, este răspunzătoare pentru naşterea în Europa a stării de neîncredere şi ostilitate, ce a dus la izbucnirea războiului. Este adevărat că ţările au fost atrase în război datorită angajamentelor mutuale şi a planurilor militare care le-au urmat. Totuşi, instalarea unor avanposturi militare în sine nu provoacă cu necesitate războiul: din contră, frica reciprocă pe care o nasc ele poate duce la menţinerea păcii. Conducătorii hotărăsc ce curs de acţiune este cel mai potrivit cu interesele ţării lor la un moment dat. În acest fel, primul ministru italian a declarat pe 1 august 1914 că Italia nu era obligată să sprijine Austria şi Germania într-un conflict asupra Balcanilor, pe care el nu îl considera a fi „un război de apărare". Pe de altă parte, Grey a promis că Marea Britanie se va implica militar chiar dacă nu e obligată la aceasta de niciun tratat. S-a argumentat, de asemenea, că promisiunea necondiţionată făcută de Germania Austriei şi rapida ei declaraţie de război lansată Franţei şi Rusiei a depăşit cu mult obligaţiile asumate în tratat – ceea ce nu putea însemna decât că Germania dorea un război european.10

b) Rivalităţi economice şi imperiale

Una dintre primele interpretări asupra crizei apărute în 1914 a fost oferită de liderul comunist rus, Lenin. În pamfletul său intitulat *Imperialismul – stadiul cel mai înalt al capitalismului* (1916) el a susţinut că ţările capitaliste erau obligate să se angajeze într-o competiţie pentru câştigarea de noi pieţe şi locuri de investiţii. Rivalitatea imperială ar fi dus inevitabil la război între „spoliatorii

puternici ai lumii, înarmaţi până în dinţi".11 Ideea lui Lenin a fost preluată de istoricii marxişti şi ea ne ajută încă să înţelegem care au fost cauzele războiului şi caracterul său mondial.

La sfârşitul secolului al XIX-lea cea mai mare parte a Africii şi Asiei se aflau sub conducerea sau „protecţia" ţărilor din Europa. Ideea de a forma un imperiu era dictată în mare parte de interese economice, deşi ţările europene căutau în aceeaşi măsură să-şi întărească puterea şi prestigiul. Câteva simţeau, de asemenea, că îşi luaseră, după o expresie folosită de Kipling, „povara Omului Alb" – adică obligaţia să aducă civilizaţia la popoarele supuse. În aceste cuceriri ale teritoriilor îndepărtate mai era vorba şi de ideea de aventură tipic masculină, care îi făcea pe cuceritori populari în patrie. Marea Britanie şi Franţa aveau astfel cele mai mari imperii şi aproape că intraseră în conflict una cu cealaltă de câteva ori, din această pricină, până să ajungă, în 1904, să-şi delimiteze propriile teritorii.

Alte două Mari Puteri, Imperiul austro-ungar şi Rusia, controlau vechi imperii din Europa (deşi enorma suprafaţă de pământ deţinută de Rusia acoperea şi părţi din Asia). Amândouă doreau să se extindă şi în Balcani, marea regiune slavă din Europa de Sud-Est, unde existau zone care încă mai ţineau de Imperiul otoman, aflat în declin. Austria mai ales dorea să câştige o suprafaţă de coastă mai mare, la Marea Adriatică, în timp ce Rusia visa să controleze Constantinopolul, poarta de intrare în Strâmtoarea Dardanele şi de aici în Mediterana. Amândouă puterile se temeau că imperiile lor s-ar putea dezmembra dacă prea multe grupuri etnice aflate sub autoritatea lor şi-ar fi intensificat acţiunile pentru a se autoguverna.

Cele mai tinere state din Europa, Italia şi Germania, s-au considerat înşelate de către Marile Puteri şi şi-au cerut, Jocul sub soare". Ambiţia fierbinte a Italiei era să-şi restabilească statutul de Mare Putere cicându-şi un

imperiu în Mediterana, aceasta fiind una din motivaţiile pentru care s-a alăturat Triplei Alianţe. Politica de expansiune mondială a Germaniei, aşa-numita *Weltpolitik*, a intrat în conflict în special cu pretenţia Marii Britanii de a fi „rasa conducătoare supremă care a existat vreodată”.12 întrucât Marea Britanie, deja invidioasă pe puterea industrială a Germaniei, era hotărâtă să-şi menţină supremaţia imperială, conflictul anglo-german era o posibilitate în acest sens. Marea Britanie era suspicioasă, de exemplu, în ceea ce priveşte proiectul Germaniei de a construi o linie ferată de la Berlin prin Constantinopol spre Bagdad; totuşi, decizia Marii Britanii, luată în 1914, de a investi şi ea în acest plan în cele din urmă sugerează că era totuşi posibilă cooperarea.

Deşi fricţiunile din interiorul Imperiului austro-ungar nu au dus obligatoriu la lupte, pericolul acesta a planat totuşi mereu. Tulburările din interior au contribuit la accentuarea crizei din 1914. Atitudinea arogantă adoptată de Austria faţă de slavii din interiorul imperiului, consideraţi „capul răutăţilor”, a fost adoptată şi de Marea Britanie, în raport cu supuşii săi din colonii. Astfel de atitudini au avut şi ele un rol în precipitarea primului război mondial. În concluzie, se poate spune că toate Marile Puteri au avut cu siguranţă o parte de vină.

c) Crizele politice dintre 1905 – 1913

Aceste alianţe, încheiate din ostilitate faţă de alţii, împreună cu rivalităţile imperiale au funcţionat cu prilejul crizelor care s-au manifestat, punând în pericol soarta Europei, în anii antebelici. Germania a testat prima oară puterea Antantei anglo-franceze în 1905, când Kaiserul, întrerupându-şi croaziera pe Mediterana, a ţinut un discurs în portul marocan Tanger, promiţând sprijin pentru independenţa statului Maroc; el a intrat astfel în conflict cu pretenţiile Franţei. După aceea, la conferinţa de la Algeciras, Marea Britanie a susţinut dreptul Franţei de a a interveni în treburile Marocului. Au urmat „dialoguri” militare secrete, între partenerii Antantei. Numai Austria,

de acum un aliat indispensabil, a susţinut interesele Germaniei.

Dependenţa mutuală a acestor două Puteri Centrale s-a arătat şi mai departe, în 1908, când tulburările din Turcia au oferit Austriei ocazia de a prelua între graniţele imperiului său două noi provincii balcanice: Bosnia şi Herţegovina (asupra cărora avusese până atunci numai drepturi de administrare). Aceasta a dus la declanşarea unor tensiuni între Austria şi Rusia, stârnite să declare război, până când Kaiserul a solicitat Rusiei să accepte această anexare. Încă slăbită după înfrângerea suferită în războiul ruso-japonez (1904 – 1905) şi lipsită de sprijin din partea Franţei şi Marii Britanii, Rusia a trebuit să plece capul. Numai că slavofilii din Rusia erau hotărâţi să nu lase să se repete această umilinţă.

În anul 1911 a mai apărut un nou posibil focar de război, când o canonieră germană a intrat în portul marocan Agadir pentru a protesta în acest fel împotriva trupelor franceze deplasate în această ţară. Marea Britanie a considerat că nava era o ameninţare la adresa „onoarei naţionale" proprii (cuvinte folosite de altfel de pacifistul liberal, Lloyd George) şi a oferit sprijin diplomatic puternic Franţei. Germania, care nu avea asigurat nici măcar sprijinul Austriei de această dată, a fost obligată să recunoască că cea mai mare parte a Marocului era sub protectorat francez (partea nordică de coastă fiindu-i acordată Spaniei) şi să se mulţumească, în compensaţie, cu fâşii de pământ din Congoul francez. O mai mare ameninţare la adresa intereselor Germaniei a fost înţelegerea secretă privind flota militară, care acum avantaja Antanta Cordială. Navele engleze aveau rolul de a apăra Canalul Mânecii şi Marea Nordului (unde era concentrată tot mai numeroasa flotă germană), iar Franţa putea să-şi deplaseze navele spre Mediterana.

Pe fondul crizei de la Agadir, Italia a profitat de situaţia tot mai vulnerabilă în care se afla Imperiul otoman şi a ocupat Libia, provincia nord-africană aflată sub

stăpânire turcească. Riscurile acestei aventuri imperialiste riscante sunt sugerate în acest discurs al primului ministru al Italiei, Giovanni Giolitti, când vorbeşte despre posibilele ei consecinţe:

1 A asigura integritatea părţilor rămase din Imperiul otoman este unul dintre principiile pe care se bazează echilibrul şi pacea în Europa… Poate fi în interesul Italiei să dărâme una dintre temeliile vechiului edificiu? Şi dacă, după ce atacăm Turcia, Balcanii încep să se agite? 5 Şi ce facem dacă un război în Balcani provoacă o ciocnire între cele două blocuri de putere şi un conflict european? Putem să ne asumăm responsabilitatea de a fi dat foc prafului de puşcă? 14

Acest discurs, ţinut în aprilie 1914, s-a dovedit a fi extrem de profetic, pe de altă parte, el sugera, de asemenea, şi ideea de vină colectivă, într-adevăr, după această acţiune, Balcanii au început să se „agite” Sub ochii protectori ai Rusiei, Serbia, Bulgaria, Muntenegru şi Grecia au format Liga balcanică, care a declarat război Imperiului otoman în 1912. Toate cele patru ţări au câştigat teritorii de la turci, dar cel mai mult a beneficiat Serbia. În războiul balcanic care a urmat în 1913, provocat de nemulţumita Bulgarie, Serbia a cucerit şi mai multe teritorii, deşi nu includeau zona de coastă la care râvnea. Acest ambiţios stat slav a fost apoi perceput de Austria ca o ameninţare la adresa intereselor sale imperiale. Germania a folosit înfrângerea Turciei drept pretext ca să trimită o misiune militară sub comanda generalului Liman von Sanders pentru a oferi consiliere în privinţa modernizării armatei turce. În ciuda obiecţiilor formulate de Rusia, generalul a rămas neclintit în Constantinopol până la izbucnirea războiului.

Până în acest punct, totuşi, trebuie spus că războaiele din Balcani nu au provocat „ciocnirea dintre cele două blocuri de putere”, anticipată de Giolitti. De fapt, Grey a reuşit să convoace toţi ambasadorii Marilor Puteri la Conferinţa de la Londra, pentru aplanarea conflictului.

Winston Churchill (pe atunci prim lord amiral al Marii Britanii) avea să-şi amintească: „Primăvara şi toamna lui 1914 au fost marcate de o stare de linişte excepţională”.15 Se pare că unul dintre argumentele pentru acest fapt a fost acela că nici Rusia, nici Germania nu-şi încheiasem pregătirile militare.

d) Cursa înarmării în piesa lui Bernard Shaw *Maiorul Barbara*, Andrew Undershaft se consideră un neruşinat „şi lipsit de scrupule expert în mutilări şi crimă”; e mulţumit că a inventat o nouă armă care „face bucăţi 27 de soldaţi de cauciuc”. La argumentul liniştitor că „războiul va fi abolit dacă va deveni prea distructiv „el replică cu onestitate: „cu cât mai distructiv va fi războiul, cu atât mai fascinant va fi”.16 Această controversă este şi astăzi la fel de actuală pe cât era în 1905, când industria producea echipament de artilerie tot mai sofisticat, mitraliere, torpile, grenade, mortiere, vase şi avioane de război. Cum toate ţările au început să se întreacă între ele făcându-şi tot mai mari depozite de arme, firme precum Nobel, Vickers, Krupp, Škoda şi Creusot s-au îmbogăţit din vânzarea produselor către aceia care le cumpărau, chiar dacă aceştia erau duşmanii guvernelor lor. Am simplifica prea mult situaţia dacă am spune că interesele economice au fost acelea care au dus la război, dar ele au întreţinut un spirit belicos şi cu siguranţă au contribuit, prin armele produse, la marea tragedie provocată de război.

Un alt aspect al cursei înarmării a fost constituirea unor armate numeroase. Majoritatea ţărilor europene au adoptat, în diverse forme, serviciul militar obligatoriu, deşi acesta nu a fost în toate cazurile şi popular. De exemplu, în Franţa, oamenii au manifestat atâta rezistenţă faţă de planul guvernului de a mări durata concentrării de la doi la trei ani încât, atunci când războiul a început, măsura nu fusese încă aplicată. Armata multinaţională a Imperiului austro-ungar era confruntată cu dispute aprige. Soldaţii ţărani ai Rusiei nu voiau să-şi părăsească satele natale. În Marea Britanie, câteva guverne succesive au refuzat să

rişte (fiindcă ar fi pierdut voturi), pentru a introduce la nivelul întregii ţări, serviciul militar obligatoriu, în ciuda presiunilor exercitate de personalităţi precum Kipling. Serviciul militar a fost cel mai uşor acceptat în Germania, aici armata bucurându-se de o mare influenţă şi respect. Dar toate Marile Puteri (cu excepţia Marii Britanii) ştiau în ultimă instanţă că le stătea în putere să mobilizeze milioane de soldaţi instruiţi şi rezerve – aşa cum s-a întâmplat cu adevărat în perioada iulie-august 1914.

Dezvoltarea cea mai spectaculoasă a avut-o flota Germaniei. Amiralul Tirpitz a introdus primele Legi navale în 1898 şi 1900, ordonând construirea a 55 de nave de război. În replică, în Marea Britanie amiralul Fisher l-a conceput pe Dreadnought, un vas mai mare, mai rapid, mai scump şi mai bine dotat cu armament decât oricare dintre predecesoarele sale. Competiţia era acum între Marea Britanie şi Germania (şi între celelalte puteri navale): cine construieşte mai multe vase de tip Dreadnought ca şi submarine şi vase clasice de război. În 1914 la conducere se afla încă Marea Britanie (cu 29 de vase Dreadnought, spre deosebire de Germania, care avea 17) 17 care, pentru a contracara şi mai mult puterea flotei Germaniei, a încheiat alianţe şi înţelegeri strategice. Lansarea noilor nave de luptă, impozitele pe care le presupuneau, crearea unor porturi mai mari şi lărgirea Canalului Kiel (finalizat de abia în iunie 1914) nu puteau să treacă neobservate. Reportaje în presă, postere, sloganuri, formarea unor ligi ale marinei, articole despre flotă, chiar fotografii cu copii în costum de marinar, toată această propagandă a stârnit un climat belicos în sânul opiniei publice atât în Marea Britanie cât şi în Germania. Un roman ale cărui drepturi de publicare au fost cumpărate de ziarul *Daily Mail* speria cititorii englezi cu descrierea *Invaziei din 1910*\ o populară ghicitoare germană oferea drept cheie pentru „ura pe apă şi ura pe pământ”: „duşman – Marea Britanie” Militarismul crease o atmosferă marcată de tensiune şi ameninţări.

e) Planuri de luptă

Mai puţin cunoscute de popoarele Europei erau planurile secrete de luptă făcute în numele lor de comandanţii militari. Planul Germaniei, alcătuit de generalul Schlieffen, comandantul marelui stat major în anii 1890 şi modificat de succesorul său, generalul Moltke, era menit să evite luptele purtate în acelaşi timp pe două fronturi. Un atac fulgerător asupra Franţei prin Belgia ar fi dezarmat inamicul înainte ca ruşii să aibă timp să-şi deplaseze trupele la frontiera estică a Germaniei. Neutralitatea Belgiei, garantată din 1839 de majoritatea statelor europene (inclusiv de Germania), reprezenta o complicaţie minoră pentru armata

Germaniei, care nu avea obligaţii juridice civile. Sub coordonarea lui Moltke, Planul Schlieffen a fost pus în aplicare imediat după ce Germania a declarat război Rusiei. El a contribuit în mod limpede la transformarea acestui conflict regional într-unul mondial. Planurile Austro-Ungariei erau mai puţin precise; obsesia pe care o aveau austriecii în privinţa Serbiei implica un atac la sud, dar pentru ei nu a fost foarte clar cum şi-ar putea angaja trupele şi în luptă cu ruşii, la frontiera nordică.

Amândouă aceste Puteri Centrale au presupus că Rusia nu-şi putea deplasa imensa armată de-a lungul vastului teritoriu al ţării în doar 30 de zile. De fapt, cu consilierea şi împrumuturile acordate de Franţa, după războiul ruso-japonez, Rusia reuşise să-şi refacă sistemul feroviar şi armata. Până în 1914 ea reuşise să conceapă planurile necesare pentru decretarea unei mobilizări generale atât împotriva austro-ungarilor cât şi a nemţilor, ameninţând astfel viabilitatea Planului Schlieffen. Sigur pe informaţiile pe care le deţinea despre planurile ruşilor (dar neavând informaţii secrete precise despre strategia Germaniei), Joffre a alcătuit Planul XVII, menit pentru un atac general al Franţei asupra Alsaciei şi Lorenei. Numai că în Franţa autoritatea civilă avea mare influenţă şi Poincaré nu ar fi acceptat niciodată ca Joffre să-şi deplaseze trupele la zece kilometri dincolo de frontiera

Germaniei fără să se fi declarat război.

Chiar Corpul expediţionar britanic, aşa nou şi mic cum era, avea planuri pentru o intervenţie rapidă în eventualitatea unui atac german asupra Belgiei şi Franţei. S-a întâmplat însă că flota engleză a fost mai bine pregătită decât orice alt serviciu militar din această ţară, pentru că Churchill i-a ordonat să rămână în patrulare pe mare, după ce a făcut o trecere în revistă a dotărilor ei, pe 17 – 18 iulie. „Plecau într-o cursă lungă, mai lungă decât ar fi putut bănui atunci oricare dintre noi”.18

Pentru că planurile militare trebuiau implementate repede şi deciziile importante s-au precipitat în 1914: mobilizarea Austriei contra Serbiei, pe 25 iulie; a Rusiei contra Austriei şi Germaniei pe 30 iulie; a Germaniei asupra Franţei – pe 31 iulie. Era dificil (deşi nu imposibil) să opreşti imediat sute de mii de soldaţi aflaţi în mişcare.

f) Opinia publică

Vestea despre izbucnirea războiului a fost întâmpinată cu entuziasm în întreaga Europă. Dornici să nu rateze acest eveniment, tinerii se grăbeau să se înroleze sub culorile drapelului naţional. Nu voiau să aştepte să fie chemaţi, ci se ofereau voluntar să lupte, pentru Sfânta Rusie, pentru Britannia, pentru *La Patrie* sau pentru *Vaterland*.

Domnului să-i mulţumim, ne-a ales pe noi în acest ceas.

Ne-a aflat tineri, ne-a trezit din somn.19

Există documente care atestă că tinerii de peste tot împărtăşeau gândurile citate mai sus, aparţinând scriitorului Rupert Brooke, considerând războiul o experienţă eliberatoare. Era „o provocare”, aşa cum a spus scriitorul J.B. Priestley, pentru „bărbaţii neiniţiaţi” Mulţi ani de educaţie patriotică împreună cu rănile din ultimele războaie, descrise pătimaş în ziarele populare, au creat „atmosfera lui 1914”. Pe lângă aceasta, fiecare guvern a avut grijă să-şi justifice cu atenţie implicarea.

Unitatea care s-a creat datorită războiului a fost bine

primită de guvernele europene. În anii antebelici toate se confruntaseră cu experienţa conflictelor interne. Cel puţin o dată, sindicaliştii englezi, suflagetele şi oamenii Ulsterului, grupările naţionaliste din Austro-Ungaria, antimilitariştii francezi, socialiştii germani şi chiar câţiva revoluţionari ruşi (deşi nu susţinătorii lui Lenin) şi-au pus deoparte nemulţumirile. Nu se poate dovedi că aceşti lideri (nici măcar cei din Germania) doreau războiul, cu cinism, ca pe o cale de a-şi soluţiona problemele. Pe de altă parte, nici nu au ezitat când a fost vorba să profite de pe urma mentalităţii belicoase a lui 1914.

Problema care rămâne este cea exprimată în poemul lui Kipling: i-au păcălit mai bătrânii conducătorii politici şi militari pe tinerii care au plecat să apere nobilele cauze patriotice? Austro-Ungaria pretindea că îşi apără imperiul de naţionalismul slav; dar această pretenţie a făcut-o să strivească cu aroganţă un vecin mai mic. În mod evident Rusia îi apăra pe slavi de dominaţia Austro-Ungariei şi Germaniei, în timp ce îşi urmărea propriile ambiţii în Balcani. Franţa susţinea că se luptă cu un vecin agresiv, dar se şi bucura să profite de oportunitatea de a se răzbuna pentru înfrângerea suferită în 1871. Marea Britanie susţinea cu mândrie că ea apăra micuţa şi curajoasa Belgie, dar în joc se aflau de asemenea şi supremaţia ei navală şi imperială. Germania a declarat că susţine un aliat şi acţionează defensiv; totuşi şi ea dorea războiul, pentru a se afirma ca putere mondială.

Toţi beligeranţii, cu excepţia Germaniei, doreau să-şi apere statutul existent, „câştigat în secole de eroism şi realizări”. Numai că noul concept de *Weltpolitik*, unul neliniştitor, a tulburat echilibrul global de putere şi poate, până la un punct, să fie cauza izbucnirii primului război mondial.

Privind înainte

PROBLEMA CHEIE De ce s-a purtat războiul pe o scară aşa de mare şi un timp aşa de îndelungat?

Spre sfârşitul lui 1914 se purtau lupte nu numai în

Serbia unde începuse războiul, ci şi în Belgia, în nordul Franţei, în zona estică a Germaniei, la graniţele Austro-Ungariei şi Rusiei, în coloniile din Africa ale Germaniei şi pe mare. Cu cât se implicau mai multe ţări, cu atât războiul se purta la scară şi mai mare, în aşa fel încât oamenii au ajuns să-i spună Marele Război. Intrarea în război a Turciei, de partea Puterilor Centrale, în luna octombrie, a dus luptele şi pe pământurile arabe, ale Imperiului otoman. Dorinţa Japoniei de a-şi respecta alianţa încheiată în 1902 cu Marea Britanie a aprins pericolul unui conflict în Pacific şi în Orientul îndepărtat. După aprilie 1915, când Italia s-a alăturat Franţei, Marii Britanii şi Rusiei (care de acum vor fi numite Aliaţii) un front nou s-a deschis în nordul Italiei. Când Bulgaria s-a alăturat Puterilor Centrale în octombrie 1915, iar România a trecut de partea Aliaţilor, în august 1916, Balcanii au devenit un teatru de luptă şi mai mare.

De această dată iluzia că va fi un război scurt s-a spulberat repede, nu se întrevedea niciun sfârşit. În Capitolele 3, 4 şi 5 vor fi descrise diferitele arii de conflict şi se vor discuta factorii care au influenţat caracterul luptelor. Ar fi putut Germania să-şi înfrângă puterea combinată a inamicilor din Vest şi din Est? Ar fi vrut flota engleză, atât de invidiată de Germania, să-şi împrăştie duşmanii? Sau se putea hotărî soarta războiului în Africa şi Asia, în coloniile aparţinând diverselor puteri? Cât de mult depindea conflictul, atât de avid de oameni şi muniţie, de contribuţia civililor?

Aşa cum vom demonstra în capitolul 6, două decizii luate în 1917 au schimbat cursul războiului: hotărârea preşedintelui SUA, Woodrow Wilson, de a se implica în luptă, de partea Aliaţilor, şi cea a noului guvern comunist al Rusiei de a semna un armistiţiu. În acest fel, fiecare din părţile implicate a câştigat un avantaj pe care îl considera important pentru victorie. De abia în toamna lui 1918 a fost mai limpede cine făcuse presupunerea corectă. În ciuda faptelor, numeroşi germani au susţinut multă vreme

după război că ţara lor nu a fost de fapt învinsă pe câmpul de luptă, în noiembrie 1918. Capitolele 7 şi 8 vor trata despre diversele aspecte de viaţă care au fost influenţate de aceşti patru ani de război generalizat, cu sugestia că e dificil să înţelegi secolul XX fără să cunoşti primul război mondial.

Referinţe

1 R. Kipling, „Common Form" versuri din volumul *Complete Verse* (CUP, 1990), p. 314.

2 D. Lloyd George, *War Memoirs* (Odhams Press, 1938), vol. I, p.32.

3 L. Albertini, *Origins of the War of 1914*, trad. I. Massey (OUP, 1957), Voi. II, p. 136.

4 F. Fischer, World Power or Decline: The Controversy over Germany's Aims in the First World War (Norton & Co., 1974), p. XVII.

5 I. Geiss (ed.), July 1914: The Outbreak of the First World War: Selected Documents (Norton & Co., 1965), p.77.

6 G.P. Gooch & H. Temperley, *British Documents on the Origins of the War* (H.M.S.O., 1929), Vol. XI, p.73.

7 K. Wilson (ed.), *Decisions for War 1914* (UCL Press, 1995), p. 140.

8 H. Herwig, The First World War: Germany and Austria-Hungary 1914 – 1918 (Arnold, 1997), p.18.

9 A.C. Morales, *Europe*: *The Last Hundred Years* (Macmillan, 1979), p.31.

10 A se consulta de exemplu J. Rohl în K. Wilson, *Decisions for War*, p.28 fi.

11 J. Watson, *European History 1815 – 1941* (John Murray, 1981), p. 254.

12 Discurs al lui Joseph Chamberlain (ministru pentru problemele coloniilor) în 1895 în J. Joii, *The Origins of the First* World *War* (Longman, 1984), p.150.

13 F. Fellner în Wilson, *Decisions for War*, p. 14.

14 Joll, Origins of the First World War, p. 164.

15 W. Churchill, *The World Crisis*: *1911 – 1918*

(Odhams Press, 1938), Vol. I, p. 143.

16 G.B. Shaw, *Major Barbara*, (Penguin, 1957), p.70.

17 N. Ferguson, *The Pity of War* (Allen Lane, 1998), p.85.

18 Churchill, *World Crisis*, vol. I, p. 153.

19 R. Brooke, „Peace" în B. Gardner, *Up the Une to Death* (Methuen, 1976), p. 10.

Schemă rezumat

Diferitele sfere de acţiune din primul război mondial

	Noi participanţi	Frontul de Vest 9 i Italia	Frontul de Est	Lupte maritime aeriene
1914	Japonia (Aliaţii) Turcia (Puterile Centrale)	Invadarea Belgiei de către Germania Bătălia de la Mons bătălia de pe Marna Batălia de la Ypres (1) „*Armistiţiul*" de Crăciun	Invadarea Serbiei de către Austria Bătălia de la Tannenberg şi de la lacurile Mazuriene Invadarea Rusiei de către Austria Bătălia de la Lemberg	Bloca engleză Bătăliile golful Helgoland, Insulele Falkland Coronei
1915	Italia (Aliaţii) Bulgaria (Puterile Centrale)	Război de tranşee Bătălia de la Neuve Chapelle Bătălia de la Ypres (2) Bătălia de la Loos Bătălia de pe Isonzo (Italia)	Înfrângere a Serbiei Campania din Peninsula Gallipoli înfrângerea Rusiei în Galiţia	Război submarinel Scufundare pachebotul *Lusitania* Bătăli la Dogger Raid zepelinelor asupra Ang
1916	Portugalia Ro	Bătălia de la Verdun Bătălia de pe Somme	Sfârşitul campaniei din Peninsula	Bătăli Iutlandei

	mânia (Aliaţii)	Bătăliile de pe Isonzo şi din Dolomiţi	Gallipoli Ofensiva lui Bruşilov asupra Austriei	
1917	SUA Grecia (Aliaţii)	Ofensiva de la Nivelle Revoltele franceziloBătăliile de la Vimy, Ridge şi Arras Bătălia de la Ypres (3) Bătălia de la Cambrai Bătălia de la Caporetto (Italia)	Detronarea ţarului, în Rusia revoluţia comunistă din Rusia Armistiţiu rusesc	Război submarin Sistemul en al convoaie
1918		Ofensiva lui Ludendorff Sosirea pe continent a trupelor americane Contraofensiva Aliaţilor Bătălia de la Vittorio Veneto (Italia) Abdicarea Kaiserului, în Germania Capitularea Germaniei	Tratatul de la Brest Litovsk Capitularea Bulgariei, Turciei şi Austriei	Atac englez as portului Zeebrugge Revolt pe na germane

Cauzele războiului
Obiectivele şi resursele beligeranţilor, 1914 – 1917

2

OBIECTIVE DE ATINS

În timp ce citiţi acest capitol este important să vă uitaţi mereu la tabelul de la pagina 20, pentru a compara resursele militare şi economice ale celor două părţi adverse în momentul izbucnirii războiului. Obiectivele puterilor beligerante au fost vagi, schimbătoare, opuse şi deseori secrete. De aceea, ele nu pot fi prezentate de-a dreptul, într-o formă simplă.

DATE IMPORTANTE

1914 Japonia declară război Germaniei.

Germania proclamă Programul din septembrie.

Turda declară război ţărilor aliate.

Declaraţia oficială a obiectivelor militare ale Franţei

1915 Aliaţii recunosc obiectivele Rusiei în Strâmtoarea Dardanele. Tratatul de la Londra dintre Italia şi Aliaţi

Italia declară război ţărilor aliate.

1916 Planurile Austriei de expansiune în Balcani

Aliaţii recunosc planurile Rusiei în ceea ce priveşte Polonia. Tratatul Sykes-Picot privitoare la împărţirea de către Aliaţi a teritoriilor arabe Italia declară război Germaniei.

Portugalia şi România se alătură Aliaţilor.

1917 Aliaţii recunosc pretenţiile Japoniei din Pacific.

Proclamarea celor „14 puncte” ale preşedintelui SUA, Thomas Woodrow Wilson

SUA declară război Germaniei.

Introducere

„Războiul este o continuare a politicii cu alte mijloace”, scria teoreticianul militar din secolul al XIX-lea Karl von Clausewitz. Într-adevăr, politicienii au recurs la război în august 1914, în interesul ţărilor lor. De asemenea, ei au negociat cu celelalte guverne pentru a lărgi aria conflictului şi au susţinut acest principiu timp de

patru ani. În timp ce soldaţii se omorau unii pe alţii peste tot, în tranşeele noroioase din Flandra, în câmpurile dezolante din Europa de Est, pe vârfurile învăluite în nori ale munţilor Italiei, în deşerturile Arabiei, pe pământul deşertic al Africii de Est, în aer şi pe mare, oamenii de stat şi diplomaţii discutau despre fructul dorit al victoriei. Din când în când guvernele încercau să ofere justificări pentru prelungirea luptelor anunţând, cu întârziere, care erau ţelurile războiului. Această abţinere a guvernelor de a vorbi deschis are o explicaţie: discuţiile despre ţelurile războiului semănau confuzie, fiind incompatibile cu aspiraţiile aliaţilor. În acest capitol sunt analizate ţelurile oficiale şi cele secrete ale majorităţii ţărilor combatante dintre 1914 şi 1917. Sunt examinate de asemenea mijloacele prin care sperau acestea să le atingă, comparându-se cele două variante şi evaluându-se măsura în care finalul războiului a fost determinat de resursele lor iniţiale.

	Germania	Austria/Ungaria	Turcia	Marea Britanie	Franţa	Rusia	Japonia
1! Tţ.	65	52	21	45	39	171	55
Personal naval/militar (capacit. pentru timp de pace) (mii)	891	444	240?	532	910	1352	306
Armata	4,5	3	2	1 (i	4	5,9	

după mobilizare (mii.)				nclusiv imperiul)			
Tonaj vase de război (mii)	1305	372		2714	900	679	700
Avioane de luptă	200	84		95	200	360	
Cheltuieli apărare (mii.)	117, 8	42, 4		75, 7	65, 9	101, 8	
Producţia de fier/oţel (mii. tone)	17, 6	2, 6		7, 7	4, 6	4, 8	0, 25
Producţia de grâu (mii tone)	4343	4240		1772	7690	68864	
% din producţia manufacturieră a	14, 8	4, 4		13, 6	6, 1	8, 2	

lumii							

	Puterile Centrale	Aliaţii

Tabel: Resursele Marilor Puteri la începutul războiului1

Puterile Centrale

PROBLEMA CHEIE Cât de adecvate erau resursele Puterilor Centrale pentru realizarea ambiţiilor lor?

a) Germania

Având o armată numeroasă şi instruită şi unităţi mari de rezervişti bine antrenaţi, o flotă de război puternică, o artilerie pe măsură, o flotă aeriană în plină dezvoltare, Germania s-a angajat în război cu multă încredere, neconsiderând necesar să planifice şi folosirea efectivelor militare existente în colonii. Obiectivele militare îndrăzneţe pe care şi le-a propus erau susţinute de o agricultură productivă, industrii manufacturiere neîntrecute decât de acelea ale SUA, un sistem de comunicaţii bun şi o populaţie cu o rapidă creştere demografică. Toate acestea făceau din Germania un inamic redutabil. Totuşi, chiar într-un stat eficient ca acesta „nu existau niciun fel de planuri" pentru un război prelungit.2 Nu era limpede cum un guvern nedemocratic şi birocrat putea reuşi să asigure trupe, să hrănească populaţia şi să plătească impozitele o lungă perioadă de timp. Nu era nici sigur că patriotismul euforic din 1914 va continua să mascheze divizările politice, religioase şi regionale pe care nu reuşiseră să le înlăture cei 43 de ani de existenţă a Germaniei imperiale. De aceea speranţele Germaniei erau îndreptate spre obţinerea unei victorii rapide aşa cum promitea Planul Schlieffen (vezi pag. 13 – 14).

Ambiţioasele obiective de război s-au bucurat la început de o evidentă susţinere. Ele au fost formulate prima dată în timpul toamnei, de cancelarul Bethmann Hollweg, cu prilejul lansării „Programului din septembrie", program confirmat apoi de conducătorii politici şi militari, în esenţă, se viza formarea unei uniuni vamale şi

economice central-europene conduse de Germania şi Austro-Ungaria, cunoscută apoi ca *Mitteleuropa*. Aceasta implica anexarea Luxemburgului şi posibil a unei părţi din Franţa, controlul asupra Belgiei, acapararea porturilor sale cu deschidere la Canalul Mânecii, eliberarea de sub conducerea rusă a statelor baltice şi a Poloniei, care ar fi intrat apoi sub „influenţa" Germaniei. Un plan asemănător ar fi dus la hegemonia Germaniei în Africa – *Mittelafrika*. Conducătorii militari germani propuneau obiective mult mai ample decât cancelarul, dar cu toţii erau în aparenţă de acord că Germania trebuia să-şi extindă imperiul colonial şi să domine Europa, întrucât dezbaterile publice despre ţelurile războiului au fost curând interzise, e dificil să evaluăm în ce măsură a sprijinit populaţia aceste ambiţii grandioase. Exista o mişcare de dreapta, numită Obiectivele Războiului, care propunea chiar mai mult, în timp ce mulţi socialişti erau pentru mai multă reţinere. Oricum, obiectivele au rămas în vigoare, accentuând rezistenţa Aliaţilor la „militarismul german" şi contribuind astfel la continuarea războiului.

b) Imperiul austro-ungar în ciuda lungii lui existenţe şi a dimensiunilor impresionante, imperiul era de fapt partenerul mai slab în această alianţă cu Germania. De aceea nu se afla în poziţia de a formula obiecţii faţă de obiectivele de război ale Germaniei, chiar dacă unele dintre acestea se aflau în conflict cu interesele imperiale; propusa „eliberare" a Poloniei ruseşti, de exemplu, ar fi putut provoca tulburări în sânul celor 8 milioane de supuşi polonezi ai Austriei. Şi celelalte grupuri etnice erau un subiect ce stârnea conducerii nelinişti: cu slavii (care alcătuiau 46 la sută din populaţia imperiului), cehii, românii şi italienii care-şi susţineau drepturile naţionale nu era nici măcar sigur că armata imperiului (unde ordinele se dădeau în nu mai puţin de 15 limbi) ar rămâne loială conducerii în timp de război. Pe lângă aceasta, puţinele investiţii pentru sectorul apărare, făcute înainte de război, însemnau că armata era prost dotată, iar flota de război

era cea mai mică din Europa. Producţia scăzută a industriei metalurgice nu îndemna la optimism privitor la posibilitatea eliminării cu uşurinţă a acestor deficienţe. În 1916, acestea însemnau că inamicul se afla în toate părţile: Serbia şi România la sud-est, Italia la sud-vest, Rusia la nord-est. Marele atu al imperiului îl reprezenta alianţa cu Germania.

„Eram sortiţi să murim" se lamenta după război ministrul de externe austriac. Cu toate aceste probleme, imperiul nu voia doar să supravieţuiască, ci spera să se extindă în Balcani. În ianuarie 1916 guvernul şi-a anunţat planurile de a transforma Albania în protectorat habsburgic, de a anexa jumătate din Serbia şi de a prelua zona de coastă din Muntenegru. De la Italia, conducerea de la Viena nu dorea decât nişte ajustări de frontieră. Un soldat italian avea să-şi aducă aminte cum strigau, în 1916, trupele austriece, aflate pe vreo creastă a munţilor Dolomiţi, cu satisfacţia hrăpăreţului: „perlele strălucitoare ale câmpiei veneţiene… Verona, Vicenza, Treviso, Padua. Şi în depărtare la stânga, Veneţia, Veneţia!" 3

c) Turcia

Statul Turciei, a cărui populaţie era de religie musulmană, a semnat o alianţă secretă cu Puterile Centrale, pe 2 august 1914. Kaiserul cultiva de mult această prietenie, chiar dacă Turcia era în această relaţie „omul bolnav al Europei", din cauza sultanatului său corupt şi deseori crud, a armatei neinstruite şi prost dotate şi a flotei aproape inexistente. Nimic nu ilustrează mai bine incompetenţa acestui regim decât faptul că sultanul Abdul Hamid cel Proscris a ordonat ca cele câteva nave bune ale flotei, construite în străinătate, să fie dezmembrate, ca să nu fie folosite împotriva sa, în caz de revoltă. În 1914 însă, el a fost înlăturat de la putere, iar fratele său a fost obligat să împartă conducerea ţării cu revoluţionara Mişcare a Junilor Turci, o grupare cu vederi mai moderne dar nu mai puţin autocrată. Începând cu această perioadă totuşi, cu ajutorul consilierii şi fondurilor

Germaniei, au început să se facă nişte îmbunătăţiri la nivelul armatei. Este dificil de estimat care era capacitatea armatei mobilizate în octombrie 1914, când Turcia a declarat război Aliaţilor. Totuşi, în opinia recent exprimată a unui istoric, teoretic, „declaraţia că ar fi existat 17.000 de ofiţeri şi un sfert de milion de militari din alte grade era departe de adevăr” 4. Creştinii şi evreii erau recrutaţi dar nu li se permitea să servească decât în batalioanele de muncă.

În mare parte datorită poziţiei geografice, Turcia a provocat serioase probleme Aliaţilor. Chiar înainte de declaraţia oficială de război, Turcia a răspuns solicitării Germaniei de a riposta prin fortificaţiile amplasate în Strâmtoarea Dardanele împotriva transporturilor Aliaţilor. O dată ostilităţile pornite, Rusia a fost nevoită să-şi redirecţioneze trupele spre sud, pentru luptele purtate în Caucaz, aici Turcia dorind să-şi recâştige teritoriile pierdute în anii anteriori. Acesta era unul dintre principalele sale obiective de război. Mai visa să recâştige de la englezi Egiptul şi Ciprul. Guvernul turc a anunţat că purta un război sfânt (*jihad*) şi susţinea această idee cu aserţiuni exagerate conform cărora Kaiserul era musulman, el fiind descendentul surorii lui Mohamed.5

Turcia mai dorea să-şi reocupe teritoriile pierdute din posesiunile balcanice. Dar după 1915 această aspiraţie s-a complicat, atunci când una dintre ele (Bulgaria) s-a alăturat Puterilor Centrale, tentată şi ea de câştigarea unor teritorii.

Aliaţii

PROBLEMA CHEIE Erau resursele comune ale Aliaţilor suficiente pentru a le asigura victoria asupra Puterilor Centrale şi a le împlini obiectivele?

a) Marea Britanie şi imperiul său

Englezii erau conştienţi că familia regală descendentă din Eduard al VII-lea se afla în declin, ştiau însă că ţara lor nu era totuşi pierdută, mai deţinea importante valori, multe fiind obţinute în condiţii

potrivnice. Competiţia cu Germania stimulase dezvoltarea flotei, deşi aceasta nu putea apăra imperiul până în punctele sale cele mai îndepărtate. Neaşteptatele pierderi din timpul războiului cu burii, de la începutul secolului, provocaseră naşterea unor reforme la nivelul armatei regulate, care deşi rămăsese mică era mai eficientă şi mai bine echipată. Pe de altă parte, e adevărat că provocarea impusă de Germania şi SUA în sectoarele industriale nu provocase modernizări, cu excepţia construcţiilor navale. Cu toate acestea, Marea Britanie era un stat bogat, cu un comerţ prosper, iar Londra era capitala financiară a lumii. Toate plusurile Marii Britanii aveau să se dovedească valori inestimabile în acest război costisitor.

O parte importantă a bogăţiei ţării venea de la coloniile sale, care reprezentau un sfert din populaţia globului. Imperiul său servea ca piaţă pentru produsele manufacturiere, ca debuşeu pentru investiţiile de capital şi ca sursă de materii prime. Un alt avantaj al „Patriei Mamă" era acela că dispunea, pentru un eventual război, de trupe provenind din colonii. Ele reprezentau un adevărat atu, mai ales ţinând cont de refuzul guvernului de a institui serviciul militar obligatoriu. Chiar la începutul războiului, în septembrie 1914, patru divizii din India au sosit pe Frontul de Vest. Soldaţilor indieni nu le-a fost uşor să îndure asprimea iernii, un anotimp cu ale cărui rigori nu erau obişnuiţi. De aici şi numărul mare de victime, înregistrat în luptă. Aproape un milion şi jumătate de voluntari indieni au servit în armata britanică în timpul războiului, pe Frontul de Vest, până în 1915. După acest an, au luptat mai ales în Mesopotamia, regiune din Orientul Mijlociu. Dominioanele, având specific sistemul autoguvernării (Canada, Australia, Noua Zeelandă şi Africa de Sud), au contribuit la armata britanică cu peste un milion de soldaţi, luptând în Franţa, Belgia, Turcia şi Africa. Regimentele sud-africane de pe Frontul de Vest includeau şi „Contingentul de Muncă al Băştinaşilor" format din soldaţi ai populaţiei de culoare, care au avut un

rol vital în transportul de provizii, în săpatul tranşeelor şi curăţarea terenului. O jumătate de milion de soldaţi recrutaţi local au servit chiar în luptele din Africa. Coloniile din Indiile de Vest şi-au oferit rapid sprijinul patriotic pentru ţara-mamă, dar ministrul de externe, lordul Kitchener, exprimând implicit prejudecăţile timpului, şi-a manifestat neliniştea faţă de „implicarea pe câmpul de luptă" a trupelor formate din oameni de culoare, care dădeau impresia că Marea Britanie recurgea la „gunoaiele umanităţii". Numai din pricina crizei de forţe de luptă din 1915 au fost acceptaţi voluntarii de culoare provenind din Indiile de Vest, pentru luptele de pe Frontul de Vest, pentru că altfel ei erau folosiţi numai în batalioanele de muncă.

Pentru ei, conform relatării făcute de un ofiţer alb, colonelul Wood-Hill, războiul era „o poveste sfâşietoare despre umilinţă şi deziluzie".6 Dar pentru Marea Britanie, unde peste o treime din forţa de luptă o reprezentau negrii, contribuţia venită din colonii era vitală.

În ceea ce priveşte obiectivele de război, Marea Britanie nu a recunoscut oficial că ar mai fi vrut teritorii. Discursurile politice din 1914 se refereau la acele obiective care aduseseră Marea Britanie în război: menţinerea supremaţiei navale, restaurarea statutului de independenţă al Belgiei şi „zdrobirea militarismului prusac" – deşi în această privinţă existau diferite păreri despre cum s-ar fi putut înfăptui. În următorii doi ani dependenţa Angliei de dominioanele şi Aliaţii săi, ca şi propriile ambiţii imperiale, ce rămâneau constante, au dat naştere la noi aranjamente secrete. Australiei şi Noii Zeelande li s-au făcut promisiuni că vor intra în posesia permanentă a insulelor germane din sudul Pacificului pe care le ocupaseră. O promisiune similară i-a fost făcută Africii de Sud în ceea ce priveşte Africa de sud-vest germană. Canada era singurul dominion căruia nu i se oferise o recompensă pentru loialitate, în ceea ce priveşte simplele colonii, ele nu aveau nevoie de compensaţii.

Pentru sprijinul lor, Italiei şi Japoniei li s-au oferit posesiuni austriece şi germane (vezi paginile 28 – 30). În cadrul Tratatului Sykes-Picot din 1916 diplomaţii englezi şi francezi au tăiat în secret părţi din imperiul asiatic al Turciei. Marea Britanie voia să preia controlul asupra Mesopotamiei, iar Franţa – Libanul şi Siria. Italiei şi Rusiei li s-au alocat „zone de control" de pe harta Orientului Mijlociu. După cum scrie istoricul David Stevenson, „dorinţa de a anexa şi a stabili sfere de influenţă nu era o boală pur germană".7 Pentru a încuraja revolta printre supuşii arabi ai Turciei, tratatul propunea de asemenea o confederaţie independentă a statelor arabe în care Marea Britanie şi Franţa ar fi avut anumite „drepturi".

b) Franţa şi imperiul său

Franţa şi-a revenit repede din înfrângerea suferită în 1871, din partea Germaniei. De atunci ea îşi făcuse aliaţi şi colonii, investise cu dărnicie în afara graniţelor (în special în Rusia), îşi construise o armată mare şi o flotă de bază. Cu toate acestea, avea motive să se teamă de Germania. Industria franceză se dezvoltase rapid, dar era cu mult mai puţin productivă decât cea a vecinului său mai prosper. Unul dintre motive era acela că Franţei îi lipseau resurse naturale esenţiale precum fierul şi cărbunele, dezavantaj accentuat şi prin pierderea Alsaciei şi Lorenei, dar şi prin ocuparea de către Germania, pe parcursul războiului, a zonelor industriale din nord. O altă resursă care îi lipsea Franţei erau oamenii; din motive care rămân neclare creşterea demografică era cu mult mai mare în Germania. Pentru a-şi construi o armată mare guvernul francez trebuia să recruteze aproape 80 la sută dintre bărbaţii grupelor de vârstă tipice (în comparaţie cu doar 50 la sută în Germania); Franţa depindea masiv şi de efectivul de 600.000 de persoane cât numărau trupele coloniale din Africa de nord şi de vest, din Indochina franceză (Vietnam, Cambodgia şi Laos). Franţa a intrat în război unită şi sigură de victorie dar, pe măsură ce luptele continuau, lipsa de resurse economice şi umane a devenit un

dezavantaj tot mai mare.

Franţa intenţiona să-şi rezolve, prin război, neajunsurile, aşa cum s-a văzut odată cu anunţarea oficială a obiectivelor sale de război, în decembrie 1914. Dar aici Aliaţii s-au văzut dezavantajaţi, întrucât aspiraţiile Franţei nu s-au dovedit total acceptabile pentru Marea Britanie. Chiar recuperarea Alsaciei şi Lorenei, pe care guvernul francez o considera esenţială, nu era susţinută complet de către Marea Britanie (sau de socialiştii francezi) din cauza necunoaşterii dorinţei locuitorilor din aceste zone. Oare doreau aceştia să fie francezi sau germani? în ceea ce priveşte refacerea Belgiei, aliaţii erau în consens, dar Franţa nu dorea să se alăture Angliei pentru a încuraja pretenţiile Belgiei asupra Luxemburgului, aspirând ea însăşi la această regiune. În ceea ce priveşte compensaţiile şi căile de a pune capăt militarismului german existau şi aici controverse. Chiar la începutul războiului, Franţa visa la teritoriile germane de pe malul stâng al Rinului, să le anexeze sau să creeze state-tampon aici, o idee inacceptabilă pentru Marea Britanie. La sfârşitul războiului aceste dispute erau încă nerezolvate, şi ele aveau să nască dezbateri aprinse la Conferinţa de pace de la Versailles. În ceea ce priveşte împărţirea prăzilor din Orientul Mijlociu a existat o înţelegere perfectă între toate guvernele Antantei.

c) Rusia

Pentru inamici, deplasarea iminentă a „ursului” sau a „tăvălugului rusesc” era o perspectivă înfricoşătoare. Cu teritoriul său mereu în expansiune, cu populaţia aflată în continuă creştere demografică şi cu o armată imensă, această ţară punea în umbră oricare mare putere. Este adevărat că niciunul dintre aceste avantaje nu a salvat Rusia de la înfrângerea sa de către vecinul ei mai mic din est, Japonia, în 1905, dar această umilinţă s-a dovedit, pe multe planuri, salutară. De atunci încolo au existat câteva reforme politice, o creştere economică fără precedent şi îmbunătăţiri aduse forţelor armate suficiente pentru a

pune pe jar Germania.

Avantajele Rusiei nu au fost întotdeauna la fel de impresionante cum păreau în ochii observatorilor străini. Noul parlament, Duma, avea foarte puţine puteri şi respecta foarte vag principiile democraţiei. Marele imperiu avea multe naţionalităţi care nu doreau să fie conduse de Rusia. Majoritatea popoarelor nu profitau de creşterea economică a ţării, rămânând foarte sărace, iar aceasta se referea atât la cei 80 la sută din populaţie care erau încă ţărani cât şi la cei aflaţi în oraşele în curs de dezvoltare. împreună, toate aceste probleme au provocat la începutul secolului XX o proliferare a grupurilor revoluţionare. În consecinţă, batalioanele care au mers la luptă pentru ţar în 1914 erau alcătuite din numeroşi ţărani analfabeţi, minorităţi etnice resentimentare şi muncitori comunişti dornici să se folosească de cadrul armatei ca de un teren de recrutare propriu. În aceste condiţii armata urma să devină un amestec periculos (vezi paginile 73 – 75). Tăvălugul rusesc avea şi alte deficienţe. Tendinţa conducerii era de a plasa artileria în fortificaţii, şi nu pe câmpul de luptă; armata era împărţită între Germania şi frontierele Austriei, iar noul sistem de căi ferate era supraaglomerat din cauza transporturilor de cai pentru cavalerie, în care îşi puseseră încă speranţele comandanţii armatei. Concluzia ironică a lui Norman Stone era că „sacrificarea locomotivelor pentru cai era o cale convenabilă pe care o alesese această armată de a intra în războiul din 1914”.8

Precum aliaţii săi, Rusia era încrezătoare că victoria îi va aduce dorite recompense. O veche aspiraţie era aceea de a uni poporul polonez (împărţit între Germania, Austria şi Rusia, înainte de război) „sub sceptrul Imperiului rus, liber în credinţă, limbă şi autoguvernare”.9 în noiembrie 1916, Franţa şi Marea Britanie au acceptat de nevoie să respecte acest plan, pentru a ţine Rusia în război. Un alt ţel al Rusiei era anexarea Constantinopolului şi a ţărmurilor europene şi asiatice ale Strâmtorii Dardanele.

Aliaţii au sprijinit acest lucru în martie 1915, la vremea campaniei din Peninsula Gallipoli (vezi paginile 75 – 78). Lucrurile se mai schimbaseră din 1870, când un cântec popular spunea „al naibii să fiu… dacă englezii or spune vreodată adevărul, sau dacă ruşii or lua vreodată Constantinopolul”.

d) Italia

Zigzagurile diplomatice ale Italiei erau şi mai extraordinare. După ce beneficiase de ajutor militar francez atunci când îi alungase pe austrieci din nordul ţării, în timpul procesului de unificare de la 1860, Italia s-a alăturat unei alianţe austro-germane direcţionată contra Franţei. În 1914

Italia era prea ocupată pentru a subjuga Libia şi prea neliniştită din pricina expansiunii austriece în Balcani pentru a se alătura Puterilor Centrale. O minoritate zgomotoasă vocifera jignită din cauza neutralităţii Italiei, deşi majoritatea populaţiei era recunoscătoare pentru că nu mergea la război. Guvernul conservator al timpului, condus de Antonio Şalandra, era rugat să ducă o politică de *sacro egoismo*, adică să facă ceea ce era în interesul Italiei. Negocierile cu cele două părţi, în perioada 1914

1915, l-au convins pe primul ministru şi pe ministrul de externe că ţara avea de câştigat dacă trecea de partea Aliaţilor. I se promiteau Italiei nu numai regiunile nordice de lângă Trentino şi sudul Tirolului, dorite încă de la unificare, dar de asemenea portul Trieste, Istria şi jumătate din coasta Dalmaţiei, ceea ce i-ar fi oferit controlul asupra Adriaticii. Nu s-a discutat deloc despre o eventuală organizare a unor plebiscite pentru a se vedea care erau dorinţele populaţiei din aceste regiuni, unde se vorbeau diverse limbi. La cele de mai sus se adăuga şi o cotă din coloniile Germaniei. Pe 26 aprilie 1915, fără să se consulte cu conducătorii armatei sau cu membrii parlamentului, Şalandra a semnat Pactul de la Londra. O lună mai târziu Italia a declarat război Austro-Ungariei, iar în august

1916, Germaniei. Majoritatea socialiştilor şi catolicilor (probabil majoritatea italienilor, de fapt) doriseră ca Italia să rămână neutră. Un lucru este sigur: ţara nu a fost târâtă în război din cauza unei aşa-zise dorinţe populare, evocate mai apoi de naţionalişti precum Benito Mussolini şi Gabriele d'Annunzio.

Aşa că nu era niciun dubiu în privinţa obiectivelor de război ale Italiei, iar conducătorii ei erau la fel de încrezători ca cei ai oricărei ţări beligerante în ceea ce priveşte înfăptuirea lor. Italia avea cea mai rapidă rată de creştere economică din Europa şi firme precum Fiat sau Pirelli erau foarte dornice de a furniza ţării armament şi vehicule. Dependenţa sa de importul de cărbune (mai ales din Marea Britanie) şi agricultura sa înapoiată i-ar fi provocat probleme cu aprovizionarea dacă luptele ar fi continuat. Erau şi dificultăţi financiare de asemenea, întrucât datorii uriaşe apăruseră din pricina războiului purtat în Libia. Armata italiană era destul de numeroasă, dar nu reprezenta tocmai „o naţiune la arme"; Martin Clark o descrie mai degrabă ca pe „o armată posomorâtă, în care întâlneşti la tot pasul analfabeţi, soldaţi neechipaţi, smulşi de lângă căminele şi câmpurile lor, ca să lupte pe un pământ străin, din pricini de neînţeles".10 Lipsa de entuziasm era accentuată şi de faptul ca majoritatea trupelor din prima linie proveneau din sudul ţării, o regiune lovită de sărăcie, care nu fusese niciodată integrată deplin în naţiunea italiană.

Cu toate acestea, Aliaţii au ştiut să aprecieze intervenţia Italiei. Datorită ei diviziile austriece au rămas blocate în regiunea râului Isonzo şi a munţilor Dolomiţi, făcând ca imperiul să fie şi mai dependent de ajutorul Germaniei în lupta cu Rusia. De asemenea, flota italiană a împiedicat navele austriece să plece din Adriatica, iar mai târziu a atacat vasele germane din Mediterana.

d) Japonia

Japonia devenise o Mare Putere ca urmare a unei rapide dezvoltări industriale şi modernizări începând cu

1890, dar victoria sa asupra Rusiei în 1905 a uimit lumea totuşi. În 1914 bine antrenata sa armată (animată de spiritul *samuraiului*) şi impresionanta sa flotă au făcut din ea un adversar redutabil. Pe 23 august, când Japonia a declarat război Germaniei, Marea Britanie se temea că această grabă se datora unui ţel expansionist pe care l-ar fi avut Japonia în Orientul îndepărtat – „pericolul galben" putea să pună în pericol chiar imperiul care colorase în roşu o mare parte a hărţii lumii. Temerile britanice s-au confirmat în 1915, când Japonia i-a prezentat Chinei cele „21 de cereri", după un reuşit atac anglo-japonez asupra provinciei care aparţinea Germaniei Kiaochow de pe coasta chineză. Dacă aceasta din urmă ar fi acceptat, atunci s-ar fi ajuns ca japonezii să controleze treburile economice şi politice ale Chinei. În final, guvernul japonez a fost convins să-şi modifice cererile, şi în 1917 Aliaţii au recunoscut oficial pretenţiile sale asupra insulelor germane din Pacific, pe care le ocupase, şi drepturile sale comerciale în zona Kiaochow, în defavoarea acelora ale Germaniei.

Concluzii

PROBLEMA CHEIE Ce alţi factori, în afară de resursele militare şi economice, ar fi putut influenţa deznodământul războiului?

Este evident din tabelul în care sunt estimate resursele (pagina 20) că Puterile Centrale erau în minoritate ca număr al soldaţilor, al navelor de război şi din punct de vedere demografic, chiar dacă nu se iau în considerare coloniile franceze şi engleze. Superioritatea numerică a Aliaţilor a fost întărită mai departe adăugându-i-se rămăşiţele armatelor belgiană şi sârbă; apoi în 1916 Portugalia şi România – deşi niciuna dintre aceste ţări nu era recunoscută printr-o deosebită capacitate militară. Pe de altă parte, Bulgaria, ultimul aliat pe care l-au mai câştigat alături Puterile Centrale după 1914, a contribuit cu o armată bine instruită de jumătate milion de oameni. Şi din punct de vedere economic Aliaţii erau superiori –

aveau avantaje suplimentare obţinute prin împrumuturi şi provizii de război de la o economie uriaşă a lumii, Statele Unite.

Uneori, simplele statistici nu evidenţiază realitatea. Deznodământul războiului nu a fost pur şi simplu determinat de superioritatea numerică a soldaţilor sau a armamentului. Rezultatul a fost decis de factori mai puţin concreţi. Tulburările din sânul minorităţilor etnice ale Austriei, nemulţumirea populaţiei arabe a Turciei, militantismul comuniştilor inşi şi soldaţii săraci şi nemotivaţi să lupte ai Italiei – toate acestea ameninţau să submineze efortul de război al ţărilor respective. Oricare dintre bătăliile de pe Frontul de Vest sau de Est putea să fie influenţată de numărul mare de victime şi de condiţiile groaznice de luptă. Moralul (fie el al militarilor sau al civililor) nu este articol care să poată fi uşor apreciat, de contemporani sau de istorici, şi nu era uşor de ghicit moralul cui urma să cedeze primul.

În mod evident, participarea Americii, după aprilie 1917, a contat enorm în ceea ce priveşte resursele şi moralul Aliaţilor. Statele Unite au venit cu trupe nou formate, o flotă apreciabilă şi o capacitate demografică, industrială şi agrară imensă, apăsând asupra talerului balanţei şi mai mult, în defavoarea Puterilor Centrale (vezi pagina 145). Preşedintele Woodrow Wilson a adus cu sine şi programul „celor 14 puncte”, în care erau evidenţiate idealuri precum democraţia, autodeterminarea şi pacea, în detrimentul egoismului şi intereselor proprii. Deşi aceste obiective ameninţau să rupă pânza secretă a negocierilor secrete făcute de Aliaţi în precedenţii doi ani, intrarea în joc a Statelor Unite nu a transformat efectiv războiul într-o luptă ideologică între liberalism şi autocraţie. Pentru soldaţi precum A.A. Milne (care servea într-o unitate militară engleză de transmisiuni pe Frontul de Vest) totul nu era „străvechiul război sângeros”.11

Referinţe

1 Cifrele au fost luate din P. Kennedy, *The rise and*

Fall of the Great Powers (Fontana, 1989), pp.255 – 261, Ferguson, *Pity of War*, p.252 şi G. Darby, „The Great War" în *History Review* (September, 1998), p.25.

2 R. Chickering, *Imperial Germany and the Great War* (CUP, 1998), p.31.

3 E. Lussu, *Un anno sul T Altipiano* (Oscar Mondatori, 1970), p.63. Traducere de Carolyn Cooksey.

4 P. Haythomnwaite, *The World War One Source Book* (Arms and Armour Press, 1992), p.302

5 *Ibid.*, p.301.

6 Documentar pe Channel 4, *Mutiny*, 10 octombrie 1999.

7 D. Stevenson, The First World War and International Politics (OUP, 1988), p.137.

8 N. Stone, *The Eastern Front* (Hodder & Stoughton, 1975), p.36

9 Stevenson, International Politics, p.119.

10 M. Clark, *Modern Italy, 1871 – 1982* (Longman, 1984), p.187.

11 Din „Gold Braid" de A.A. Milne (scriitorul pentru copii) în Gardner, *Up the Line to Death*, p.129.

a) în ce măsură au depăşit resursele iniţiale ale Aliaţilor pe acelea ale Marilor Puteri?

b) Cum s-au schimbat obiectivele celor două părţi beligerante după începerea războiului c) De ce Germania nu putea câştiga decât într-un război de scurtă durată şi cum au influenţat durata războiului ţelurile sale şi ale adversarilor săi?

Întrebările structurate ca acestea sunt menite să vă orienteze pe traseul care începe cu prezentarea informaţiilor relevante din primele întrebări şi sfârşeşte cu concluziile aflate în ultimele întrebări.

Întrebarea a: Folosiţi statisticile de la pagina 20 şi informaţiile din text despre ţările participante la războiul din 1914 (Germania, Austria şi Turcia împotriva Marii Britanii, Franţei, Rusiei şi Japoniei). Trebuie să vă fie limpede că resursele combinate ale Aliaţilor erau mai mari

decât acelea ale Puterilor Centrale; voi trebuie să hotărâţi cât de semnificativă era această superioritate. Amintiţi-vă să luaţi în calcul şi poziţia geografică a ţărilor respective, întrucât aceasta ar fi putut influenţa felul în care au fost folosite resursele.

Întrebarea b: Folosiţi schema rezumat de la paginile 34 – 35 ca şi textul corespunzător pentru a afla cum şi-au formulat obiectivele ambele părţi beligerante după începerea războiului şi cum s-au schimbat în decursul luptelor. Informaţiile prezente în aceste răspunsuri ar trebui să vă conducă la concluziile din întrebarea c.

Întrebarea e: Resursele modeste ale Germaniei şi problemele aliaţilor săi furnizează explicaţii necesare pentru răspunsul la prima parte a întrebării. Ambiţiile sale grandioase, hotărârea adversarilor săi de a i se opune şi propriile ţeluri ale Aliaţilor ne ajută să explicăm de ce niciuna dintre părţi nu a încheiat pacea mai repede.

Schemă rezumat
Obiectivele şi resursele beligeranţilor

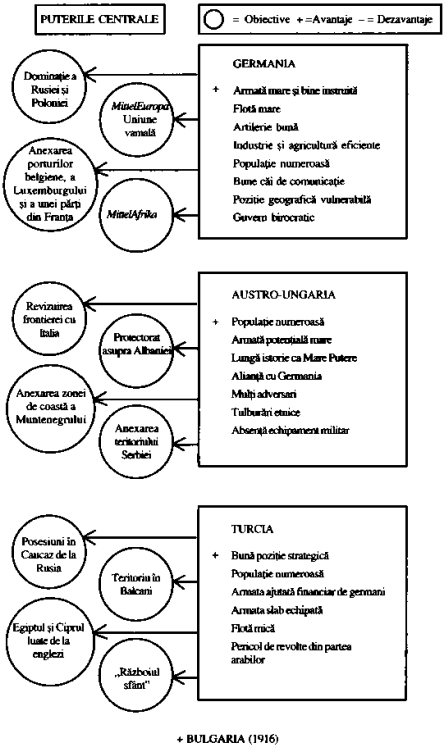

+ BULGARIA (1916)

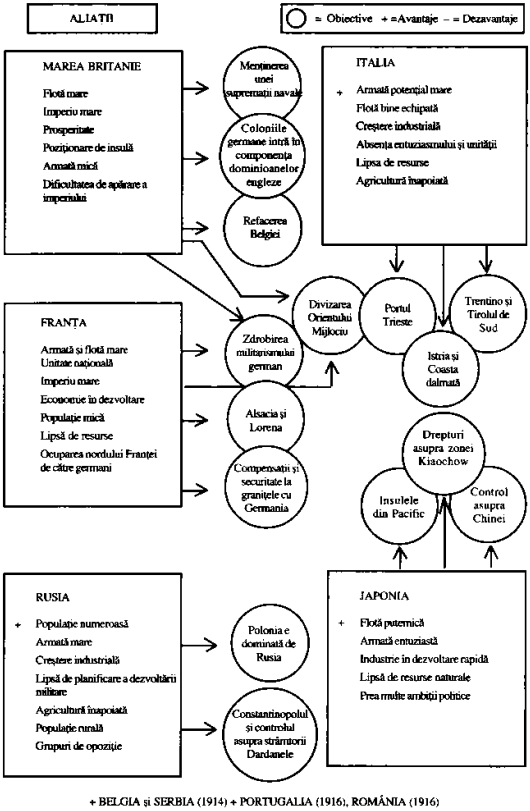

Impas pe Frontul de Vest, 1914 – 1917

3

După o scurtă descriere a felului în care a fost sărbătorit Crăciunul pe Frontul de Vest în 1914, se va încerca o explicare a motivelor pentru care Franţa şi Belgia au continuat să lupte mult timp după data estimată a victoriei.

DATE IMPORTANTE

1914 Germanii atacă Belgia.

Bătăliile de la Mons şi Le Caleau bătălia de pe Marna

Prima bătălie de la Ypres

1915 Bătălia de la Neuvelhapelle

A doua bătălie de la Ypres, unde se foloseşte prima

dată gazul toxic de luptă.

Churchill propune folosirea tancurilor.

Bătălia de la Loos

1916 Bătălia de la Verdun Bătălia de pe Somme

1917 Bătălia din Champagne şi rebeliunea francezilor Bătălia de la Arras şi Vimy Ridge

A treia bătălie de la Ypres (Passchendaele)

„Revolta" de la Etaples Bătălia de la Cambrai

Introducere: Cum s-a sărbătorit Crăciunul în 1914

În recea noapte a Ajunului de Crăciun din 1914, pe frontul din nordul Franţei şi Belgiei, se puteau auzi, în întunericul străbătut de razele lunii, soldaţii cântând colinde, fiecare în limba lui. Dintr-o direcţie se auzea „Stille Nacht", din alta – „O Come AII Ye Faithful" sau „Mânuit.

Chrétiens", urmate de urale şi râsete. În dimineaţa zilei de Crăciun, soldaţii germani, englezi şi (mai rar) francezi şi belgieni ieşeau cu grijă din gropile aliniate în şiruri paralele, în care cântaseră, apoi cei ce fuseseră până atunci adversari îşi strângeau mâinile, chiar în mijlocului noroiului de pe câmpul de luptă, pe care îl numeau „teritoriul nimănui". Orele treceau, iar soldaţii, camarazi şi adversari deopotrivă, jucau fotbal, făceau fotografii, încercând să depăşească bariera limbii, cu glume care să încălzească spiritele; în acelaşi timp tot ei organizau ceremonii funerare comune pentru tovarăşii de luptă morţi. Un soldat englez din cadrul unui regiment de cavalerie indian scria că nu va uita niciodată imaginea „marelui nostru inamic dând mâna cu trupele noastre de indieni". În anumite locuri aceste gesturi pline de caritate creştină au continuat, urmate fiind de altele, specifice sărbătorii Boxing Day (ziua darurilor), în alte locuri, soldaţii şi-au văzut de treabă, făcând schimb de gloanţe şi schije, şi nu de ţigări ori de budinci cu prune.

Când i s-a povestit de această temporară pactizare neoficială, comandantul forţelor armate britanice, Sir John French, a dat ordin imediat ca astfel de lucruri să nu se

mai repete şi ca liderii militari britanici să ia măsuri să împiedice actele de fraternizare pe viitor. „Doamne sfinte, a exclamat unul dintre soldaţii germani care dăduse mâna cu soldaţii indieni, de ce nu putem să avem pace şi să mergem toţi acasă?” 1 Era o întrebare bună.

Teritorii câştigate, în 1914

PROBLEMA CHEIE De ce nu a reuşit Germania să scoată din război Franţa în 1914?

a) Germania invadează Belgia

Armata Germaniei, cu un efectiv de un milion şi jumătate de oameni, care a invadat Belgia pe 3 august, conform planului Schlieffen, se aştepta încrezătoare la o victorie rapidă. Nici trupele franceze care mărşăluiau zeloase prin Alsacia şi Lorena, în caracteristicile lor tunici albastre combinate cu bonete şi pantaloni roşii, nu se îndoiau de succesul pe care îl vor avea atunci când îşi vor reclama vechile provincii. Şi nici

Corpul expediţionar britanic, alcătuit din 160.000 de militari, care s-a grăbit să sară în ajutorul Belgiei, nu se aştepta ca misiunea să nu-i reuşească.

Germanii s-au confruntat cu o rezistenţă mult mai mare decât se aşteptau din partea belgienilor. Însă cu ajutorul armelor, ca de exemplu uriaşul tun de asalt, căruia i se spunea „die Grosse Bertha” şi al politicii germanilor, bazată pe teroare, numită *Schrecklichkeit*, ei au reuşit să distrugă fortăreţele belgiene şi să înfrângă orice rezistenţă în această ţară. „Toţi cei care ne stau în cale trebuie să suporte consecinţele”, i-a avertizat generalul Moltke pe belgieni, avertismentul său oferind Aliaţilor material pentru o bună contrapropagandă. (vezi pagina 110). La 20 august oraşul Bruxelles se afla sub ocupaţia germană. Atunci francezii au transferat rapid trupe din Alsacia şi Lorena, atacul lor aici eşuând dezastruos. Aceştia, împreună cu soldaţii din Corpul expediţionar britanic, au blocat înaintarea trupelor germane spre Mons şi Le Cateau dar au suferit mari pierderi şi au fost forţate să se retragă. Fiind sigur de victorie, după ce armata sa a traversat

graniţa cu Franţa, Moltke a făcut greşeala de a-i schimba direcţia, trimiţând-o să lupte cu ruşii pe Frontul de Est. Dacă se ţine cont şi de pierderile ce-i fuseseră provocate de către francezi, se poate spune că germanii nu au avut trupe suficiente ca să încercuiască Parisul aşa cum spunea planul Schlieffen, şi au fost nevoiţi să vină spre oraş dinspre est. Toate aceste modificări au avut până la urmă un efect dezastruos. Se poate urmări ce s-a întâmplat, pe Harta rezumat (pagina 67), unde figurează şi celelalte bătălii menţionate în acest capitol.

b) Bătălia de pe Marna în acest timp Parisul a rămas aproape gol, civilii au fugit în alte părţi, iar două milioane de rezervişti au plecat pe front, folosind fiecare mijloc de transport posibil, inclusiv cele 600 de taxiuri din oraş. În jur de 2 septembrie, retrăgându-se din faţa germanilor, trupele engleze şi franceze ajunseseră la sud de râul Mama, la doar 40 de kilometri de Paris. Mărşăluiau aproape 24 de kilometri pe zi prin arşiţă; văzându-i, unui ofiţer britanic, după propria sa relatare, i-a venit greu să creadă că aceşti soldaţi „care erau atât de obosiţi şi de înfometaţi, mai puteau fi încă în viaţă”.3 Armata germană însă, care avansase continuu 33 de zile, era şi mai epuizată de oboseală şi nemâncare. Se poate spune că de aceea nu a reuşit să mai facă faţă atacurilor comune engleze şi franceze de-a lungul râului Mama (6 – 12 septembrie). În mod neaşteptat, Parisul a fost salvat datorită deciziei germanilor de a se retrage. Trupele lor puteau să se retragă în ordine ascunzându-se în tranşeele săpate în zona înaltă situată la nord de râul Aisne, o poziţie pe care o puteau apăra de eventuale atacuri din partea Aliaţilor. Moltke era de acum „un om terminat”, iar generalul Falkenhayn a fost nevoit să îl înlocuiască.

c) Prima bătălie de la Ypres în octombrie germanii au încercat să-i surprindă pe Aliaţi lansând un atac în câmpiile de coastă ale Flandrei belgiene. Deşi erau de două ori mai puţine, forţele engleze (care cuprindeau şi indieni, veniţi ca întăriri) au apărat linia frontului, luptând

cu disperare în jurul oraşului Ypres. Când, la sfârşitul lui noiembrie, s-a încheiat bătălia, după ce ambele părţi au cedat, răpuse de epuizare, dar şi speriate de venirea iernii, 4 Corpul expediţionar britanic era aproape decimat. Chiar un critic dur al ordinelor comandamentului britanic precum istoricul australian John Laffin a fost nevoit să recunoască că unica soluţie de a bloca înaintarea germanilor a fost această „rezistenţă câinească”.

Crăciunul se apropia, iar cei doi adversari se aflau blocaţi în tranşee undeva pe Frontul de Vest. Germania, care cucerise cea mai mare parte a Belgiei şi o zecime din teritoriul Franţei, trebuia să-şi apere poziţia vestică dar să lupte şi pe Frontul din Est. Aliaţii, după ce salvaseră Parisul şi porturile din *Canalul Mânecii*, se confruntau acum cu sarcina de a-i respinge pe germani. Aceste manevre îi costaseră pe germani aproape 667.000 de militari (ucişi şi răniţi), pe francezi – 995.000, iar pe englezi – 96.000, o statistică a pierderilor umane de neimaginat înainte de război. Germania şi Franţa înrolau în continuare voluntari şi rezervişti. Marea Britanie se baza mai departe pe voluntari, iar Kitchener a folosit faimoasa campanie propagandistică a afişelor pentru a încuraja crearea de noi trupe, cum a fost „Noua Armată”, compusă din 3 milioane de combatanţi.

40 Impas pe Frontul de Vest, 1914 – 1917

Cauzele impasului

PROBLEMA CHEIE De ce a fost aşa de dificil pentru ambele părţi să străpungă sistemul de tranşee al taberei adverse?

a) Sistemul de tranşee

Sistemul de tranşee de pe Frontul de Vest se întindea pe o lungime de aproximativ 1120 kilometri, pe coasta belgiană a Canalului Mânecii, traversa ţinutul neted şi mlăştinos al Flandrei, trecea prin văile râurilor Somme, Oise şi Aisne din nordul Franţei, apoi prin zona deluroasă, prin regiunile împădurite din nord-est care mărgineau Alsacia şi Lorena până la frontiera Elveţiei. Distanţa dintre

tranşee varia, dar putea să fie mică de până la 100 – 200 de metri. În jurul oraşului Ypres şi al vechii fortăreţe din Verdun se aflau şi dispozitive de apărare fortificate, întrucât aceste oraşe erau de importanţă strategică pentru Aliaţi. Cu trecerea timpului, sistemul de tranşee a devenit tot mai complex. Se săpau şi nişte gropi suplimentare în pereţii laterali, pe post de camere, care ofereau

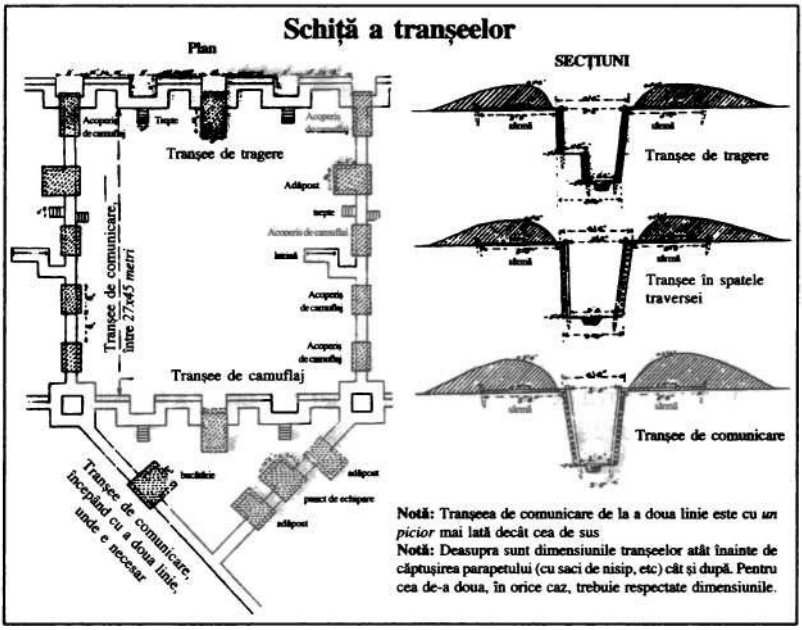
Schiță a tranșeelor
Plan
SECȚIUNI
Tranșee de tragere
Tranșee de camuflaj
Tranșee de comunicare, între 27x45 metri
Tranșee de comunicare, începând cu a doua linie, unde e necesar
Tranșee de tragere
Tranșee în spatele traversei
Tranșee de comunicare
Notă: Tranșeea de comunicare de la a doua linie este cu un picior mai lată decât cea de sus
Notă: Deasupra sunt dimensiunile tranșeelor atât înainte de căptușirea parapetului (cu saci de nisip, etc) cât și după. Pentru cea de-a doua, în orice caz, trebuie respectate dimensiunile.

Cauzele impasului 41

Comparaţi „tranşeele” din această fotografie, făcută în timpul bătăliei de la Passchendaele, cu sistemul de tranşee descris în jurnalul ofiţerului, (vezi pagina anterioară).

un minim confort şi protecţie – deşi *generalul* Joffre descuraja aceste îmbunătăţiri, pentru că voia ca trupele sale să fie mereu gata de atac; sau se făceau buncăre adânci (mai ales de către germani), care asigurau protecţie faţă de proiectilele venite din tirurile intense; tranşeele de comunicare ofereau acces soldaţilor, aici erau depozitate proviziile şi tărgile pentru răniţi. Existau apoi tranşeele de rezervă şi punctele de prim ajutor. Majoritatea tranşeelor erau plasate în zigzag ca să fie mai puţin vulnerabile faţă de tirul inamic. Toate erau protejate în faţă de parapeţi formaţi din saci cu nisip şi garduri de sârmă ghimpată. Mai jos se poate vedea o schiţă extrasă din jurnalul sublocotenentului Eric Heaton, care înfăţişează sistemul de tranşee ideal. Alături este reprodusă o fotografie în care se văd nişte soldaţi canadieni, în lupta de la Passchendaele din 1917, de unde ne dăm seama că realitatea era destul de departe de acest ideal (vezi pagina 41).

a) Armamentul

Datorită specificului noului armament folosit de combatanţii din ambele părţi ale baricadei, era mult mai

uşor să aperi o linie de tranşee decât să o ataci. Cea mai importantă armă de luptă pe linia frontului era mitraliera, care putea să tragă 600 de cartuşe pe minut – în comparaţie cu puştile care (chiar aflate în mâinile unui bine antrenat militar din Corpul expediţionar britanic) putea trage doar 15 gloanţe pe minut. Chiar dacă generalul Douglas Haig (şeful operaţiunilor militare britanice) considera că niciun batalion nu avea nevoie de mai mult de doi oameni cu „această supraapreciată armă” 6, situaţia era aceea că „un singur om, dotat cu mitralieră, protejat de movile de pământ, era mai puternic decât o masă de soldaţi aflată în atac”.7 Din spatele liniilor artileriei constând din *tunuri* şi obuziere care aruncau importante cantităţi de exploziv de mare putere sau şrapnele către tranşeele sau clădirile inamice ori în direcţia trupelor, dacă era cazul. La început s-a vorbit despre necesitatea ca soldaţii să poarte armuri de corp şi căşti metalice cu vizor, dar până la urmă, în 1915, s-au introdus nişte coifuri de oţel. În această perioadă trupele franceze adoptaseră o culoare de camuflaj cunoscută drept „albastru-orizont”, de acelaşi tip cu nuanţele kaki şi cenuşiu de câmp ale uniformelor engleze şi germane.

Trupele din atac luptau cu puşti (la care se ataşaseră baionete, dacă soldaţii veneau în contact cu inamicul) şi grenade de mână, dar cărau şi genţi de muniţii, lopeţi, saci goi, hrană pentru cazuri de urgenţă, echipament de prim ajutor şi sticle de apă, toate acestea cântărind aproximativ 30 kilograme. Nu e greu să ne imaginăm extrema vulnerabilitate a acestor oameni atunci când ieşeau din tranşee şi se deplasau prin terenul de pe Pământul Nimănui, unde drept refugiu nu aveau decât copaci sfâşiaţi de obuze şi cratere făcute de schije. Întrucât de cele mai multe ori firele de telefon erau deja tăiate, trupele aflate în atac nu puteau comunica cu ariergarda decât cu ajutorul cercetaşilor şi al semnalelor făcute cu steguleţele. În majoritatea bătăliilor de pe Frontul de Vest mai multe trupe au fost ucise în timpul atacului decât în apărare.

b) o bătălie tipică: Neuve Chapelle 1915

Bătălia de la Neuve Chapelle, dată la începutul primăverii anului 1915, de Armata I, sub conducerea generalului Haig, ilustrează dificultatea de a câştiga teritorii prin acţiunea ofensivă, deşi această tactică a fost considerată de Haig „cea mai eficientă cale din punct de vedere militar de a rezolva o situaţie care părea imposibilă”.8 Pe 10 martie, după un tir aprig susţinut de artileria grea asupra tranşeelor germane, diviziile de infanterie britanice şi indiene au atact de-a lungul unei linii de câteva kilometri a frontului. Planul fusese ca trupele cavaleriei să intervină imediat ce era făcută străpungerea. Au fost capturate temporar, la mijlocul perioadei de atac, satul ruinat Neuve Chapelle şi patru linii ale tranşeelor germane. În sectorul nordic, totuşi, toate trupele de atac (aproape 1.000 de oameni) au fost ucise în timp ce traversau „teritoriul nimănui”, sau tăiau gardul de sârmă ghimpată. Haig (care se afla la 64 de kilometri în spatele liniei frontului, plasat confortabil la adăpostul centrului de comandă) a insistat ca bătălia să continue „indiferent de pierderi” La 13 martie, după contraatacurile germanilor, fuseseră cuceriţi aproape 1.000 de metri din teritoriu, cu preţul vieţii a 12.000 de oameni.

Unul dintre aceştia, un soldat indian, mărturisea într-una din scrisorile către ai săi: „Ăsta nu e război, este sfârşitul lumii”.9 Un ofiţer superior din comandamentul lui Haig a mărturisit că „Anglia va trebui să se obişnuiască cu pierderi mult mai mari decât cea de la Neuve Chapelle ca să zdrobească armata germană”. 10 A avut dreptate – bătăliile care aveau să urmeze au durat mai mult şi pierderile au fost incomparabil mai mari. Dar, aşa cum a remarcat generalul Allenby, zis „Taurul”, atunci când a fost avertizat că în următoarea bătălie, la Ypres, s-ar putea să fie pierderi mult mai mari, „Şi ce naiba contează asta? Nu mai sunt atâţia bărbaţi în Anglia?” 11

În căutarea unor alternative, 1915

PROBLEMA CHEIE Existau armament sau tactici

alternative care să ajute la depăşirea impasului de pe Frontul de Vest?

a) Arme noi

Noul şef al Statului Major al armatei germane, Falkenhayn, a fost cel care a decis primul folosirea gazului toxic în luptele de pe Frontul de

Vest, în încercarea de a compensa deplasarea de către Germania a unor trupe numeroase pe Frontul de Est Pe 22 aprilie 1915 trupele germane, purtând măşti de gaze, au avansat către Ypres, în spatele unui nor de gaz cloros. Înaltul Comandament al Aliaţilor fusese avertizat asupra iminenţei atacurilor cu gaz toxic de luptă dar nu luase nicio măsură pentru a asigura protecţia trupelor, iar mii de soldaţi au fost scoşi din luptă din această cauză. Totuşi, într-un interval de câteva zile, soldaţii britanici şi canadieni au primit măşti din pânză de in cu instrucţiuni să le umezească cu propria urină. Înarmaţi cu această formă rudimentară de protecţie şi cu un curaj extraordinar, englezii au pornit-o spre Ypres, numai că 70.000 dintre ei au fost ucişi sau au murit, dublu faţă de numărul pierderilor suferite de soldaţii germani.

Gazul cloros era o armă nouă şi care intimida, el putând provoca moartea victimelor care nu se protejau; de exemplu, generalul Charteris a văzut victime ale bătăliei din 1915 „care s-au înecat lent cu apa din plămâni” Gazul fosgen, introdus mai târziu, provoca mult mai uşor moartea. Gazul muştar, sau iperita, folosit din 1917, provoca arderea şi acoperirea cu pustule a pielii precum şi orbirea temporară sau totală. Acest ultim efect a fost memorabil surprins în pictură de către artistul american de război, John Singer Sargent (pagina 184).

Totuşi, nici gazul toxic nu a putut influenţa decisiv soarta războiului, aceasta pentru că ambele părţi beligerante au ajuns să-l folosească, iar în scurt timp au fost introduse măşti de protecţie eficiente de către toţi combatanţii. Rata morţilor printre cei afectaţi a ajuns de 3 la sută, iar pierderile provocate erau de obicei mai mici

decât cele produse de proiectile sau gloanţe. Mai mult decât atât, dacă vântul îşi schimba direcţia, gazul toxic era periculos şi pentru cei care îl lansau (aşa cum s-a întâmplat cu trupele engleze în timpul Bătăliei de la Loos din septembrie 1915) sau dacă existau scurgeri în echipamentul de transport. Gazul de luptă a continuat să fie folosit pe tot parcursul războiului ca armă „strategică" de eliminare din front a adversarului.

O soluţie simplă de a evita blocajul de pe frontul de luptă terestru în zona vestică a fost folosirea spaţiului aerian. Din anul 1914 Germania, Franţa şi Marea Britanie au început să recurgă tot mai mult la avioane de recunoaştere militară, care s-au dovedit foarte eficiente, în special după introducerea tehnicii fotografierii spaţiale. Au urmat inevitabil luptele aeriene, deşi la început aceasta însemna pentru un militar să tragă cu revolverul, mai degrabă la nimereală, în inamic, din cabina avionului. În 1915 Aliaţii au fost iniţiatorii mitralierei cu ţintă dreaptă care putea fi manevrată de piloţi, o variantă mai sofisticată a acestei arme fiind proiectată de germani. Ambele părţi beligerante au continuat să-şi îmbunătăţească tehnica armamentului, care treptat a atins performanţe superioare în bombardarea tranşeelor inamice şi a liniilor de întărire. Dar, cu toată măiestria şi eroismul „aşilor" de la comanda avioanelor, precum faimosul baron von Richthofen, această formă de luptă nu a devenit un factor decisiv înainte de 1918, întrucât niciuna din părţi nu s-a dovedit superioară celeilalte.

Războiul s-a purtat şi subteran, după ce batalioanele britanice au început să facă apel la mineri pentru săparea unor tunele pe sub „teritoriul nimănui", pentru a ajunge la tranşeele inamicului, care puteau fi detonate cu ajutorul explozibilului astfel plasat. Minarea şi contraminarea a devenit o trăsătură permanentă a războiului, această tactică a dus de multe ori la înfricoşătoare secvenţe de luptă subterană. Unele efecte ale exploziilor provocate în acest fel, precum cele de la Messines Ridge din 1917,

puteau fi simţite chiar la Londra. Minerii englezi (lucrătorii cu sapa) au fost foarte eficienţi dar nu au putut determina o străpungere înspre partea inamică.

O idee nouă a fost propusă în 1915 primului ministru britanic, Asquith, de către primul lord al Amiralităţii, Winston Churchill. „Tractoare cu aburi având ataşate mici adăposturi blindate" şi un „sistem de şenile" puteau să traverseze tranşeele şi ghemurile încurcate de sârmă ghimpată „foarte uşor".12 Ideea de „tanc" (numele inocent şi înşelător care este dat acestui vehicul-echipament) a fost primită cu destul scepticism, dar s-a pornit lucrul la acest proiect în Marea Britanie, sub coordonarea inventatorului său, Ernest Swinton. Niciun tanc nu a fost gata până în 1916, iar când au fost realizate, ele erau nişte vehicule greoaie şi vulnerabile. Au intrat în luptă efectiv prima dată la începutul bătăliei de la Cambrai din 1917. Opiniile sunt încă împărţite dacă tancurile au fost sau nu o armă care a condus la victorie, dar avantajul în acest domeniu aparţine cu certitudine Aliaţilor, întrucât Germania a fost refractară la această idee şi a produs doar câteva tancuri în 1918.

46 Impas pe Frontul de Vest, 1914 – 1917

b) Tactici noi înaltul Comandament Britanic nu a introdus inovaţii tactice în 1915. Încă sperând ca forţele cavaleriei (pentru care se instruiseră majoritatea ofiţerilor superiori) să impună câştigarea războiului, acesta a insistat asupra păstrării unui mare număr de cai pe Frontul de Vest, folosind preţiosul spaţiu de transport pentru furaje. Cu marea lor experienţă de luptă francezii au dezvoltat noi tehnici de atac, cum ar fi avansul trupelor în etape scurte din spatele unui „baraj de foc" provocat de tirurile artileriei. Atât englezii cât şi francezii au continuat să spere în reuşita acţiunii ofensive. Între timp, germanii s-au concentrat mai mult pe întărirea sistemului defensiv, dotat cu posturi de miralieră construite din beton armat, rânduri adânci de artilerie şi adăposturi sofisticate de prima linie. O bătălie care a demonstrat eficienţa acestor metode a fost cea de la Loos, desfăşurată toamna, unde

germanii au secerat mii de trupe britanice venite în atac – printre morţi aflându-se şi fiul lui Rudyard Kipling (vezi pagina 2). Unii istorici consideră că englezii ar fi trebuit să dea dovadă de mai multă imaginaţie şi să folosească metode de apărare mai flexibile, cu „puncte întărite situate la distanţă unele de altele faţă de linia continuă a tranşeelor”.13

Astfel la sfârşitul lui 1915 părea că nu există alternativă realistă în faţa unui lung război de uzură. Aceasta însemna încercarea de a epuiza inamicul provocându-i mai multe pierderi decât ar fi putut cauza ei.

Hărţuirea inamicului, 1916

PROBLEMA CHEIE Este corect să blamăm strategia generalilor de a impune războiul de uzură, pentru că a provocat „victime inutile” pe Frontul de Vest?

a) Bătălia de la Verdun

Decizia generalului Falkenhayn de a lansa o ofensivă asupra sistemului fortificat din jurul oraşului Verdun este un exemplu perfect de luptă de uzură planificată. El a anticipat corect că datorită orgoliului, francezii nu vor permite inamicului să cucerească acest vechi oraş garnizoană, fără luptă, şi a făcut chiar un calcul sinistru, spunând că pentru fiecare german doborât vor muri trei soldaţi francezi. Astfel, Franţa va fi „sleită de puteri”.

Cu prima presupunere generalul a avut dreptate. După ce au fost surprinşi de un atac cumplit (unul dintre primele în care s-au folosit aruncătoarele de flăcări) pe 21 februarie, după ce au pierdut Fortul Douaumont, patru zile zile mai târziu, generalul Joffre a pus sectorul Verdun sub comanda generalului Pétain, care era recunoscut pentru măiestria de coordonator al luptelor defensive., Jiu vor trece”, a declarat Pétain, aceasta devenind parola de luptă a francezilor. În perioada februarie-iulie trupele şi proviziile pentru francezi au fost îndreptate exclusiv spre Verdun, bătălia de aici devenind un iad din care niciuna din părţi nu a mai putut scăpa. În iunie germanii reuşiseră să cucerească o altă fortăreaţă la nord de Verdun, Fortul

Vaux, după care au reuşit să se apropie la câţiva kilometri de fortăreaţa Verdun, unde erau adăpostiţi mii de soldaţi francezi. În iulie, atunci când germanii au renunţat la atac şi Falkenhayn a fost înlocuit cu generalii Hindenburg şi Ludendorff, toată zona ajunsese o grămadă de noroi şi moloz. În toamnă contraatacul francezilor a dus la recâştigarea forturilor, ale căror sinistre peşteri subterane pot fi vizitate şi azi. S-au făcut diverse estimări asupra preţului total plătit pentru această bătălie, probabil că e vorba de aproximativ o jumătate de milion de francezi căzuţi în luptă şi mai mult de 400.000 de germani. Conform aritmeticii sângeroase a războiului de uzură aceasta înseamnă că germanii şi-au făcut prost calculele. După Verdun ei nu au mai lansat alte ofensive pe Frontul de Vest până în 1918.

b) Bătălia de pe Somme înainte ca bătălia de la Verdun să se termine, o alta începuse. Din martie 1916 Aliaţii îşi făcuseră planuri pentru un atac comun asupra regiunii Somme. Voluntarii din „Armata Nouă” a lui Kitchener sosiseră pe Frontul de Vest, şi Haig (care era acum comandant suprem) era nerăbdător să scoată în evidenţă forţa englezilor. El încă spera să pătrundă în teritoriul cucerit de inamic, deşi obiectivul lui Joffre era mai modest, dorind o simplă luptă de uzură. Din cauza efortului militar suplimentar depus la Verdun, data pentru începerea bătăliei de pe Somme a fost amânată pentru 1 iulie, acceptându-se ca englezii să joace rolul mai important.

Cu o săptămână înainte de această dată germanii au fost bombardaţi cu cel mai dur atac al artileriei grele din câte fuseseră până atunci: au fost folosite un milion şi jumătate de obuze-Se presupunea că acestea aveau să le distrugă întăriturile din sârmă ghimpată, tranşeele, mitralierele şi comunicarea, făcându-le imposibilă ieşirea din adăposturi. După această etapă, trupele aliate trebuiau să avanseze în cinci rânduri succesive de-a lungul unei linii a frontului de 29 de kilometri, la pas, ritm considerat cel

mai potrivit pentru trupele lipsite de experienţă, să ocupe tranşeele inamice, care ar fi fost goale şi lipsite de arme, şi să pătrundă spre liniile de rezervă. Atunci ar fi intrat în luptă cavaleria. În realitate, bombardamentul artileriei, care a constat mai mult din lansarea de schije decât din explozii pline, nu i-a omorât pe germani, ci i-a enervat şi mai mult. Ei au fost nevoiţi, din pricina atacului, să stea zile în şir în adăposturile lor adânci de nouă metri. În final, nu a fost distrus gardul de sârmă, nemaivorbind de tranşee sau de amplasamentele pentru tunuri şi mitraliere. Bombardamentul a reuşit totuşi să creeze cratere imense în „teritoriul nimănui" şi să taie toate cablurile de telefon ale englezilor. Adjunctul lui Haig, generalul Rawlinson, ştia că artileria îşi făcuse treaba şi s-a gândit să adopte metoda „paşilor mici" Nu i-a comunicat acest lucru şefului său, care nu suporta nicio critică din partea nimănui. Încrederea lui Haig în planurile proprii era de nezdruncinat; pe 30 iunie el şi-a scris în jurnal că oamenii aveau „un moral foarte bun" şi că sârma „nu fusese niciodată tăiată aşa de bine, iar artileria nu s-a pregătit niciodată mai atent".

Bombardamentele artileriei s-au oprit puţin înainte ca atacul să înceapă, planificat pentru ora 7, 30 în dimineaţa zilei de 1 iulie – oferind germanilor timp cât să ajungă la parapeţi şi să se instaleze la mitraliere. Aşa că atunci când atacatorii ajungeau sus pe deal, fortificaţi cu rom, dacă avuseseră acest noroc, erau doborâţi imediat. Câteva batalioane au fost astfel decimate în câteva minute, deşi altele au reuşit să ajungă la liniile inamice şi să-şi atingă obiectivul. A fost cea mai rea zi din istoria militară britanică, înregistrându-se 60.000 de victime, dintre care 20.000 de combatanţi au fost ucişi. Pe 2 iulie Haig a scris în jurnal că numărul pierderilor (despre care lui i s-a spus că ar fi fost 40.000) nu poate „fi considerat mare dacă ţinem cont de numărul de soldaţi angajaţi în luptă, şi de lungimea frontului atacat".

Hotărât cum era să-şi respecte planul făcut, Haig a

permis ca luptele să continue patru luni şi jumătate, fiind implicate trupe din Australia.

Noua Zeelandă, Canada, Newfoundland şi Africa de Sud, ca şi Marea Britanie şi Franţa. În ultima fază a bătăliei s-au folosit pentru prima dată tancurile; acestea i-au înspăimântat pe germani, dar erau prea puţine pentru ca impactul lor să se facă simţit cu adevărat. Cavaleria nu a fost implicată în niciun moment. Când lupta s-a terminat, era o vreme groaznică de noiembrie, fuseseră ucişi sau răniţi aproximativ 650.000 de soldaţi aliaţi, în comparaţie cu 500.000 de germani. Cifre mai precise nu există dar este limpede că în atac au murit mai mulţi soldaţi decât în apărare. Unul dintre supravieţuitori consideră pierderea camarazilor în această luptă ceva „aproape de nesuportat”.

A reuşit această tragedie să realizeze ceva în termeni militari? Au fost câştigaţi 9, 6 km din teritoriul inamicului – cu 6, 4 km mai puţin decât numărul propus. În mod evident, nu a avut loc nicio străpungere importantă a zonei inamicului. Cel mai clar câştig al Aliaţilor a fost eliberarea Verdunului, după aceea Falkenhayn a trebuit să deplaseze câteva batalioane de aici spre Somme. Mai mult chiar, conform istoricului militar Gary Sheffield, armata britanică, călită în aceste lupte, s-a transformat într-o forţă eficientă.15 De asemenea, e adevărat că şi germanii au fost supuşi unor probe de rezistenţă dincolo de limitele îndurării umane. Anumiţi istorici consideră că laolaltă pierderile de la Verdun şi Somme au contribuit semnificativ la înfrângerea finală a Germaniei, deşi astfel de efecte pe termen lung sunt dificil de cuantificat.

Un alt rezultat al bătăliei a fost acela că soldaţii au continuat, după aceea, cu şi mai multă tărie, să pună la îndoială necesitatea războiului şi felul în care era planificat, deşi părerile nu se puteau exprima decât în particular. Atitudinea critică va fi recunoscută de aceştia mult mai târziu. Cu câteva zile înainte de a muri, un soldat german şi-a exprimat „speranţa că poate se va găsi o soluţie de ieşire din această situaţie mizerabilă”.16 în anii

’70 un soldat britanic a povestit unui istoric al primului război mondial, Lyn MacDonald, că „a fost un act criminal să trimiţi, la lumina zilei, oamenii, în bătaia focului de mitralieră, fără să aibă niciun fel de adăpost în care să se ascundă”.17

Viaţa în tranşee

PROBLEMA CHEIE Cum au reuşit trupele să îndure ororile luptei de tranşee?

a) Noroi şi stele

Nu numai în timpul bătăliei se confruntau soldaţii cu pericolul de a muri sau de a fi răniţi. Pe linia frontului sau în tranşeele de rezervă puteau în orice clipă fi împuşcaţi de un trăgător aflat în adăpost sau să moară din pricina gazului toxic de luptă sau să fie făcuţi bucăţi de o schijă, de o mină sau o bombă. Noaptea, patrulele erau trimise cu misiuni în zona „teritoriul nimănui” ca să adune morţii sau tovarăşii răniţi, să repare armamentul, să spioneze inamicul, să ia prizonieri sau să taie sârma dacă era planificat vreun atac; puţine erau echipele care se întorceau cu efectivul complet sau fără răni. Trupele cădeau victimă şi dizenteriei sau „febrei de tranşee”, provocate de condiţiile mizerabile în care trăiau. Sufereau de febră tifoidă cauzată de păduchii cuibăriţi în haine, puteau să ia o infecţie fungică, cunoscută ca „picior de tranşee”, apărută datorită umezelii şi noroiului. Soldaţii erau nevoiţi să-şi împartă culcuşul şi mâncarea cu şobolanii, animale purtătoare de boli, care se hrăneau cu mulţimea de cadavre aflate în putrefacţie. La acestea se adăugau şi bolile venerice de care sufereau mulţi soldaţi, chiar în armata britanică, care fusese avertizată de Kitchener să „evite orice contact intim cu femeile”.

Din cauza tuturor factorilor de solicitare psihică şi fizică: plictiseala, lipsa de somn, zgomotul asurzitor al mitralierelor, al exploziilor, pierderea prietenilor, priveliştile îngrozitoare şi pericolul constant, mulţi militari ajungeau la colaps psihic, o boală care cu timpul a ajuns să fie numită „şoc de bombă”, care presupunea şi un

tratament adecvat Mulţi soldaţi îşi doreau să contracteze vreo rană minoră sau vreo boală care să le permită să scape de tranşee. Câţiva şi-au provocat singuri răni, o infracţiune pentru care puteau, dacă erau condamnaţi de curtea marţială, să ajungă în faţa plutonului de execuţie. Dosare recent scoase din arhive au scos la lumină existenţa a 3 080 de sentinţe cu moartea acordate soldaţilor britanici, deşi nouă zecimi din acestea au fost comutate în muncă silnică. Celelalte armate de pe Frontul de Vest au executat pedepse mai mici, proporţionale cu numărul efectivelor; francezii – 700 şi germanii doar 48.

Dar majoritatea tinerilor care luptau în armată, pentru ţările lor, Germania, Franţa şi Marea Britanie, au găsit căi de „a se îmbărbăta”. Compania veselă cu camarazii, dorinţa fierbinte de a pleca în permisie, distracţii simple precum concertele, filmele şi meciurile de fotbal, încurajarea oferită prin stilul de conducere al multor ofiţeri tineri, patriotismul, energia imprimată de optimism, toate acestea ajutau la susţinerea moralului trupelor în cea mai mare a timpului. Mulţi găseau mângâiere în învăţăturile religiei, mai ales în ajunul unei bătălii, în timp ce majoritatea se bazau mult pe întăritoare precum romul, care le dădea „curajul unui olandez şi tăria de a înfrunta pericolul”.18 Mâncarea preparată decent era aşa de importantă încât într-un batalion militarii au votat ca două dintre medaliile obţinute datorită succeselor în luptă să fie oferite bucătarilor. Companiile producătoare de ţigări ofereau aceste produse gratuit trupelor, în majoritate soldaţii fumând foarte mult în această perioadă. Unii dintre soldaţi considerau războiul chiar interesant, descriindu-l apoi ca pe cea mai mare aventură a vieţii lor. Există mărturii că mentalitatea „trăieşte, dar lasă-l şi pe cel de lângă tine să trăiască” exista în toate armatele, ceea ce făcea viaţa mai uşoară; de exemplu, în anumite locuri, se făceau armistiţii neoficiale în timpul micului dejun sau după ploi masive.

După cum scria în jurnalul său un tânăr ofiţer, era

posibil ca în tranşee să vezi „atât noroiul cât şi stelele”.19

b) Mărturiile soldaţilor

Dovada că soldaţii din diferitele armate au trăit experienţe şi emoţii complexe vine din surse variate. (Această temă apare în întrebări-eseu precum cea de la pagina 89).

Siegfried Sassoon, un scriitor englez, aduce omagiu batalionului său, în jurnalul său de război: [1]

au dat dovadă şi pentru calda veselie care rareori îi părăsea? Monotonia tristă a orelor petrecute în pericol, monotonie întreruptă doar de pericolul atotprezent al morţii sau al rănilor, cruzimea şi răutatea adusă de aceste lucruri care cădeau din cer în căutare de oameni, 10 care puteau să îi zdrobească sau să le facă trupurile bucăţi, să şteargă de pe faţa pământului firava existenţă omenească.20

În acelaşi an, scriitorul socialist francez Henri Barbusse a folosit ca sursă de inspiraţie jurnalul său de campanie pentru romanul *Le Feu*. A fost un succes, publicat imediat la Paris şi tradus în engleză cu titlul *Sub tirul focului* (*Under Fire*) în 1917, în ciuda descrierii crude făcute războiului. În acest pasaj soldaţii din batalionul său discută de ce suportă războiul:

1 Spune caporalul Bertrand: „Nu trebuie să ştii decât un lucru şi ăsta este următorul: acela că nemţii sunt în faţa noastră, ascunşi adânc în pământ, iar noi trebuie să avem grijă să nu vină spre noi, trebuie să-i scoatem de acolo într-o zi – şi asta cât mai repede”.

5 „Da, da, trebuie să o ştergem de aici, e clar. Ce căutăm noi aici? Nu are rost să-ţi baţi capul cu alte lucruri. Dar e o treabă grea”. Fouillade izbucneşte atunci într-un potop de înjurături, după care adaugă: „Asta e situaţia!”

„Nu mai critic pe nimeni”, spune Barque, „la început

---

1 30 martie 1916

Aceşti oameni venind de peste tot, din fermele Ţării Galilor ori din oraşele regiunii Midland, din fabrici, magazine sau din mină, au făcut dovada caracterului lor, valoarea le-a fost pusă la încercare şi a ieşit 5 triumfătoare; cine îi poate răsplăti cu laude, pentru răbdarea de care

eram furios pe 10 toţi: pe cei din spatele frontului, pe civili, pe localnici, pe laşi. Da, eram furios; dar asta a fost la începutul războiului – eram tânăr atunci. Acum, văd lucrurile altfel, sunt mai îngăduitor”.

„Trebuie să-i iei pe toţi aşa cum sunt!”

„Sigur, altfel înnebuneşti, suntem destul de frecaţi la cap deja, ce 15 zici, nu-i aşa?”

După replicile astea, care veneau de la nişte feţe aspre şi bronzate, pline de praf, urmă tăcerea. Evident, acesta e crezul oamenilor care, cu un an şi jumătate în urmă, şi-au lăsat pământul, ca să se adune la frontieră: Renunţă să faci eforturi ca să înţelegi, nu mai te chinui să fii tu însuţi. 20 Speră că nu vei muri, luptă-te cu toate puterile ca să rămâi în viaţă.21

În 1916, scriitorul Erich Mana Remarque, atunci în vârstă de 18 ani, tocmai terminase liceul şi după înrolare, a ajuns în tranşeele germane. Experienţele sale de atunci au imprimat stilului său nerv, astfel născându-se romanul său *Nimic nou pe Frontul de Vest*, un best-seller publicat în 1929. În pasajul de mai jos e vorba despre eroul principal, care făcea parte dintr-un batalion aflat pe front, bucurându-se de o scurtă perioadă de respiro:

În acest fel, o vreme aveam ceea ce îi trebuie unui soldat ca să fie mulţumit: mâncare bună şi odihnă. Nu e prea mult dacă stai să te gândeşti. Cu câţiva ani în urmă ne-am fi dispreţuit mult dacă am fi jinduit la aşa ceva. Dar acum eram fericiţi. E o chestie de obişnuinţă, chiar faptul că te afli în prima linie. Obişnuinţa e explicaţia şi pentru că uităm lucruri importante aşa de repede. Ieri eram sub tirul focului, astăzi ne purtăm ca nişte nebuni, mergem prin sate după mâncare, mâine suntem iar în tranşee. De fapt, cu adevărat, nu uităm nimic… Dar camarazii noştri sunt morţi, noi nu mai putem să-i ajutăm, ei se odihnesc… cine ştie pe noi ce ne mai aşteaptă? Să ne facem culcuşul comod şi să dormim, să mâncăm cât ne intră în stomac, să bem şi să fumăm, ca să nu pierdem vremea. Viaţa e scurtă.22

Mulţi dintre combatanţi şi-au descris experienţele în jurnale şi autobiografii, într-un jurnal care nu a fost dat publicităţii, Philip Heath îşi reaminteşte de relaţia pe care a avut-o cu oamenii săi, el având atunci 18 ani. Pe atunci el era în acelaşi timp şi subordonat, dar şi şef, trebuind să comande unor soldaţi care în viaţa civilă erau luntraşi pe Tamisa:

Nu am mai întâlnit pe nimeni ca ei în Companie. Erau un grup de oameni cam neciopliţi, dar îmi plăceau pentru că erau veseli, şi pentru că se purtau cu căldură şi bunătate cu mine, de multe ori îmi explicau cum se fac treburile ca să-mi fie mai uşor.

Drept răsplată eu am devenit un fel de scrib neoficial în serviciul lor, pentru că majoritatea erau analfabeţi.23

Una dintre cele mai faimoase autobiografii referitoare la perioada războiului este *Goodbye To AII That*, scrisă în 1929 de prietenul şi camaradul de luptă al lui Sassoon, scriitorul Robert Graves. În rândurile citate mai jos el îşi aminteşte despre patrulele de noapte:

În amurg [în timpul bătăliei de la Loos din 1915], toţi ieşeam din tranşee să aducem răniţii, lăsând de pază doar santinelele… Ne-am petrecut atunci toată noaptea ca să cărăm răniţii din diviziile Royal Welch, the Middlesex, pe cei din Argyll şi Sutherland Highlanders care atacaseră

5 din tranşee. Germanii au fost generoşi, nu-mi amintesc de nicio împuşcătură în noaptea aceea, deşi noi ne-am făcut treaba până spre dimineaţă şi la ora aia se putea vedea bine în jur; apoi au tras câteva împuşcături de avertisment, după care ne-am oprit… în fiecare noapte ne duceam să ridicăm morţii din celelalte batalioane. Germanii au 10 continuat să fie înţelegători, doar câţiva de-ai noştri au fost răniţi în acest răstimp. După circa o zi cadavrele se umflau şi începeau să miroasă groaznic. Am vomitat de mai multe ori în timp ce supravegheam aceste transporturi.24

Mulţi dintre veteranii primului război mondial şi-au înregistrat amintirile pe bandă. Ulick Burke descrie

condiţiile din tranşeele engleze în timpul bătăliei de la Passchendaele:

1 Poate nu vă imaginaţi cum arăta un om care stătuse în tranşeele alea o săptămână, unde nu avea cum să se spele. Primea ceai într-o cutie de tablă, în care fusese benzină la început. Acum cutiile astea sunt sterilizate, fierte, sunt curăţate în toate chipurile; dar atunci când puneai 5 ceva fierbinte în ea se prelingeau pe pereţi dâre de benzină. Şi bineînţeles că din această cauză oamenii aveau crize violente de diaree, dar trebuiau să bea lichidul ăsta pentru că era singura băutură fierbinte pe care o puteau bea. Condiţiile erau groaznice. Poţi să-ţi imaginezi agonia unui camarad care stătea vreme de douăzeci şi patru 10 de ore îngropat până la brâu în noroi, încercând, cu două cutii de conserve, să ia apă dintr-o gaură de obuz care fusese transformată, cu ajutorul a câţiva saci din nisip, într-o tranşee. Şi trebuia să stea acolo zi şi noapte timp de aproape o săptămână. Asta era viaţa lui. Mulţi soldaţi se îmbolnăveau de diverse boli, precum „picioare de 15 tranşee" sau de „febră de tranşee". Din cauza febrei de tranşee un camarad a avut febră mare, îţi dădeai seama de asta imediat. Nu era dizenterie dar avea diaree continuu, boala asta îl lăsa slăbit şi apatic. „Picioare de tranşee" era o boală cauzată de apa care îţi intra în bocanci. Aproape că îţi putrezeau degetele înăuntru. Au murit mai mulţi din 20 aceste cauze decât de la răni.25

Fişele medicale ale timpului sunt şi ele folositoare pentru istorici. Mai jos sunt citate rândurile unui chirurg-şef german care raporta despre cazurile de „şoc de bombă" de la Fort Douaumont, lângă Verdun, în 1916:

1 Tulburările nervoase sunt foarte numeroase. Şoc, confuzie, pierderea vorbirii, isterie, crampe, delir şi alte diverse forme de psihoză, printre care am notat în mod special debilitatea mintală [imbecilitatea]. Scenele oribile de carnagiu în masă din tunetele întunecate ale fortului, imaginea 5 cadavrelor zdrobite oribil, peste care se suprapuneau plânsetul răniţilor, horcăitul celor care

mureau, urletele şi declamaţiile nebunilor-toate acestea veneau să scoată în evidenţă ororile de după catastrofă, aflate la limita îndurării omeneşti.26

Militarii aflaţi în luptă pe toate fronturile au trimis acasă celor dragi milioane de scrisori. Deşi cenzurate, ele reprezintă un document inestimabil. În scrisoarea citată mai jos, scrisă cu patru zile înainte de moarte, Jack Mudd, căzut în timpul bătăliei de la Passchendaele (pe 26 octombrie 1917), îi povesteşte soţiei sale despre tovarăşii care l-au consolat în acea perioadă groaznică:

1 Draga mea, aici suntem cu toţii prieteni, ce nu are unul are celălalt, încercăm să ne împărtăşim necazurile, să ne apărăm unii pe alţii. Nu ţi-ar veni să crezi dacă ai vedea ce devotaţi unii altora sunt oamenii pe aici. Bietul şi mititelul de Shorty, unul dintre camarazii care m-a însoţit aici, 5 îmi povestea totul despre tânăra lui iubită, Hilda… şi că o să se însoare cu ea când pleacă de aici şi că o să vină cu ea pe la mine şi o să ţi-o prezinte şi ţie. Mă făcea să râd cu vorbele lui, cum o iubea el pe Hilda, dar din nenorocire n-o s-o mai vadă niciodată bietul meu prieten… Mă gândesc deseori la el, bietul de el nu cred că are un mormânt, cred că zace pe 10 undeva pe câmp. Totuşi draga mea nu vreau să te întristez astea sunt ca să îţi arăt cum ne ajutăm noi la necaz. E minunat să fii prieten aici. Ajută-mă Doamne că nu o să treacă mult până să se termine războiul ăsta, simt că îl împingem înapoi pe bătrânul Fritz, nu cred că mai rezistă mult în faţa băieţilor ăştia englezi şi apoi o să încercăm şi o să avem şi 15 noi un cămin frumos, acum ştiu ce înseamnă asta.27

O descriere făcută de partea germană sugerează că părerea soldatului Mudd despre demoralizarea inamicului nu era întru totul corectă. În romanul *Furtuni de oţel*, publicat foarte curând după război, Ernst Jünger transmite emoţia luptei pe care a trăit-o la Cambrai în 1917: [2]

liniilor noastre. Din toate părţile şuieră gloanţele în

2 Bubuituri de trăznet ne însoţeau pe drum. în spate puşti şi mitraliere, sute de ochi în aşteptare să vadă rezultatul. Suntem deja mult în faţa

jurul căştilor noastre de oţel sau se izbesc cu pocnet de marginea tranşeei... Apoi ne-am 5 aruncat înainte. De abia am avut timp să aruncăm o privire la corpul chircit al unui soldat inamic care îşi mişca mâna că începu un nou atac. Lupta cu grenada de mână te duce cu gândul la scrimă; trebuie să te arunci înainte ca la balet. Este o întrecere tragică a doi oameni, şi se sfârşeşte numai când unul dintre ei ajunge să zboare prin văzduh.28

Probabil că sentimentul cel mai des întâlnit în război este dorul de pace, exprimat în cântecele soldaţilor, ca acest cântec satiric cântat pe melodia imnului „What a Friend we Have în Jesus”:

1 Când războiul s-o sfârşi Lupta mea gata va fi.
Cu haine mândre îmbrăcat.
Ah ce mai vesel bărbat.
5 cu slujbele s-o termina, şi cu gândul n-oi mai sta, o permisie să-mi dea.
Pe sergent l-oi săruta.
Şi de dor eu voi plângea.
10 zău aşa, eu voi plângea! 29

O altă sursă de umor o constituiau ziarele de tranşee precum *Bystander*, în care caricaturile lui Bruce Baimsfather făceau haz de necaz, autorul făcând glume despre condiţiile aspre pe care le îndurau numeroşii săi fani din armata engleză. Exemplul de mai jos (care a circulat şi sub formă de carte poştală ilustrată) atrage atenţia asupra unui sfat oferit în manualul militarului.

Pancarta din desen se referă ironic la o *estaminet* – o cafenea cazonă ca acelea descrise în povestirea *The Square Egg*, scrisă în tranşee de scriitorul britanic H.H. Munro (Saki) cu puţin timp înainte să moară, în bătălia de pe Somme.[3]

---

3 Când cineva se gândeşte la noroi atunci se gândeşte cu siguranţă la o cafenea, la o estaminet ...O estaminet este un fel de baracă, ceva între un magazin de vinuri şi o cafenea, cu un mic bar într-un colţ, câteva mese lungi şi nişte bănci, o maşină de gătit mare la vedere, în 5 general cu câteva rafturi mici de băcănie ascunse în spate, şi mereu

„Trebuie încurajate constant cântatul şi fluieratul”.30

cu doi sau trei copii alergând şi înghiontindu-se în cele mai nepotrivite locuri, printre picioarele oamenilor

Probabil că în descrierea introductivă nu e nimic care să sugereze că un magazin de vinuri de ţară, deseori o clădire coşcovită într-o stradă 10 dărăpănată, este un paradis la care visezi mereu, dar atunci când cineva a trăit în condiţii primitive, cu umezeală care se scurge pe tine, cu noroi de care nu se poate scăpa, cu saci de nisip îmbibaţi de apă, atunci mintea lui îşi imaginează un salonaş simplu mobilat, unde e cafea fierbinte şi *vin ordinaire*, care este un loc plin de căldură, intim şi 15 confortabil, aflat într-o lume udă şi mocirloasă.31

Nu e nicio îndoială că aceste localuri, *estaminets*,

erau frecventate de femei dornice să-i consoleze într-o oarecare măsură pe soldaţi, deşi rareori se vorbea despre sex la modul oficial, nici măcar în ziarele pentru soldaţi. O sugestie a dorinţelor acestora e menţionată în ziarul *Le Midi au Front*:

1 Fetele din satele de mineri erau plăcute la privit. Erau înalte şi suple, cu ochi negri. Cu noi au fost ospitaliere: o masă în colţ, scaune, lămpi ca să le aprinzi seara… Şi puţină dragoste ici şi colo, un sărut furat, o scurtă îmbrăţişare, câteodată mai mult. Te duceai înapoi în tranşee 5 şi te gândeai la ele, noaptea, în groapă, sub schije.32

Şi Saki a scris despre neaşteptatele surse de bucurie trăite de mulţi soldaţi în tranşee, e vorba de un eseu intitulat *Birds on the Western Front*. Ciocârlii neînfricate cântând „un cântec de extatică jubilaţie” deseori îi înveselea pe soldaţi în „ora rece şi ceţoasă de tristeţe care precede zorii ploioşi”.33 Un astfel de moment a fost prins şi de Isaac Rosenberg, poet şi pictor evreu din cartierul East End din Londra, care a luptat în tranşeele britanice din 1915 până în 1918, când a murit în luptă:

1 Ce tristă noapte:

Trăim dar ştim în întuneric pândeşte un pericol cumplit.

Cu tristeţe ne târâm picioarele grele.

5 noi ştim doar

Acest drum otrăvit de bombe care se deschide spre tabăra noastră – Unde vom dormi cu grijă şi puţin.

Dar iată, bucurie-bucurie-stranie bucurie.

10 Sus, înălţime de noapte sunând de nevăzute ciocârlii:

Muzica spălându-ne feţele ascultând nemişcate.

Moartea poate să picure din întuneric la fel de uşor precum cântecul – Dar a picurat doar cântecul.

15 Precum visele unui orb pe nisipul Valurilor ameninţătoare;

Precum părul negru al unei fete, pentru că ea visează

că aici nu-s mini, Sau ca săruturile ei, unde un şarpe stă ascuns.34

Împotmoliţi în noroaie, 1917

PROBLEMA CHEIE De ce şi cu ce preţ a continuat blocajul la sfârşitul anului 1917?

1917 a fost anul unor încleştări neîntrerupte pe Frontul de Vest. Din cauza pierderilor înregistrate în luptele de pe Somme, nemţii şi-au scurtat linia de tranşee, retrăgându-se cu 40 de kilometri din partea centrală a frontului spre o reţea defensivă supermecanizată situată la 10 – 13 kilometri în adâncime – „Linia Hindenburg”. În tabăra Aliaţilor au avut loc schimbări la vârf. În Marea Britanie, dinamicul ministru de război David Lloyd George, a fost numit prim-ministru în locul lui Asquith, în 1916. În Franţa generalul Nivelle l-a înlocuit pe Joffre în funcţia de comandant suprem al armatei.

Primele luni ale anului au fost foarte dificile pentru Aliaţi. În Rusia avea loc o revoluţie, iar SUA nu intrase încă în război. Chiar după declaraţia de război a americanilor, din aprilie, aveau să mai treacă multe luni înainte ca trupele lor să fie pregătite să lupte pe Frontul de Vest.

a) Rebeliunile francezilor

Curând după ce s-a instalat în noul post, Nivelle a promis armatei şi primului ministru că Aliaţii aveau să ajungă curând „la Berlin” în acest scop, el a lansat în aprilie o mare ofensivă în regiunea Champagne. În ciuda tacticii îmbunătăţite, a marelui eroism al ostaşilor, a numărului imens de victime, au fost cucerite doar tranşeele din prima linie, poziţiile defensive ale germanilor fiind prea puternice pentru a fi capturate. Speranţele mari pe care le stârnise Nivelle împreună cu condiţiile mizerabile de luptă au dus, în luna mai, la izbucnirea unei revolte în sânul armatei franceze. Mii de soldaţi, aşa-numiţii *poilus*, au plecat pur şi simplu din tranşee, refuzând să se supună ordinelor ofiţerilor de a reveni în luptă. Timp de aproape două săptămâni, în sectorul francez a fost haos, până când Neville a fost demis. Noul

comandant, Pétain, a liniştit răsculaţii rezolvându-le plângerile şi instaurând în acelaşi timp o disciplină militară strictă. 629 de militari au fost condamnaţi la moarte (deşi de fapt doar 43 au fost executaţi), s-au mărit solda şi numărul de zile de permisie şi s-a îmbunătăţit calitatea hranei pentru trupele franceze. Haig a dezaprobat aceste concesii şi a spus că „Pétain ar fi trebui să omoare 2000 de soldaţi". În orice caz, rebeliunea a luat sfârşit şi totul a revenit la normal, dar a fost limpede că armata franceză nu avea moralul necesar pentru a intra imediat în luptă. Pétain a declarat că el îi aşteaptă pe americani şi are nevoie de ajutorul tancurilor.

c) Bătălia de la Passchendaele în cadrul trupelor engleze nu s-au manifestat acte de răzvrătire, pe Frontul de Vest, deşi Bătăliile de la Vimy Ridge şi Arras (aprilie 1917) au fost foarte grele. Trupele canadiene, care cuceriseră o creastă la Vimy, înregistrând astfel o victorie senzaţională, au fost împiedicate să avanseze spre minele de cărbuni aflate de partea germanilor şi spre căile ferate situate jos în câmpie din pricina „obişnuitei rigidităţi a planului de luptă".35

A existat totuşi un protest, făcut de ofiţerul Sassoon care, pe 15 iunie, după rănirea sa în lupta de la Arras, a făcut o declaraţie publică, în care spunea că războiul este „în mod deliberat prelungit de cei care au puterea de a-i pune capăt". Pentru acest „act de sfidare premeditată a autorităţii militare" el putea fi trimis în faţa curţii marţiale; în schimb, după ce medicii au ajuns la concluzia că suferă de „şoc de bombă", el a fost trimis la Spitalul de campanie Craiglockhart. Alături de alţi ofiţeri „pe jumătate ţicniţi", printre care şi poetul Wilfred Owen, a primit tratament psihiatric, sub supravegherea doctorului W.H.R. Rivers. Ameliorat, Sassoon a fost judecat şi „eliberat din serviciul militar" în decembrie.

În acest timp, generalul Haig era optimist, ceea ce compensa „epuizarea şi dezamăgirea" armatei franceze, despre care îi povestise Pétain. 5 este capabilă de a obţine

frumoase rezultate în această vară, putem conta pe aceasta – rezultate, care vor face ca victoria finală să fie mai sigură şi la care s-ar putea ajunge chiar în acest an… Dacă avem efective puternice, şi dacă trupele germane nu primesc întăriri între timp pe linia de la est la vest, este probabil ca obiectivul nostru care 10 este coasta belgiană să fie eliberat în această vară, şi este posibil ca înfrângerile suferite de trupele germane să ducă la colapsul lor.

Lloyd George nu dorea deloc o nouă bătălie în zona fortificată Ypres, ar fi preferat să trimită divizii pe frontul din Italia sau în Orientul Apropiat, dar în iunie şi-a dat acceptul pentru o campanie scurtă.

Când a început atacul, pe 31 iulie, avusese loc deja un bombardament preliminar, în care fuseseră folosite peste 4 milioane de obuze. Ploile torenţiale care căzuseră, cele mai mari în 10 ani, împreună cu efectele bombelor făcuseră ca zona să devină o adevărată mlaştină. Cu toate acestea, Haig era mulţumit de rezultatele obţinute în prima zi de desfăşurare a planului:

1 31 iulie

Astăzi s-a muncit bine. Generalul Gough estimează că a luat peste 5.000 de prizonieri şi 60 de tunuri şi mai bine. Pământul e acoperit cu un strat gros de germani morţi, ucişi de artileria noastră, l-am trimis pe 5 Alan Fletcher şi pe colonelul Ryan la punctele de prim ajutor. Mi-au raportat numeroase cazuri uşoare, majoritatea provocate de schije. Răniţii au un moral bun într-adevăr… l-am spus lui Gough că ne ţinem de planul propus.36

În timpul bătăliei, vremea a rămas umedă, ploaia continuând până pe 6 noiembrie, ceea ce a făcut ca planul lui Lloyd George să nu poată fi respectat; cu mult înainte de luna noiembrie, când s-a oprit ploaia, noroiul era aşa de adânc şi de moale încât oameni şi cai se scufundau în el, în timp ce vehiculele şi tunurile erau înghiţite complet (vezi imaginea de la pagina 41). Un sergent care servea Divizia de ambulanţe de teren îşi aminteşte în jurnalul său, de

condiţiile generate de această vreme: [4]

5 mare. Este sinucidere curată să încerci să avansezi cu posturile de mitralieră în faţă, pe un astfel de teren. Oamenii cad seceraţi cu zecile, fie sunt răniţi, fie sunt înghiţiţi de noroi sau se îneacă în craterele pline cu apă, înainte să poată fi ajutaţi.37

Epuizanta înaintare înfruntând contraatacurile germanilor (care foloseau pentru prima dată iperita şi bombardamentul aerian asupra trupelor) a dus până la urmă la capturarea, de către diviziile canadiene, a crestei Passchendaele şi a satului omonim, care aproape dispăruse în noroi. În ultimul său raport de luptă, Haig scrie:

1 6 noiembrie

Operaţiunea a fost un succes total. Passchendaele a fost cucerit... Toată poziţia fusese fortificată temeinic – totuşi trupele noastre au reuşit să captureze toate obiectivele în prima parte a zilei, înregistrând 5 pierderi mici – „sub 700 de oameni”... Azi am avut un succes foarte important.38

Aliaţii avansaseră cu 8 kilometri spre bastionul Ypres, dar coasta belgiană era încă departe. Au pierdut 320.000 de oameni aici; ca şi în celelalte bătălii, numărul pierderilor germane este greu de estimat, totuşi de partea lor au fost în jur de 200.000 de victime.

Probabil ca efect al scăderii moralului din pricina acestei bătălii, în septembrie 1917 soldaţii britanici au protestat cu violenţă contra asprelor rigori ale instrucţiei militare din tabăra Etaples. Rebeliunea a fost împiedicată datorită măsurilor luate rapid, iar un caporal a fost executat, pentru intimidare.

c) Bătălia de la Cambrai

Pe 23 noiembrie 1917, când au răsunat toate clopotele bisericilor din ţară, probabil că englezii au crezut

4 14 august
Pierderile înregistrate pentru apărarea liniei de luptă au fost îngrozitoare. Infanteria a cucerit câteva posturi de mitralieră şi una două linii de tranşee de la inamic, în acest atac, dar cu un preţ înspăimântător de

că venise clipa victoriei finale; era vorba însă de sărbătorirea unei străpungeri foarte importante, realizată la Cambrai când, cu ajutorul a 324 de tancuri aliate, germanii fuseseră împinşi înapoi cu 8 kilometri, într-o singură zi. După aceea însă o mulţime de tancuri s-au stricat şi din cauza pierderilor înregistrate în bătălia de la Passchendaele, trupele rămase nu erau suficiente ca să-i atace pe germani, ale căror efective fuseseră rapid întărite cu forţe proaspete.

Nici de această dată cavaleria nu a putut să intervină printre linii. În final, se poate spune că la Cambrai nu s-a obţinut nimic; s-a dovedit doar că tancurile nu ajunseseră să fie o armă imbatabilă în război.

d) Un masacru inutil?

Orice ar spune istoricii, nu se poate nega faptul că bătăliile din 1915, 1916 şi 1917 au dus la moartea, desfigurarea, orbirea a mii de tineri, alţii şi-au pierdut picioarele, mâinile, au rămas cu tulburări psihice; chiar biograful lui Haig, John Terraine, un scriitor plin de respect faţă de subiectul său, când descrie această perioadă a războiului de uzură foloseşte termenul „holocaust”.39 Punctul asupra căruia istoricii polemizează este dacă masacrul cauzat în mod special de ofensivele britanice a servit la ceva.

Terraine şi alţi suporteri ai lui Haig susţin că nemţii nu puteau fi lăsaţi să rămână pe poziţiile lor de defensivă şi că armata franceză ar fi fost decimată fără implicarea puternică a englezilor. În absenţa unei arme minune, care să ajute soldaţii, nu a existat altă soluţie prin care să se epuizeze inamicul decât războiul de uzură. După părerea lui Gary Sheffield, pierderile uriaşe erau inevitabile. Într-un articol recent, un istoric american ajunge la concluzia că Haig merită apreciat pentru „hotărârea sa încăpăţânată” şi că el a influenţat foarte mult soarta războiului.40 Terraine împărtăşeşte părerea lui Haig conform căreia victoria din 1918 a fost determinată „în marile bătălii din 1916 şi 1917”.41

Criticile mai scot în evidenţă şi faptul că Haig era o fire rece şi indiferentă şi, după părerea lui Keegan, „era nepăsător faţă de suferinţele oamenilor”.42 Mai mult, el nu s-ar fi adaptat suficient de repede la metodele moderne de luptă şi a continuat să se bazeze pe cavalerie şi baionetă, în defavoarea mitralierei şi a puştii automate. A adoptat cu greu tacticile bazate pe integrarea artileriei în lupta infanteriei, care ar fi putut salva vieţile multor soldaţi. În schimb, el a insistat prea mult pe folosirea unei metode neinspirate, conducând la pierderi mari, aceea a atacurilor concentrate de-a lungul unei linii extinse a frontului. De către Laffin este acuzat de „neglijenţă criminală”.43 Gérard de Groot îl judecă mai cinstit, considerându-l „un produs al societăţii timpului”; şi „cel mai bun comandant din câţi existau” dar, adaugă el, „aceasta ne spune la fel de multe despre armată ca şi despre Haig însuşi”.44

64 Impas pe Frontul de Vest, 1914 – 1917

e) Pace sau război?

Din diferite colţuri ale lumii au venit în 1917 mesaje pentru pace. Preşedintele Americii, Woodrow Wilson, a încercat să pregătească părţile pentru a se ajunge la negocieri; noul împărat al Austro-Ungariei, Carol, a încercat să negocieze un aranjament cu Franţa; Reichstagul (Parlamentul) german a votat o rezoluţie pentru pace; papa Benedict XV, lordul Lansdowne, un conservator englez, şi liderul comunist rus Lenin au dat publicităţii apeluri pentru a se pune capăt războiului. Din păcate, guvernele nu erau pregătite pentru concesii, necesare ca pas preliminar pentru a se putea negocia pacea. Noul prim-ministru francez, Georges Clemenceau, era hotărât să-şi conducă ţara spre victorie. El a declarat Camerei Deputaţilor că în continuare urma să fie „război şi nimic altceva decât război!” Lloyd George a declarat că nu există „drum la jumătate între victorie şi înfrângere”.45 În Germania, lui Hindenburg şi Ludendorff, care aveau mari speranţe de victorie acum că Rusia fusese înfrântă, nu le-a

fost greu să treacă peste decizia Reichstagului.

Aşa că nici cel de-al patrulea Crăciun al războiului nu a adus dorita pace pe Frontul de Vest. Pe 28 decembrie soldatul Eccles îl scria mamei sale, spunându-i că şi-a petrecut Crăciunul luptând, tocmai în această zi fiind programată bombardarea malului accoperit de gheaţă de la Passchendaele. Au fost surprinşi de germani, care au deschis un adevărat tir de artilerie asupra lor:

1 A fost cea mai cumplită jumătate de oră din viaţa mea. Au pierit mulţi şi multe erau urletele de durere ale răniţilor. Într-un singur loc erau nu mai puţin de patru oameni al căror cap fusese retezat... Poate că nu e bine să-ţi povestesc toate astea, dar o fac ca să rămână mărturie a 5 acestei aventuri palpitante la care nu am visat vreodată. Dar uite-mă, nu-mi fac griji aşa că nu-ţi face nici tu. Sunt doar puţin înţepenit şi zgâriat, în rest sunt foarte sănătos. Dar crede-mă, orice e de preferat Iadului de la suprafaţă, de la malul Passchendaele... Vremea e aspră, dar şi noi ne-am întărit. Duminică avem şi noi o masă de Crăciun, e 10 ziua de soldă. Am o mulţime de ţigări, şi o pipă grozavă, aşa că sunt *très bon*. Încet-încet ne apropiem de sfârşitul războiului Poate că de Crăciunul viitor o să am mai multă linişte.46

În capitolul 6 veţi vedea ce „aventuri" au mai avut Eccles şi camarazii săi înainte de Crăciunul lui 1918.

Referinţe

1 Ambele citate sunt din A.J. Peacock (editor), *Gun Fire* (Western Front Association), Voi. 1 No. 2, p.66.

2 J. Winter & B. Baggett, *The Great War* (Penguin Books, 19%), p.65.

3 M. Gilbert, *First World War* (Weidenfeld & Nicolson, 1994), p.67.

4 J. Keegan, *The First World War* (Hutchinson, 1998), p. 142

5 J. Laffin, British Butchers and Bunglers of World War One (Alan Sutton, 1988), p.30.

6 Gilbert, *First World War*, p. 199.

7 A.J.P. Taylor, *The First World War* (Hamish Hamilton, 1%3), p.29.

8 Laffin, Butchers and Bunglers, p. 12.

9 D. Omissi, *The Sepoy and the Raj* (Macmillan, 1994), p. 114.

10 Gilbert, *First World Wary* p. 133.

11 L. James, Imperial Warrior: The Life and Times of Field-Marshal Viscount Allenby (Weidenfeld & Nicolson, 1993), p.75.

12 Citat în Gilbert, *First World War*, p. 124.

13 Laffin, Butchers and Bunglers, p. 172.

14 Acest citat şi cele anterioare sunt din R. Blake (editor), *Private Papers of Douglas Haig* (Eyre & Spottiswoode, 1952), pp. 151 & 154.

15 BBC, Timewatch, Douglas Haig: The Unknown Soldier (1998).

16 P. Witkop (editor), *German Students* War Letters*, traducere A.F. Wedd (Methuen, 1929), pp. 229 – 230.

17 Citat în L. MacDonald, *Voices and Images of the Great War* (Penguin Books, 1988), p.160.

18 J.E. Lewis (editor), *True First World War Stories* (Robinson, 1997), p. 225.

19 M. Brown, The Imperial War Museum Book of the Western Front (BCA, 1993), p. 265.

20 S. Sassoon, *Diaries 1915 – 1918*, editor R. Hart-Davis (Faber & Faber, 1983), p. 48.

21 H. Barbusse, *Under Fire* (Everyman's Library, 1969), pp. 26 – 27.

22 E.M. Remarque, *All Quiet on the Western Front*, traducere de A.W. Wheen (Putnam's, 1929), pp. 154 – 155.

23 P.G. Heath, *Forty Years After*, MS nepublicat aflat la Imperial War Museum, p. 8.

24 R. Graves, *Goodbye To All That* (Penguin Books, 1960), pp. 133 – 134 şi 137.

25 M. Brown, The Imperial War Museum Book of the First World War (Sidgwick & Jackson, 1991), p. 55.

26 Citat în Herwig, *The First World War*, p. 298.

27 Brown, The First World War, p. 71.

28 T. Nevin, „Ernst Jungen Storm Trooper and Chronicler" în H. Cecil şi P. Liddle, *Facing Armageddon* (Leo Cooper, 19%), pp. 271 – 272.

29 Cuvinte folosite în muzicalul lui Joan Littlewood, *Oh What a Lovely War*.

30 Imperial War Museum Picture Archive.

31 Saki, *The Complete Saki* (Penguin, 1982), pp. 540 – 541.

32 S. Audoin-Rouzeau, *Men at War* (Berg, 1992), p. 130.

33 The Complete Saki, p.547.

34 I. Rosenberg, „Returning, We Hear the Larks" în Gardner, *Up the Line to Death*, p. 104.

35 Keegan, *First World War*, p. 352.

36 Ultimele trei citate sunt din Blake, *Private Papers*, pp. 246, 238 şi 250.

37 Brown, *Western Front*, p. 188.

38 Blake, *Private Papers*, p. 264.

39 J. Termine, *Douglas Haig* (Hutchinson, 1963), p. 481.

40 F. Vandiver, „Haig and Pershing" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 76.

41 Termine, *Douglas Haig*, p. 482.

42 Keegan, *First World War*, p. 311.

43 BBC, Timewatch: *The Unknown Soldier*.

44 G. de Groot, *Douglas Haig* (Unwin Hyman, 1988), p.6.

45 Gilbert, *First World War*, p. 389.

46 MacDonald, Voices and Images of the Great War, pp. 259 – 260.

Întrebări bazate pe izvoare despre capitolul 3

a) Studiaţi citatul din jurnalul lui Haig, de pe 12 iunie (pag. 60 – 61). Cât de util este acest document pentru înţelegerea motivelor pe care le-a avut Haig pentru lansarea acestei bătălii?

b) Studiaţi citatul din jurnalul lui Haig, de pe 31 iulie,

cel din jurnalul soldatului, de pe 14 august (paginile 61 şi 61 – 62) şi imaginea de la pagina 41. Relataţi şi explicaţi care sunt diferenţele şi asemănările între aceste descrieri ale condiţiilor de pe front.

c) Folosiţi toate aceste izvoare şi propriile voastre cunoştinţe pentru a explica în ce măsură sunteţi de acord cu părerea lui John Keegan că „ce s-a întâmplat la Passchendaele nu poate fi povestit” şi că lupta de aici a împins armata engleză „în mlaştina disperării”.

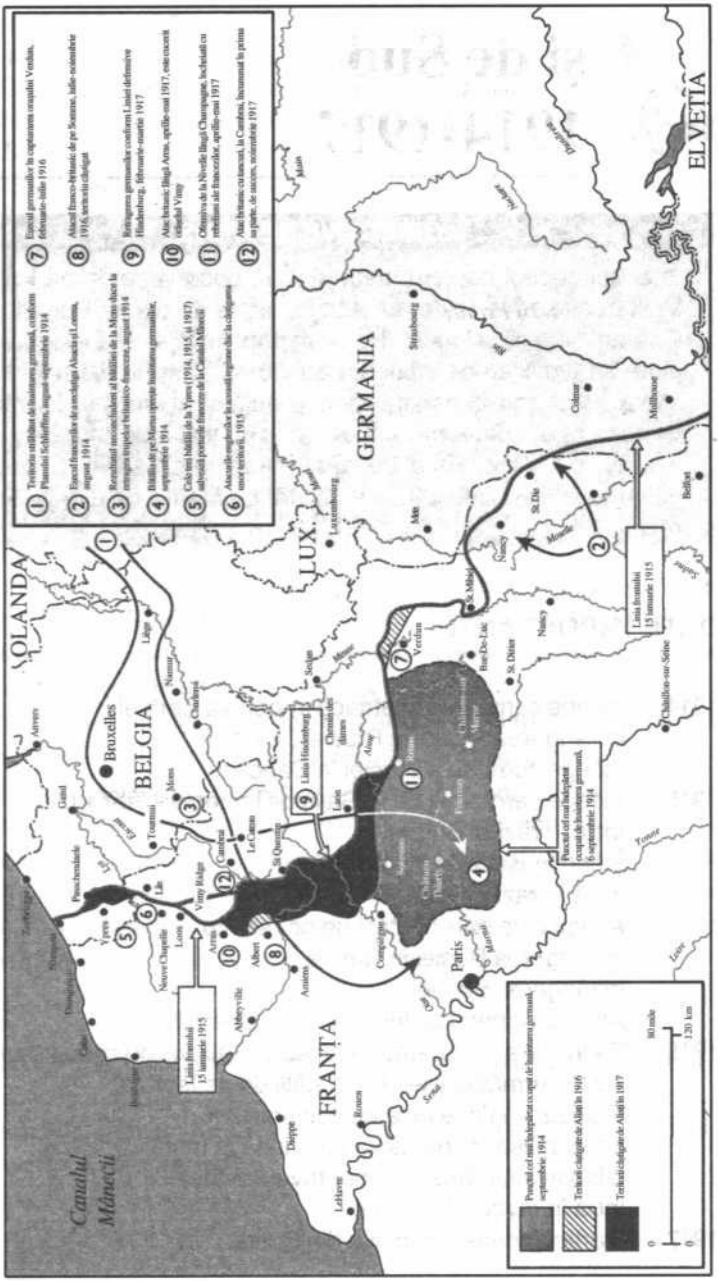

Fronturile de Est şi de Sud 1914 – 1917

4

OBIECTIVE DE ATINS

În acest capitol ne vom muta aria de observaţie de pe Frontul de Vest în alte zone unde au avut loc lupte de uscat: Europa de Est, Orientul Mijlociu şi Italia. Harta rezumat cât şi textul trebuie să vă ajute să explicaţi ce influenţă au exercitat fronturile unele asupra altora. Întrebarea importantă pentru studenţi acum, dar şi pentru liderii de atunci, este dacă mai exista vreun front atât de important precum Frontul de Vest. Este de asemenea interesant să comparaţi experienţele soldaţilor în aceste atât de mari şi de diferite teatre de război.

DATE IMPORTANTE

1914 începe campania austriacă împotriva Serbiei, înfrângerea Rusiei în Prusia Orientală începe campania Turciei în Caucaz.

1915 începe campania de la Gallipoli împotriva Turciei.

Intră în război Bulgaria.

Încep masacrele din Armenia.

Intră în război Italia.

Au loc cele patru bătălii de pe Isonzo. Înfrângerea Rusiei în Galiţia înfrângerea Serbiei

Are loc Conferinţa Aliaţilor de la Chantilly.

1916 Se încheie evacuarea Peninsulei Gallipoli de către trupele Aliate. Au loc următoarele cinci bătălii de pe Isonzo.

Trupele engleze încercuiesc oraşul Kut.

Se desfăşoară ofensiva austriacă în munţii Dolomiţi.

Ofensiva lui Bruşilov împotriva Austriei Intră în război România.

1917 Martie, începe Revoluţia din Rusia.

Intră în război Grecia.

Începe campania din Palestina a lui Allenby. Campania de gherilă a lui Lawrence al Arabiei Noiembrie,

continuă Revoluţia din Rusia. Străpungere austriacă la Caporetto Englezii capturează Ierusalimul.

Armistiţiu al ruşilor

Ordin de încetare a focului din partea românilor

Introducere în timp ce belgienii fugeau din satele incendiate de trupele Kaiserului, aflate în ofensivă, în august 1914, germanii înşişi se retrăgeau din cauza înaintării a doua armate ruseşti în zona aşa-numită Prusia Orientală. Imaginea refugiaţilor împingând cărucioare pline cu lucruri personale şi a copiilor mergând desculţi prin Berlin a impus guvernului german dilema: ori să-şi concentreze toate eforturile pentru a înfrânge Franţa ori să pericliteze Planul Schliefen trimiţând trupe pentru a opri invazia rusească.

O asemenea opţiune dificilă au avut de făcut toţi beligeranţii în următorii cinci ani. Austro-Ungaria se agita dramatic şi steril între luptele din sud cu Serbia şi Italia şi cele din nord-est cu Rusia; Rusia trebuia să trimită trupe împotriva Germaniei, Austriei şi Turciei, Marea Britanie şi Franţa erau sfâşiate între Frontul de Vest, care le cerea oameni şi provizii, şi între apelurile disperate transmise de aliatul lor greu încercat, Rusia. Odată cu intrarea în război a unor ţări balcanice s-au format noi fronturi, iar liderii ţărilor beligerante au sfârşit prin a fi hărţuiţi din toate părţile, fiind nevoiţi să lupte concomitent pe mai multe fronturi.

Oprirea „tăvălugului”: fronturile de luptă din Rusia

PROBLEMA CHEIE Ce factori au condus la înfrângerea şi în final la prăbuşirea Rusiei ţariste?

a) Bătăliile din Prusia Orientală şi din Galiţia, 1914 – 1915

Pe 19 august 1914, generalul Prittwitz, comandantul german al armatei din Prusia Orientală a dat un telefon disperat la Berlin. El şi-a avertizat superiorii că nu poate ţine piept Armatelor I şi a II-a ruseşti care se deplasau la nord şi la sud de Lacurile Mazuriene şi că va trebui să se retragă. De abia când comandantul suprem al armatei i-a

trimis pe generalii Hindenburg şi Ludendorff să preia comanda, germanii, aflaţi în inferioritate numerică, au reuşit să blocheze inamicul, care era în mod evident nepregătit pentru un război cu tehnică modernă de luptă, întrucât incompetenţii spioni ruşi nu au reuşit să detecteze mişcările trupelor sale, Ludendorff a reuşit să înconjoare Armata a II-a a generalului Samsonov aflată la sudul lacurilor şi a învins-o decisiv lângă satul Tannenberg, în timpul luptei desfăşurate între 27 – 30 august. Surprinşi nepregătiţi 90.000 de soldaţi ruşi s-au predat, iar alte zeci de mii s-au retras în dezordine trecând graniţa. Soldaţii germani care scotoceau pădurile în căutare de pradă (puşti, cai şi echipament militar, cu care au umplut 60 de trenuri) au descoperit cadavrul generalului Samsonov, care preferase să se împuşte decât să dea ochii cu ţarul, după o asemenea umilitoare înfrângere.

Privaţi astfel de orice sistem de comunicaţii, ruşii din Armata I, aflaţi la doar 80 km nord de lacuri, nu au reuşit să prevină dezastrul. Conflictul a durat indecis până la începutul lui septembrie, când, beneficiind de ajutorul a două divizii nou venite, dislocate de pe Frontul de Vest, germanii au reuşit să domine. Între 7 şi 13 septembrie, în Bătălia de la Lacurile Mazuriene, Hindenburg a reuşit să-i împingă pe ruşi înapoi peste graniţă. Spre sfârşitul anului el câştigase o poziţie sigură în Prusia Orientală. În această campanie s-au înregistrat de partea germanilor 100.000 victime. Şi armata rusă a avut pierderi uriaşe. Faptul că, în ciuda pierderilor, ea contribuise la eşecul Planului Schlieffen nu le-a ţinut prea mult de cald soldaţilor săi, majoritatea ţărani şi mulţi dintre ei neavând haine de iarnă, cizme şi raţii de alimente satisfăcătoare.

Mai departe, în sud, la graniţele populate cu vorbitori de limbă poloneză ale Austro-Ungariei şi Rusiei, avea loc un conflict şi mai confuz. Şeful Statului Major austriac, contele Conrad von Hbtzendorff, a trimis trupe în Galiţia, în luna august, fără o strategie clară. Soldaţii ruşi fiind superiori numeric, trupele imperiale au fost învinse în

bătăliile purtate în regiunea Lemberg [denumirea germană a Lvovului. n.tr.]. În consecinţă, în octombrie, Austria pierduse 240 km din teritoriul său şi 100.000 de austrieci fuseseră făcuţi prizonieri. Retragerea iminentă a fost împiedicată doar de sosirea trupelor germane conduse de generalul Falkenhayn. În timpul iernii oamenii au îngheţat sau au răbdat de foame prin văile înguste şi prin pădurile din Munţii Carpaţi.1 Keegan se referă în descrierea sa doar la austrieci, dar e greu de spus care dintre armate a suferit mai mult.

Luptele s-au reluat în ianuarie 1915 printr-o ofensivă comună germano-austriacă al cărei ţel era înfrângerea definitivă a Rusiei. Ruşii au contraatacat, dar în primăvară germanii au primit întăriri. Din păcate, sistemul de transport supraîncărcat al ruşilor nu le-a permis să se aprovizioneze la timp pentru a le putea ţine piept germanilor. În această perioadă criza de obuze a ruşilor era aşa de acută încât tunurile aveau raţie doar 10 bombe pe zi. Florence Farmborough, o asistentă medicală de naţionalitate engleză aflată pe frontul ms, îşi aduce aminte în jurnal: „Se spune că regimente întregi nu au nici măcar un cartuş, şi doar câteva baterii mai continuă să tragă!”.2 În mai şi iunie Rusia a fost învinsă în cadrul seriei de confruntări ale prelungitei Bătălii de la Gorlice şi forţate să se retragă din Galiţia. Trupele germane au invadat şi partea rusă a Poloniei şi au cucerit pe 5 august Varşovia – „un spectacol care-ţi tăia respiraţia”.3

Istorici precum Norman Stone şi Orlando Figes atrag atenţia asupra stării precare în care se afla armata rusă la acea dată. Mărturiile scrise sunt puţine pentru că mulţi soldaţi erau analfabeţi, iar, pe de altă parte, scrisorile erau cenzurate cu stricteţe. Graba cu care militarii se predau inamicului, lungile liste de bolnavi şi desele cazuri de automutilare atestă, totuşi, „demoralizarea pe scară largă a întregii armate”.4 Figes consideră că retragerea era „un moment psihologic vital” şi citează din jurnalul lui Dmitri Oskin, un ţăran ştiutor de carte care devenise comandant

de pluton:

Ce facem noi în războiul ăsta? Doar în plutonul meu s-au perindat deja câteva sute de oameni, şi cel puţin o jumătate din ei au sfârşit pe câmpul de luptă fie ucişi ori răniţi. Cu ce se vor alege la sfârşitul războiului? 5

Totuşi, în ciuda imenselor sacrificii: 75.000 de victime şi a pierderii unui teritoriu de 400 km, Rusia a reuşit să continue lupta odată cu reorganizarea şi reechiparea armatei. În acest moment Marea Britanie şi Franţa încercau să reducă presiunea din spatele aliatului lor, pornind atacul asupra Turciei în Peninsula Gallipoli (vezi paginile 75 – 78). Merită de asemenea notat că aceste campanii au avut un puternic efect negativ asupra armatei austriece, care nu ar fi putut continua lupta fără ajutorii germanilor. Rata dezertărilor şi a celor care se predau la inamic erau proporţional mai mari decât ale Rusiei, aceasta datorită soldaţilor care proveneau din diverse ţări ale imperiului. Dezertarea şi predarea la inamic erau manifestări ale protestului faţă de tratamentul dur şi raţiile proaste de mâncare.

În august 1915, când ţarul Nicolae al E-lea şi-a asumat cu nechibzuinţă comanda supremă a armate ruse, nu se ştia cine va ieşi învingător din acest război. Eforturile diplomatice făcute în cursul anului de Puterile Centrale, de a încheia pace cu Rusia, nu s-au finalizat cu nimic concret.

b) Ofensiva lui Bruşilov, 1916

La Conferinţa de la Chantilly, din Franţa, în decembrie 1915, Marea Britanie, Franţa, Italia şi Rusia au decis să-şi coordoneze strategia; toate cele patru ţări urmau să atace simultan Puterile Centrale. Rolul Rusiei era să lanseze la început o puternică ofensivă împotriva Germaniei şi una de mai mică anvergură împotriva Austriei. Astfel de planuri s-au dovedit mai usca* de discutat decât de pus în aplicare.

Pe de altă parte, este adevărat că în acest sens, între august 1914 şi începutul lui 1916, în Rusia s-a declanşat

un program industrial impresionant care a dus la creşterea producţiei de materiale de război de mii de ori. Criza de obuze fusese depăşită, deşi ofiţerii aflaţi la comandă se foloseau încă de această scuză pentru orice eşec înregistrat sau pentru perioadele de inacţiune. Întrucât Rusia avea în continuare cea mai numeroasă armată din Europa, în ciuda dificultăţilor înregistrate de programul de recrutare, părea că nu există niciun motiv care să o împiedice să-şi ţină promisiunea făcută la Chantilly. După ce Germania a început atacul asupra oraşului Verdun în februarie, francezii au solicitat ruşilor, pe frontul lor, rezultate rapide. Drept rezultat, în martie 1916, la începutul perioadei de dezgheţ, ruşii au pornit pe frontul de nord-vest o ofensivă prost concepută. Valurile infanteriei ruse au fost secerate de artileria germană fără niciun rezultat notabil. Majoritatea ofiţerilor ruşi (mulţi dintre ei, oameni bătrâni) îşi pierduseră de acum dorinţa de a mai ataca.

Mai rămăsese totuşi cineva ambiţios în Rusia, un om hotărât să demonstreze că patria lui era un aliat valoros, acesta era generalul Bruşilov. Bruşilov era un comandant priceput care a făcut eforturi nesfârşite să îmbunătăţească condiţiile de luptă ale oamenilor săi. Este considerat de majoritatea istoricilor drept cel mai bun lider rus din primul război mondial. În ciuda faptului că nu avea atâţia oameni şi nici atâtea provizii precum omologii săi aflaţi pe fronturile de nord-vest, el era dornic să pornească o ofensivă asupra Austro-Ungariei. După intense pregătiri, ascunse cu grijă, şi după o muncă unică de coordonare a artileriei eu infanteria, el şi-a început planul, în iunie, pe frontul din Galiţia. Până în luna august, el avea să reuşească una din cele mai mari victorii ale războiului, recâştigând mare parte a teritoriului pierdut în 1915 şi dând o lovitură ireparabilă armatei austriece. Figes consideră că această bătălie ar fi putut să schimbe cursul războiului dacă nu ar fi intervenit „prostia guvernanţilor”.6 Considerând că bătălia nu era o prioritate, guvernul nu a

trimis rezervele necesare pentru a se putea compensa pierderile serioase, înregistrate până în acel moment: un milion de oameni fiind sacrificaţi în luptă. Din această cauză, odată cu contraatacurile lui Hindenburg, organizate în cea de-a doua parte a anului, avantajul câştigat de Bruşilov s-a pierdut.

Cu toate acestea, ofensiva a avut efecte profunde. Datorită forţelor dislocate de germani de pe Frontul de Vest, pentru a oferi întăriri în Est, oraşul Verdun a fost salvat. Apoi, ea a contribuit la decizia României de a intra în război de partea Aliaţilor, şi, în al treilea rând, a dat o lovitură aproape mortală armatei austriece. Bruşilov a devenit eroul Europei, deşi în Rusia el nu se bucura de aceeaşi consideraţie. În amintirile sale comandantul notează că după încheierea luptei, primea frecvent scrisori de la soldaţi, în care aceştia avertizau „că ei nu doresc alte lupte, şi dacă nu se încheie pace mai repede urma să fiu omorât”.7

c) Prăbuşirea Rusiei ţariste, 1917

Disperarea soldaţilor ruşi semăna cu cea a militarilor francezi care s-au revoltat în 1917. Soldaţii din armatele celor două ţări erau nemulţumiţi de condiţiile proaste, de sistemul aleatoriu de acordare a permisiilor, şi erau îngrijorate de situaţia grea în care se aflau familiile lor, dorind pace. De ce anume a izbucnit revolta în sânul armatei ruse, în iulie 1917, în timp ce armata franceză a fost mulţumită cu măsurile luate de Pétain?

Factorul crucial care a dus la izbucnirea revoltei a fost starea economiei ruseşti. Dezvoltarea industriei impulsionată de război a rezolvat criza de obuze dar aceasta a generat o puternică inflaţie. Efectul cel mai grav al inflaţiei a fost acela că ţăranii au hotărât mai degrabă să facă stocuri de cereale decât să le vândă pe bani devalorizaţi. În consecinţă, cantitatea de provizii ce plecau spre front a scăzut, iar sistemul transporturilor îmbătrânit şi deficitar nu asigura ritmic aprovizionarea conform cu necesităţile. Soldaţii îşi aşteptau cu zilele raţiile de hrană,

pe câmpul de luptă sau în barăci, fiind astfel uşor de racolat de către propaganda revoluţionară, aşa cum se întâmpla şi cu civilii ce aşteptau pâinea la cozi nesfârşite în oraşe; interdicţia dată de guvern asupra comercializării vodcii a încins spiritele şi mai tare. Când populaţia din Petrograd (cum fusese numit Sankt Petersburgul) s-a ridicat contra ţarului, în martie 1917, garnizoana din acest oraş a refuzat să-l apere. Ţarul a fost înlăturat de la putere.

Guvernul provizoriu care a preluat apoi controlul a hotărât să continue războiul şi l-a numit pe Bruşilov comandant suprem. Însă nu toţi soldaţii erau încântaţi de prelungirea luptelor, chiar dacă acum era vorba de o conducere mai simpatizată de popor. Mulţi dintre soldaţi au fost influenţaţi mai mult de sovietul (consiliul muncitoresc) din Petrograd, al cărui „Ordin numărul unu" le dădea soldaţilor drepturi cetăţeneşti atunci când nu aveau de îndeplinit sarcini militare, care a înfiinţat soviete în armată, a introdus formule democratice de adresare şi a declarat că trupele erau obligate să îndeplinească ordinele guvernului numai dacă ele nu intrau în conflict cu cele ale sovietelor. Bruşilov a acuzat „blestematul" document pentru a fi condus la distrugerea disciplinei din armată.8 Florence Farmborough a descoperit cu surprindere că soldaţii puteau să stea jos – şi chiar să fumeze – în prezenţa ofiţerilor.

Cu toate acestea, la început Bruşilov a sprijinit deciziile luate de Aleksandr Kerenski, noul ministru de război, de a lansa în vară o ofensivă. Dar când „domnul general" (cum era acum numit Bruşilov) a vizitat liniile frontului a văzut că trupele erau demoralizate şi ostile faţă de ideea unui nou atac. „Dacă avem un munte de urcat, descoperim că în spatele lui ne aşteaptă altul, aşa că nu are rost..." a spus cu nemulţumire un soldat. În ciuda scepticismului de acum al lui Bmsilov, în iulie a avut loc ofensiva, dar după câteva săptămâni ea s-a blocat Un observator englez îşi aduce aminte că mulţi „se ascundeau

în păduri şi nu se întorceau decât atunci când vedeau că lupta s-a oprit”.10 Puţine batalioane au fost atât de loiale precum „batalionul morţii” compus din femei, conduse de Mana Botcekareva. De acum trupele ruseşti se retrăgeau în viteză din faţa primelor linii, golind satele de orice s-ar fi dovedit necesar trupelor germane şi austro-ungare, care le urmăreau mult dincolo de frontieră. Rolul de combatant al Rusiei se încheiase de acum, după „trei ani de masacru nemilos şi inutil”. Este greu să nu fii de acord cu scriitorul bolşevic Maxim Gond, care atribuie cruzimile deseori făptuite de tovarăşii săi revoluţionari efectului brutalizam al acestui „coşmar sângeros”.11

După ce partidul bolşevic al lui Lenin a luat puterea, până în decembrie nu s-a încheiat oficial niciun armistiţiu. La deschiderea oficială a negocierilor de pace de la Brest-Litovsk, pe 22 decembrie, şeful delegaţiei Germaniei a considerat de bun augur că se începea, 411 lumina acestei sărbători care de multe secole promite pace pe pământ şi bine printre oameni” 12 Mai puternică decât pacea era speranţa germanilor de a trimite după Crăciun cea mai mare parte a trupelor lor să lupte pe Frontul de Vest.

Raporturile cu „micile puteri”: Turcia şi Balcanii

PROBLEMA CHEIE De ce au continuat aşa de mult luptele din Turcia şi din Balcani?

a) Campania de la Gallipoli, 1915

„Lăsaţi-mă să îmi pun flăcăii faţă în faţă cu turcii în câmp deschis”, scira generalul Sir Ian Hamilton, comandantul armatei engleze la Gallipoli. „Trebuie să-i batem de fiecare dată, fiindcă voltuntarii englezi sunt superiori în luptă soldaţilor din Anatolia, Siria sau arabilor, sunt animaţi de idei mai înalte” 13 Această atitudine plină de aroganţă este tipică „Marilor Puteri” care considerau că pot înfrânge cu uşurinţă ţări mai slab dotate sau mai mici. De fapt Turcia şi naţiunile din Balcani puneau deseori probleme neaşteptate atât Aliaţilor, cât şi Puterilor Centrale.

În ciuda problemelor pe care le avea cu recrutarea şi

cu un sistem de comunicaţii total inadecvat, Turcia a creat dificultăţi majore Aliaţilor după ce a intrat în război, în octombrie 1914. Instituind o blocadă asupra Strâmtorii Dardanele, Turcia a împiedicat ajutoarele engleze şi franceze să ajungă în Rusia; ameninţând interesele comerciale britanice din zona Golfului Persic şi a Canalului de Suez, a forţat Marea Britanie să păstreze garnizoane în Mesopotamia (Irak) şi Egipt; atacând Rusia în Munţii Caucaz ea a îndepărtat trupele ruseşti de Europa de Est. S-a întâmplat însă ca precipitarea campaniei de iarnă a Turciei din Caucaz să ducă la o victorie decisivă a ruşilor. Acest eşec se pare că a încurajat guvernul otoman să comită un genocid oribil asupra supuşilor săi armeni, pe care i-a suspectat de trădare ajutând inamicul. Între aprilie 1915 şi decembrie 1917 armenii din oraşe ca Trebizonda au fost masacraţi, mii dintre ai au fost duşi în deşert, unde au murit de foame şi de sete. Aproape 700.000 de oameni, bărbaţi, femei şi copii au dispărut în această primă „epurare etnică" a secolului XX.

Între timp Aliaţii s-au îmbarcat în 1915 într-un proiect care s-a dovedit la fel de prost conceput precum campania din Caucaz a Turciei. Dornice să răspundă solicitărilor Rusiei, disperate să găsească o alternativă la blocajul de pe Frontul de Vest şi sperând să atragă noi aliaţi în Balcani, Consiliul de Război englez ezitant a acceptat totuşi ideea unei ofensive în Dardanele, susţinută de primul lord al Amiralităţii, Winston Churchill. Chiar dacă flota nu avea disponibile decât câteva dintre vasele mai vechi (în afară de vaporul de tip „super-Dreadnought" *Queen Elizabeth*), Churchill considera încrezător că Constantinopolul putea fi câştigat „numai cu vapoarele". După bombardarea coastei fortificate a Turciei, 16 vase de război engleze şi franceze au intrat în Strâmtoarea Dardanele pe 18 martie. La sfârşitul zilei, după ce trei vapoare au fost scufundate şi alte trei scoase din lupte de către mine turceşti nedetectate, comandantul flotei, amiralul Robeck a suspendat operaţiunea. Săptămâni în sir

Churchill a insistat să se reia acest plan de luptă navală dar nu şi-a atras decât reproşuri pentru acest eşec şi a fost obligat să părăsească rândurile amiralităţii.

A fost făcut un alt plan, de a trimite trupe de uscat în peninsula turcească Gallipoli, la nordul Strâmtorii Dardanele. Ministrul de război, lordul Kitchener, care nu socotea turcii un inamic periculos, a permis doar unei singure divizii să plece spre Frontul de Vest; în afară de aceasta, cei 30.000 de australieni şi neozeelandezi care se instruiau în Egipt au fost consideraţi „destul de potriviţi".14 Oricât de grăbite şi de nepotrivite au fost pregătirile, ele nu au fost finalizate până pe 25 aprilie. La această dată erau gata şi turcii. În dimineaţa acelei zile, după un bombardament de pe mare, diverse grupuri de uscat s-au prins în luptă pe coastă: un batalion francez lupta la Kum Kale, pe coasta asiatică, regimentele engleze se aflau pe plajele de la capul peninsulei (Capul Helles) şi anzacii (cum erau porecliţi australienii şi neozeelandezii) se aflau la 16 km depărtare de Gaba Tepe – sau „Golful Anzac" Turcii erau în mare inferioritate numerică dar pentru că ei controlau pantele abrupte şi piscurile de deasupra plajelor puteau ucide treptat inamicul pe măsură ce acesta urca pe uscat. „Cât a fost ziua de lungă", scrie în căpitan australian, „am pierdut camarazi, iar cei care duceau tărgile au avut ce face". La sfârşitul zilei cel puţin 4.000 din cei 30.000 de combatanţi care acostaseră fuseseră doborâţi. În lunile care au urmat trupele au luptat ca să câştige şi mai mult teren dar contraatacurile turceşti i-au împiedicat să pătrundă mai mult de câţiva km în interior. În august, după ce au sosit întăriri, s-a făcut o nouă acostare, de această dată mai în nord, în Golful Suvla. Generalul Stopford, „un ofiţer de vârstă înaintată şi cu o fire nehotărâtă" 15 nu a reuşit să forţeze înaintarea mai mult în momentul când turcii au fost luaţi prin surprindere; şi aici a urmat o blocare a luptei.

Din acest moment turcii au primit întăriri, cele două părţi fiind aproape egale numeric. Mai mult decât atât,

forţele turceşti erau abil conduse în luptă de generalul german Liman von Sanders, şi de un comandat tânăr turc talentat, Mustafa Kemal, care îşi încuraja oamenii să lupte cu curaj chiar atunci când se întâmpla să nu aibă muniţie. Cu mare eroism se luptau şi englezii, francezii şi anzacii, dar indicaţiile date de generalul Hamilton şi subordonaţii săi, care coordonau campania de la bord, erau mai puţin dinamice decât ale lui Kemal. Pe lângă sfaturile proaste ale lui Hamilton şi ceilalţi, trupele trebuiau să îndure şi o insuportabil de toridă vară, de unde şi o adevărată criză de apă de băut, din aceste cauze mii de oameni murind de dizenterie. Pentru soldatul Ernest Lye această campanie a fost „un coşmar groaznic pe care o să-l ţin minte câte zile oi trăi”. Mulţi dintre tovarăşii săi au simţit acelaşi lucru, dar şi aici, ca şi pe Frontul de Vest, umorul şi camaraderia i-au ajutat pe oameni să supravieţuiască. Un soldat australian explică în aceste rânduri cum reuşeau să se descurce:

În tranşee toţi aveam încredere oarbă unii în alţii şi când stăteam acolo puteam să jurăm pe ce aveam mai scump că cei de lângă noi n-o să ne lase la greu, dacă muream, muream împreună.

Până la urmă, în octombrie, Hamilton a fost eliberat din funcţie; succesorul său, Sir Charles Monro, a recomandat superiorilor săi retragerea din peninsulă „din motive militare, ca o consecinţă a numărului dramatic de ofiţeri şi soldaţi pierduţi în fiecare zi”.16 Consiliul de Război nu a luat decizia de retragere decât la sfârşitul lui decembrie, când o viforniţă a făcut ca sute de soldaţi să moară de frig sau să se înece în valuri. Churchill deja demisionase din guvern în semn de protest faţă de colegii săi care nu-şi asumaseră responsabilitatea pentru eşecul acestei campanii. Între 30 decembrie şi 8 ianuarie toate trupele care supravieţuiseră au fost evacuate, împreună cu echipamentele; au lăsat în urmă cadavrele – 28.000 englezi, 10.000 de francezi, 7.500 australieni şi 2 250 de neozeelandezi. Este adevărat că şi-au pierdut viaţa şi

55.000 dintre cei mai buni luptători turci, dar măcar ei se puteau consola cu faptul că ieşiseră victorioşi în luptă.

Mustafa Kemal, care mai apoi a devenit preşedintele Turciei, a transformat după război peninsula într-un parc memorial. Astăzi o vizitează mulţi australieni, care îşi amintesc de această campanie cu un amestec de mândrie şi amărăciune. Din păcate, Bătălia de la Gallipoli nu a fost un episod de care englezii să fie mândri. Deşi unii istorici susţin că această campanie a fost foarte aproape de succes, pentru Aliaţi, este dificil să accepţi că un plan de asemenea amploare, implicând atâţia combatanţi şi atâtea resurse, a putut fi zădărnicit de turci în acel loc şi timp. Niciun inamic nu ar fi trebuit să fie învins atât de ferm într-o acţiune incidentală.

b) Balcanii

Unul dintre obiectivele campaniilor Aliaţilor, la Gallipoli, a fost acela de a sprijini Serbia, care nu fusese încă cucerită. Trei armate austro-ungare au invadat-o pe 12 august 1914, sigure că aveau „să îi forţeze pe sârbi să recunoască superioritatea Austro-Ungariei”. Sârbii erau în inferioritate numerică şi la început au fost luaţi pe nepregătite, dar generalul Putnik a adus întăriri, şi curând a reuşit să-i respingă pe atacatori dincolo de graniţă. În luna septembrie, forţele austriece au atacat a doua oară, deşi a fost nevoie să fie provocaţi ca să intre efectiv în luptă. Belgradul a căzut dar sârbii, primind de această dată întăriri din vest, au contraatacat, recâştigând capitala şi reuşind să elibereze ţara de trupele austriece, spre sfârşitul anului. Sacrificiile au fost şi de partea sârbilor, în aceste lupte au murit 100.000 de sârbi, iar o epidemie de tifos a decimat încă şi mai multe vieţi.

În 1915 Germania s-a hotărât să se implice şi ea în cucerirea acestei ţări recalcitrante, care îi bloca comunicarea cu Turcia. Pe lângă acest plan, guvernul german negocia o alianţă cu Bulgaria, a cărei reuşită l-ar fi ajutat să încercuiască Serbia. Când campania de la Gallipoli dădea semne că se apropie de sfârşit, în

septembrie, Bulgaria s-a alăturat Puterilor Centrale, punând însă condiţia de a primi în schimb Macedonia (sudul Serbiei), precum şi o parte din Turcia.

În luna octombrie, 600.000 de soldaţi germani, austrieci şi bulgari au invadat Serbia. Puţinii soldaţi sârbi rămaşi în viaţă şi mii de refugiaţi civili s-au retras dincolo de munţii Albaniei, unde au fost încercuiţi de grupuri de localnici ostili. Avioanele inamice, condiţiile grele impuse de iarnă, foamea şi bolile au înrăutăţit condiţiile retragerii lor; în final, soldaţii au găsit un refugiu sigur pe insula Corfu, unde au început să facă planuri cum să-şi elibereze ţara. „Eroismul adevărat şi puterea de sacrificiu a sârbilor aflaţi în retragere nu au termen de comparaţie”, concluzionează un istoric.17

Forţele bulgare şi-au stabilit o poziţie fortificată în munţii Macedoniei, în rândurile trupelor Aliate care debarcaseră în provincia grecească Salonic pentru a-i îndepărta se afla şi soldatul N.C. Powell, care descrie pericolele luptei pe acest pământ de o frumuseţe „neîmblânzită”: „Johnny Bulgaru ne-a tratat cu o gamă largă de focuri, de la obuze de tranşee la grenade, gloanţe de mitralieră şi câteva vizite personale; toate acestea, combinate cu malaria, au făcut ravagii printre noi”.18 Bulgarii le-au dat de lucru Aliaţilor pe frontul de la Salonic, până în octombrie 1918.

Cea de-a treia ţară balcanică care a intrat în luptă a fost România, în timpul ofensivei de succes a lui Bruşilov, din august 1916, această ţară a fost momită să se alăture Aliaţilor cu promisiunea că-şi va recupera provincia aflată în stăpânirea Imperiului austro-ungar. Curând însă avea să fie atacată de vecinii săi aflaţi de cealaltă parte a baricadei; în luna decembrie, forţele germane, austriece şi bulgare au ocupat cea mai mare parte a ţării, inclusiv terenurile perolifere şi rezervele de grâu, foarte utile în acea perioadă Germaniei, ale cărei resurse erau aproape secătuite. Trupele ruseşti trimise din Galiţia nu au putut ajunge la timp ca să împiedice dezastrul. Contraatacurile

româneşti din 1917 au înregistrat anumite succese dar rămasă fără ajutor din pricina prăbuşirii Rusiei însăşi România a rămas singură şi izolată. La sfârşitul anului România a hotărât încetarea focului şi semnarea armistiţiului cu Puterile Centrale.

În acest moment s-a hotărât şi Grecia să se alăture Aliaţilor. Timp de trei ani grecii se împărţiseră între opţiunea politică a regelui Constantin, un monarh care îşi făcuse studiile în Germania, şi dorind ca ţara sa să rămână neutră, şi cea a politicianului liberal Eleutherios Venizelos, care era pentru implicarea în război. Regele nu a putut să intervină ca să-i împiedice pe Aliaţi să ocupe Salonicul. Aceştia foloseau zona ca bază pentru campania lor împotriva Bulgariei. În final, cu sprijin anglo-francez, Venizelos a reuşit să formeze un guvern de partea sa şi l-a forţat apoi pe rege să plece în exil. El a promis că Grecia va trece de partea Aliaţilor în iunie 1917, dar de această poziţie nu s-a putut profita întrucât mobilizarea s-a finalizat de abia în aprilie 1918. La sfârşitul lui 1917 Puterile Centrale erau încă dominante în Europa de Sud-Est.

c) Războiul din deşert

După retragerea Aliaţilor din Peninsula Gallipoli, turcii şi-au adus trupele în provincia arabă Mesopotamia. Din decembrie 1915 ei ţineau sub asediu la Kut forţe engleze şi indiene, reuşind să respingă toate contraatacurile. Încercuiţi, în aprilie 1916 asediaţii ajunseseră să-şi mănânce caii sau să ia pastile de opiu pentru eliminarea senzaţiei de foame. La sfârşitul lunii s-au predat turcilor, care i-au dus în marş forţat la taberele pentru prizonieri de război din Anatolia. În timpul acestei „saga a durerii şi morţii” au pierit 2.500 de indieni şi 1 250 de englezi.19

Adunate gustul amar al înfrângerii, condiţiile proaste de climă, epuizarea şi mâncarea puţină au dus la înrăutăţirea moralului trupelor aliate staţionate în Mesopotamia. Situaţia era mai gravă mai ales în cadrul

regimentelor de indieni, unde dezertarea şi simularea bolilor erau fapte uzuale., Jiu se luptă cu credinţă şi par bolnavi de dorul de casă" se concluziona într-un raport militar.20 Medicul militar şef dădea vina pe raţiile insuficiente de mâncare, de unde şi incidenţa crescută a scorbutului. Proviziile trupelor indiene reprezentau doar un sfert din acelea ale soldaţilor britanici, fiind lipsite de carne proaspătă şi legume. Cu o dietă îmbogăţită (care includea pentru aceştia aproximativ 1150 de litri pe zi de suc de lămâie transportat din India) sănătatea şi eficienţa lor în luptă au început să fie mai bune în 1917. În februarie 1917 englezii au recâştigat sectorul Kut, apoi, în martie, s-au îndreptat spre Bagdad. În Mesopotamia au reuşit să se plaseze pe o poziţie superioară turcilor dar au avut nevoie de aportul a 200.000 de oameni pentru aceasta.

Pentru ca turcii să nu încerce să recucerească Bagdadul, guvernul englez l-a trimis pe generalul Allenby cu misiunea de a-i înfrunta în Palestina. S-a considerat că o victorie obţinută pe Pământul Sfânt va duce la îmbunătăţirea moralului Aliaţilor. La acestea, trebuie spus că după Tratatul Sykes-Picot, englezii şi francezii aşteptau de la luptele din Orientul Mijlociu, împlinirea idealurilor lor imperialiste, (vezi pagina 26) Armata pe care a avut-o la dispoziţie Allenby în iunie 1917 consta în forţe de cavalerie engleze şi anzace, divizii de infanterie, de asemenea ajutor din partea flotei aeriene. Mai avea şi colaborarea gherilelor Mişcării Arabe antiturceşti conduse de T.E. Lawrence (cunoscut drept Lawrence al Arabiei) şi Shariff Hussain din Meca, căruia englezii îi dăduseră vagi asigurări că arabii şi-ar putea câştiga independenţa, în schimbul sprijinului. Totuşi, în noiembrie, această înţelegere cu arabii a fost periclitată prin Declaraţia Balfour, datorită faptului că englezii susţineau în acest document ideea că Palestina va deveni „o casă naţională" a evreilor.

Allenby „aflase multe de când plecase din Franţa", după cum susţine biograful său.21 înainte de a-şi pune în

aplicare pariul pentru câştigarea Ierusalimului în luna septembrie, el a căutat să asigure toate cele necesare trupelor, în special proviziile de apă şi medicamente. Chiar şi aşa, pentru soldaţi precum Sapper H.P. Bonser, campania aceasta a fost „un coşmar al marşurilor interminabile, al setei şi oboselii” 22 Condiţiile erau încă şi mai rele în armata palestiniană concentrată în Turcia, care nu avea soldaţi în număr suficient şi nici echipament adecvat. Oamenii lui Allenby erau avantajaţi din acest punct de vedere, ceea ce i-a ajutat să reuşească să-şi croiască drum spre nord de Gaza şi, în decembrie, să captureze Ierusalimul.

În ziua slujbelor de Crăciun, care s-au ţinut în Ierusalim şi Bethleem, Bonser şi camarazii săi, având atunci misiunea de a plasa cabluri de transmisiuni în deşert, au reuşit să încropească o masă festivă, chiar dacă ea era compusă doar din „doi biscuiţi, o conservă de carne de vacă pentru patru persoane şi o cutie de gem la şaptesprezece oameni”. De Boxing Day (ziua darurilor), ziua cadourilor, turcii (acum beneficiind de sprijin din partea germanilor) au făcut o încercare de a recuceri Ierusalimul; Chiar dacă au fost respinşi, ei au dovedit că Turcia era încă un inamic care trebuia luat în serios.

I Luptând printre nori: Frontul din Italia

PROBLEMA CHEIE Cât de utilă a fost contribuţia Italiei la efortul de război al Aliaţilor?

a) Bătăliile de pe Isonzo, 1915 – 1916

Decizia Italiei de a declara război Austriei în mai 1915 a fost inspirată în parte de încrederea în cauza Aliaţilor, care exista la începutul campaniei de la Gallipoli. În acel moment Austria era implicată serios în luptele din Serbia şi Galiţia şi nu-şi putea permite să trimită mai mult de câteva divizii să apere graniţele sale sud-vestice. Dar precum turcii instalaţi avantajos pe înălţimile Peninsulei Gallipoli, şi austriecii ocupaseră o poziţie privilegiată – crestele celor mai înalţi munţi din Europa, Munţii Dolomiţi şi Munţii Alpi. Pe aceste fortăreţe naturale se luptau nişte

simpli recruţi, care în viaţa civilă erau în mare parte ţărani, venind din sud, sau tineri orăşeni, total neobişnuiţi cu lupta în munţi. Comandantul lor, generalul Luigi Cadoma, era, în ciuda acestui fapt, sigur că va putea să-şi croiască drum până în Austria, coordonându-şi soldaţii conform unei strategii a seriilor de atacuri.

Pentru prima sa confruntare, el a ales frontiera nord-estică a Italiei, unde austriecii ocupaseră platourile înalte ale Muntelui Carso deasupra văii râului Isonzo. Printre obiectivele italienilor se afla Trieste, port la

Marea Adriatică, şi regiunea învecinată. Pe frontul de pe Isonzo trupele italiene au fost de patru ori în ofensivă între lunile mai şi noiembrie 1915, de fiecare dată pierzând mai mulţi oameni fără să câştige niciun metru. În martie 1916 atacurile s-au reluat şi datorită succeselor înregistrate în cele cinci bătălii din acest an, Italia a câştigat oraşul Gorizia şi un mic platou în Carso. În această „sinistră sălbăticie a pietrelor ascuţite ca lamele" 23 ambele părţi combatante au suferit mari pierderi, mai ales datorită accidentelor provocate de bucăţile ascuţite care se desprindeau din stânci. Când a fost rănit sergentul Benito Mussolini, din corpul său au fost extrase 44 de fragmente de piatră; după ce ce s-a însănătoşit, el s-a dedicat ziarului său, *Popolo d'Italia*, care avea să devină mai apoi un organ fascist, adresând rugăminţi repetate soldaţilor italieni „să înfrunte inamicul" 24 Un alt tânăr ofiţer, Emilio Lussu, a rezumat în câteva cuvinte impasul la care se ajunsese în sectorul Isonzo, în mai 1916: „Nu am făcut altceva decât să capturăm tranşee, tranşee şi iarăşi tranşee – iar situaţia rămâne neschimbată" 25 Un cântec de epocă al militarilor spunea că dacă muntele Cadoma ar vrea să vadă oraşul Trieste atunci ar trebui să-şi cumpere o ilustrată cu oraşul.

b) Luptele din Munţii Dolomiţi, 1915 – 1916

Un alt obiectiv al italienilor era cucerirea Tirolului austriac, chiar dacă majoritatea locuitorilor săi vorbeau (şi vorbesc încă) fie germană, fie un dialect local numit ladin.

Frontiera situată la altitudine în Munţii Dolomiţi a fost foarte prost apărată în 1915, de aceea italienii au reuşit ca în mai să treacă în cealaltă parte; de fapt austriecii s-au minunat că italienii nu au avansat. Soldaţii italieni au cucerit staţiunea de schi Cortina d'Ampezzo dar au fost „dezamăgiţi de răceala cu care au fost întâmpinaţi" de către locuitori. Pentru aceştia, ca şi pentru mulţi alţi civili locuind în zone de graniţă disputate politic, „primul război mondial a fost un dezastru".26

Rezistenţa austriacă a fost fortificată imediat ce generalul Conrad a primit ordin în acest sens, urmând, astfel, ca trupele „să-şi construiască poziţii întărite, să plaseze obstacole în faţa lor, şi să rămână acolo". 27 în iulie austriecii au respins 15 atacuri ale italienilor, după care a urmat un nou blocaj, întrucât adversarii se luptau pentru a cuceri poziţii pe crestele înalte. „În jurul nostru erau nori, când respiram din gură părea că ne ies tot nori", scria Paolo Monelli, căpitan, care făcea parte din instruitele

Faceţi o comparaţie între condiţiile de luptă ale trupelor italiene şi austriece în Munţii Dolomiţi şi acelea de pe Frontul de Vest trupe de vânători de munte *Alpini*, ai căror soldaţi deseori se simţeau „rupţi de lume”. Pe munte soldaţii nu aveau decât un singur mijloc de comunicare şi de transport pentru provizii – catârii, care „mergeau netulburaţi prin ploaia de obuze, prin viscol şi găseau drumul noaptea şi ziua” Soldaţii îşi făceau „adăposturi calde în stâncă, găuri întunecoase şi urât mirositoare” pentru a se proteja atât de tirul de foc al inamicului cât şi de temperaturile ce coborau până la – 30 grade Celsius în timpul nopţii.28 Ofiţerii de la vârf nu ştiau amănuntul că soldaţii aflaţi de-o parte şi de alta a baricadei se întâlniseră de multe ori înainte de război, şi câteodată jucau cărţi împreună sau făceau schimburi între ei, dând, de exemplu,

cafeaua pe *grappa* (coniac). În regiunea Ampezzo, soldaţii italieni duceau mesaje familiilor adversarilor lor din armata austriacă, pentru că aceştia, în timpul ocupaţiei italiene, nu puteau ajunge acasă în permisie.

La vârf nu existau asemenea prietenii, totuşi. Conrad îi ura pe italieni şi în mai 1916 a lansat, în Munţii Dolomiţi, un atac de pedeapsă puternic, *Ştrafexpedition*.

După un bombardament pe care Lussu l-a comparat cu un „cutremur care zguduie un munte", trupele austriece au capturat multe creste şi trecători. Italienii, care primiseră ordin să se ţină de „fiecare bucată de pământ cu dinţii şi unghiile", au reuşit să limiteze înaintarea inamicului cu 20 km. În a doua parte a anului austriecii au ajuns să recâştige o treime din acest teritoriu.

c) Străpungere reuşită de austrieci: Caporetto 1917

Soldaţii italieni care luaseră parte la aceste bătălii nu au fost recompensaţi pe măsura efortului lor. Solda era aşa de mică, raţiile aşa de inconsistente iar permisiile aşa de rare încât soldaţii din brigada lui Lussu au ajuns la concluzia că „bandiţii ăştia vor mai bine să ne lase să murim de foame, de sete, de disperare… în felul ăsta, nu are importanţă dacă trăim sau murim".29 Divertisment nu exista, intrarea la vreun cinema sau în bar era interzisă pentru soldaţi chiar dacă erau în permisie. Singura prevedere pozitivă era cea referitoare la băutură, la *grappa*, emisă înainte de bătălie, numită şi *benzină*, pentru că îi făcea pe soldaţi să meargă mai departe. Soldaţii trăiau în atmosfera unui „regim de o duritate fără margini", impus de ofiţeri ale căror metode îl imitau pe Cadoma30. Diverse documente menţionează cazuri de execuţii sumare petrecute în prima linie. Câteodată venea un ordin de la „bărbaţii aceia de la poale, frumos bărbieriţi, cu cămăşi curate" ca să aibă loc urgent o execuţie, aşa că unul din zece soldaţi trebuia împuşcat, în acele regimente unde avuseseră loc răzvrătiri. Grupurile care trebuiau să ducă la îndeplinire execuţiile refuzau deseori acest ordin. Lussu povesteşte un incident unde

trăgătorii au ochit pe deasupra capetelor condamnaţilor, după care au ţintit asupra acelora care dăduseră ordinele. O altă pedeapsă a fost legarea soldaţilor de copaci, pe „teritoriul nimănui” unde aceştia urmau să fie expuşi tirurilor de foc.

Nu este surprinzător că din octombrie 1917, după atacuri lipsite de succes pe ambele fronturi în primăvară şi vară, armata italiană s-a aflat într-un regres extrem. În această perioadă austriecii (care primiseră întăriri din partea trupelor germane) au lansat „ofensiva uragan” la Caporetto, pe râul Isonzo. Atacaţi cu gaz toxic de luptă (faţă de care nu aveau mijloace de protecţie), explozibil puternic şi regimente bine pregătite şi înarmate, precum formidabilele *Alkenkorps* ale lui Rommel, soldaţii italieni s-au grăbit să coboare la vale. În 11 zile au fost împinşi înapoi 128 kmA până la râul Piave, la mică distanţă de Veneţia. S-au făcut incursiuni şi în Dolomiţi, iar oraşul Cortina d’Ampezzo s-a bucurat să-i primească înapoi pe austrieci. Pierzând doar 10.000 de morţi, aproximativ 275.000 de italieni s-au predat inamicului, iar alte mii dintre ei au dezertat. Pentru a opri această dezertare în masă Cadoma a ordonat executarea în procedură de urgenţă a tuturor „dezertorilor”, un episod evocat cu multă intensitate de Ernest Hemingway în romanul *Adio, arme*. Eroul său (amintind întrucâtva de Hemingway însuşi, în acea perioadă autorul fiind şofer de ambulanţă în armata italiană) pleacă din regiment, apoi fuge de la carabinieri (poliţie) aruncându-se în învolburatul râu Tagliamento.

Cadoma a motivat dezastrul de la Caporetto prin indisciplină existentă în rândul soldaţilor şi prin defetismul lor, care ar fi provocat „un fel de grevă militară” în armată. Istoricii îl socotesc vinovat pe Cadoma însuşi; conform acestora el a creat condiţiile care au facilitat succesul inamicului pe valea Isonzo, nepregătindu-se suficient după ce a simţit că un atac era iminent. În mod limpede, disciplina lăsa de dorit, dar dovezi despre o aşa numită grevă nu există. Nu s-au primit ordine în acest sens şi

„trupele s-au retras pur şi simplu cât de repede au putut”.32

Oricum, guvernul nou format, condus de Orlando, l-a demis pe Cadoma la începutul lui noiembrie, iar succesorul său, Armando Díaz, a încercat să ridice moralul soldaţilor, îmbunătăţindu-le condiţiile şi oferindu-le arme mai de calitate. Un alt efect al bătăliei de la Caporetto a fost acela că Aliaţii s-au întâlnit la Rapallo şi au înfiinţat un consiliu de război, pentru a coordona strategia pe frontul din Italia. În practică, aceasta a însemnat că trupele engleze şi franceze au fost trimise să ajute pe frontul italian – deşi nu este în întregime adevărat că ei s-au ocupat de „apărarea adevărată” a ţării, aşa cum sugerează Keegan.33 Chiar înainte de sosirea întăririlor, armata italiană a fost refăcută. În timpul lunii noiembrie, pe pantele lui Monte Grappa, la poalele Dolomiţilor, grupurile de *Alpini* au rezistat cu încăpăţânare, opunându-se oricărei încălcări a „pământului sacru” al Italiei. Batalionul lui Paolo Monelli, totuşi, a fost obligat să capituleze: „Întrucât nu mai aveam de patruzeci de ore ce să mâncăm sau să bem, nu mai aveam cartuşe, eram mai puţini. Soarta a decis în locul nostru”. Luat prizonier, el a stat închis în castelul austriac de la Salzburg, unde Crăciunul i-a adus „o mulţime de amintiri triste”.34

Pe 23 decembrie, Conrad a ordonat un nou atac, promiţând trupelor sale că vor sărbători Crăciunul la Veneţia. Au capturat vârful Col de Rosso, dar un atac italian, survenit în Ajun de Crăciun, a făcut ca piscul de 1200 metri să revină în final acestora. Italienii au fost fericiţi pentru că au eliberat Veneţia, iar împărtăşania de Crăciun au primit-o în Catedrala San Marco. La câţiva metri de intrarea în clădire se află un semn care aduce aminte de un obuz austriac care a explodat aici în 1917, de fapt o aducere aminte a faptului că italienii s-au aflat la un pas de înfrângere în acest an.

Concluzii

PROBLEMA CHEIE Cât de puternică era poziţia

Puterilor Centrale la sfârşitul anului 1917?

La sfârşitul anului 1917, Aliaţii aveau de sărbătorit câştigarea Ierusalimul, întrucât Puterilor Centrale le revenea cea mai mare parte a cuceririlor din Europa. Trupele germane încă ocupau cea mai mare parte a Belgiei şi nord-estul Franţei, cea mai mare parte a Rusiei (inclusiv Polonia rusească) se afla fie în mâinile forţelor austriece, fie în cele germane; bogăţiile României se aflau la dispoziţia Germaniei, iar soldaţii austrieci pătrunseseră adânc în interiorul Italiei.

Rezultatul bătăliei nu s-a datorat doar înfruntărilor de pe câmpul de luptă. Încă de la începutul războiului flota britanică a reuşit să blocheze porturile Puterilor Centrale. Pe când locuitorii oraşelor Berlin, Viena, Budapesta, Constantionopol şi Sofia, ca şi din alte oraşe şi orăşele, sufereau din pricina crizei de alimente şi combustibil, alte mii de oameni deja muriseră de foame. Urmau să vină în valuri, greve, revolte provocate de foamete şi manifestaţii ale comuniştilor. În capitolul 5 vom examina rolul pe care l-au avut atitudinile civililor în determinarea rezultatului acestui „război total”.

Morala militarilor era şi ea un factor important. Deşi aflate în diverse confruntări, armatele austriece şi turceşti erau zguduite de tensiuni naţionaliste, fiind slăbite şi din cauza proviziilor insuficiente. În acest capitol s-a demonstrat cât de necesar a fost pentru ele ajutorul german, la Gallipoli, în Galiţia, pe Isonzo şi în Palestina; nu era o certitudine că Germania putea în continuare să-şi susţină aliaţii în aceeaşi măsură, fără riscul de a-şi epuiza şi demoraliza propria armată.

Referinţe

1 Keegan, *First World War*, p. 187.

2 F. Farmborough, *A Nurse at the Russian Front* (Constable, 1974), p. 70.

3 Chickering, *Imperial Germany*, p. 56.

4 Stone, *Eastern Front*, p. 165.

5 O. Figes, *A People’s Tragedy* (Jonathan Cape,

1996), pp.265 – 266.

6 *Ibid.*, p. 281.

7 A. Bruşilov, *A Soldier's Notebook* (Macmillan, 1930), p. 282.

8 Ibid. p. 290.

9 Farmborough, Nurse at the Russian Front, p. 268.

10 A. Knox, *With the Russian Army* (Hutchinson, 1921), vol. I., pp. 630 & 646.

11 M. Gorky, *Untimely Thoughts* (Gamstone Press, 1970), pp.76 – 77.

12 Gilbert, *First World War*, p. 390.

13 I. Hamilton, *Gallipoli Diary* (Edward Arnold, 1920), vol. I, p. 304.

14 M. Gilbert, *Churchill*: *A Life* (Heinemann, 1991), pp.302 & 300.

15 MacDonald, Voices and Images of the Great War, pp. 75 & 95.

16 Ultimele trei citate provin din lucrarea lui N. Steel & P. *Hail*, *Defeat at Gallipoli* (Macmillan, 1994), pp. 299, 74 & 375.

17 R.J. Crampton, „The Balkans, 1914 – 1918" în H. Strachan (editor), *The Oxford Illustrated History of the First World War* (OUP, 1998), p. 69.

18 Lewis, *True Stories*, p. 307.

19 Gilbert, *First World War*, p. 248.

20 M. Harrison, „The Fight Against Disease in the Mesopotamia campaign" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p.479.

21 James, *Imperial Warrior*, p. 176.

22 Lewis, *True Stories*, p. 311.

23 J. Edmunds & H.R. Davies, *Military Operations in Italy* (HMS0,1949), p. 11.

24 Gilbert, *First World War*, p. 369.

25 Lussu, *Un Anno*, p. 21.

26 *The Great War în Cortina d'Ampezzo* (Cortina d'Ampezzo War Museum, 1997), pp. 9 & 20.

27 Gilbert, *First World War*, p. 166.

28 P. Monelli, *Toes Up*, traducere de O. Williams (Duckworth, 1930), pp. 87, 59 & 110.

29 Lussu, *Un Anno*, pp. 53 & 113.

30 J. Grooch,» Morale and Discipline in the Italian Army" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 438.

31 Monelli, *Toes Up*, p. 151.

32 R. Absalom, *Italy Since 1800* (Longman, 1995), p. 97.

33 Keegan, *First World War*, p. 445.

34 Monelli, *Toes Up*, pp. 184 – 187.

La majoritatea întrebărilor-eseu despre război se poate răspunde având în vedere rezultatul său final, care va fi discutat la sfârşitul capitolului 6. Totuşi, întrucât în principalele sectoare ale Frontului de Est (Rusia) luptele s-au oprit la sfârşitul anului 1917, se pot alcătui eseuri pe baza comparaţiilor dintre principalele zone ale luptei, folosind informaţiile din capitolele 3 şi 4. Vă oferim două exemple.

I. Ce factori i-au determinat pe cei mai mulţi soldaţi să continue lupta în ciuda condiţiilor cumplite în care se aflau?

Ca să răspundeţi la această întrebare este util să comparaţi situaţia de pe Frontul de Vest, unde revoltele nu au fost numeroase, cu cea a Frontului de Est, unde în 1917 armata Rusiei s-a dezmembrat. Dificultatea constă în aceea că trebuie să explicaţi cum a fost susţinut moralul majorităţii soldaţilor în ciuda duratei neaşteptat de mari a războiului, a pierderilor mari şi a condiţiilor îngrozitoare. Factorii următori pot fi analizaţi şi comparaţi:

a) Patriotismul poate reprezenta un îndemn dar de luptă: apărarea» pământului sfânt" al Franţei, răzbunarea „atrocităţilor" în Belgia, combaterea

„Militarismului" Germaniei, „pedepsirea" Angliei. Aceste teluri erau susţinute de propaganda guvernului în toate ţările beligerante (vezi paginile 117 – 119). Soldaţii ţărani ai Rusiei păreau că se simt mai puţin legaţi de cauza naţională, probabil pentru că în general duceau o viaţă

foarte grea.

b) Disciplina militară era importantă, acesta e un lucru dan în toate armatele existau pedepse pentru dezertări şi pentru refuzul de înrolare. Dar un regim prea aspru putea duce la alienarea soldaţilor, aşa cum s-a întâmplat la Etaples în 1917 sau în armata italiană înainte de demiterea lui Cadoma. Efectele absenţei ordinii militare erau evidente în armata rusă după implementarea Ordinului numărul unu sovietic.

c) Proviziile adecvate de alimente erau vitele. Când autorităţile franceze au îmbunătăţit raţia soldaţilor, după revoltele din 1917, şi moralul acestora a fost mai bun, aşa cum s-a întâmplat şi cu trupele indiene din Mesopotamia. Lipsa alimentelor a fost probabil cea mai importantă cauză a dezertării soldaţilor ruşi.

d) Băuturile şi tutunul sunt cuvinte des citate în scrisorile şi amintirile soldaţilor, unde ei dau de înţeles că fără aceste droguri nu ar fi reuşit să facă faţă. Interzicerea comercializării vodcii în Rusia a avut un efect dezastruos asupra moralului soldaţilor.

e) Perioadele rezonabile de permisie şi activităţi recreative au fost întotdeauna considerate vitele de către autorităţile britanice şi germane. Francezii şi italienii au descoperit că starea de spirit a militarilor s-a îmbunătăţit odată cu acestea. Există puţine documente care să ateste că înaltul Comandament al Rusiei ar fi acordat atenţie acestor probleme.

1) Sprijinul primit de la camarazi a avut un efect benefic evident asupra francezilor, englezilor şi germanilor, dându-le puterea de a continua lupte. Colapsurile armatei ruse în 1917, ale armatelor turceşti şi austro-ungare în 1918, pot fi puse pe seama tensiunilor naţionaliste care deseori se opuneau camaraderiei.

g) Factorii psihologici sunt evidenţiaţi în cartea lui Niall Ferguson, *The Pity of Wetr* (1998). El identifică printre altele, plăcerea bărbaţilor de a lupte, dorinţa de a ucide duşmanul, credinţa în propria supravieţuire şi

„calitatea anesteziantă a luptei”. Deşi aceste sentimente şi trăiri erau indubitabil importante, este dificil de înţeles de ce unii ar fi trebuit să contribuie la funcţionarea armatei lor, iar alţii nu.

În concluzie, puteţi să vă întrebaţi în ce măsură morala a fost susţinută de toate aceste elemente. În toate armatele rata dezertărilor, automutilărilor, a cazurilor de fraternizare cu inamicul, nemulţumirilor, protestelor şi diverselor forme de tulburări emoţionale a crescut, odată cu prelungirea războiului. Dacă situaţiile de mai sus se manifestau într-un grad mai mare sau mai mic ele puteau conduce, fie mai rapid, fie mai lent, la disoluţia armatei, aşa cum s-a întâmplat în Rusia în 1917. După cum spune John Keegan „fiecare armată are un punct sensibil”.

2. „Unul dintre principalele paradoxuri ale primului război mondial a fost acela că, deşi Frontul de Vest era un sector decisiv, evenimentele de acolo erau invariabil determinate de ceea ce se întâmpla pe Frontul de Est”. Comentaţi acest punct de vedere.

Această chestiune vă propune să vă angajaţi într-o dezbatere asupra importanţei celor două fronturi, dilemă pe care combatanţii înşişi o considerau dificil de rezolvat. În timp ce Franţa şi Marea Britanie erau hotărâte să-i scoată pe invadatorii germani din nordul Franţei şi din Belgia, ele au căutat şi căi alternative de atac. Germania era divizată între apărarea cuceririlor sale în zona de vest, pe de-o parte, şi încercarea de a scăpa de inamicul său din Est, pe de altă parte. Ideea conţinută de citat poate fi verificată şi cu ajutorul schemei de la pagina 92.

Puteţi concluziona că evenimentele de pe Frontul de Vest au fost deseori determinate de ceea ce se întâmpla în Est.

Totuşi, această judecată este prea simplă, pentru că nu ia în calcul şi alţi factori importanţi, precum blocada navală. Nu pune la socoteală nici tentativele organizate ale Aliaţilor de a forma o strategie unificată, cum s-a întâmplat la Conferinţa de la Chantilly din decembrie 1915.

Schemă a Fronturilor de Est şi de Sud între 1914 – 1917

Frontul de Vest Frontul de Est

1914

1915

1916

1917

1918

Invadarea Germaniei de către ruşi

Divizii germane transferate spre est – Eşec al Planului Schlieffen

Blocadă –

Campania de la Gallipoli Eşec de a străpunge blocada

Acumulatea ofensivelor, ex. lupta de pe Somme.

Ofensiva lui Bruşilov

Trupele germane sunt dislocate de la Verdun

Revoluţia din Rusia şi dezmembrarea Armatei

Simt transferate majoritatea diviziilor germane spre vest şi se ia decizia de a lansa un atac general (vezi pagina 126).

Hartă rezumat

Fronturile de Vest, de Est şi de Sud Liniile reprezintă sectoarele din cadrul diferitelor fronturi, nu şi rutele urmate de trupe, unde au fost trimise trupe de către părţile beligerante.

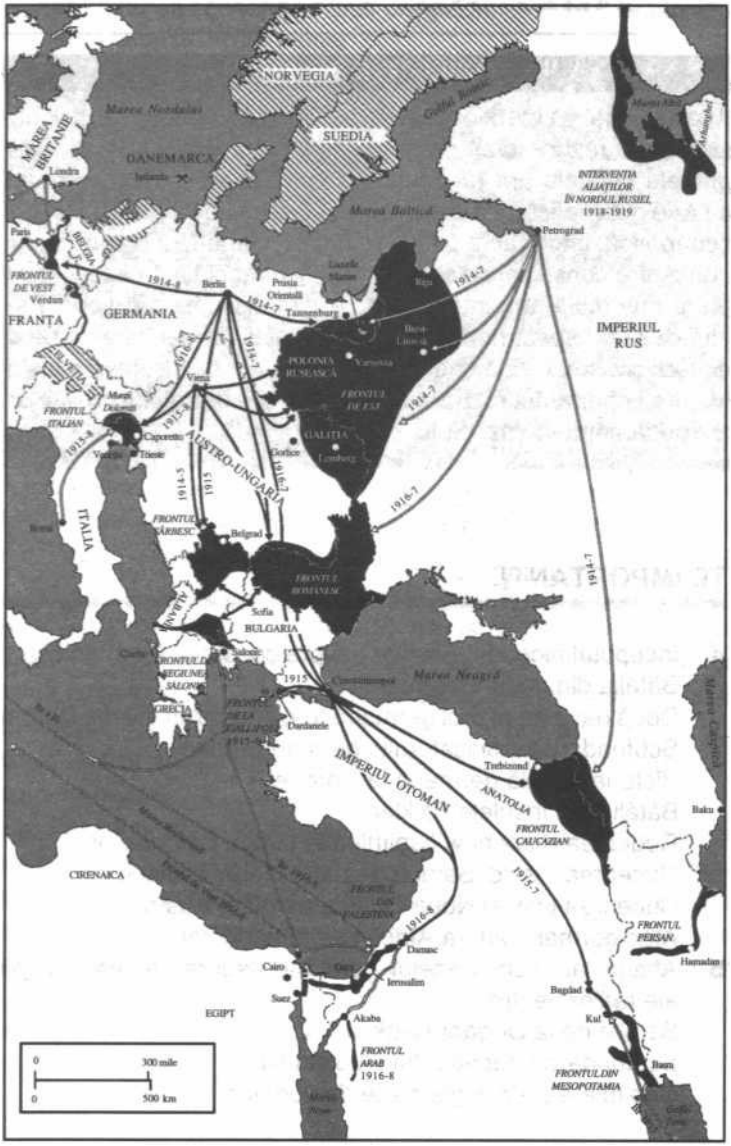

Războiul total

OBIECTIVE DE ATINS

Acest capitol vă oferă ocazia de a afla de ce anumiţi istorici folosesc sintagma „război total” pentru a descrie primul război mondial1. În primele capitole am prezentat câteva aspecte referitoare la larga sa arie geografică de desfăşurare, ia relaţia dintre război şi puterea economică,

importanţa avută de armatele mari – făcând referiri şi la una dintre consecinţele sale, cum ar fi genocidul. În acest capitol se oferă mai multe amănunte despre dimensiunea sa globală şi este introdus un aspect nou al „războiului total”: impactul avut de război asupra civililor. La sfârşitul capitolului se vor face câteva consideraţii asupra importanţei războiului naval cât şi a moralului civililor asupra deznodământului războiului.

DATE IMPORTANTE

1914 începutul blocadei Aliaţilor asupra coastelor Germaniei Bătălia din golful Helgoland.

Două nave de război germane trec prin Strâmtoarea Dardanele.

Scufundarea crucişătorului german Emden

Victorie navală germană la Coronei

Bătălia din Insulele Falkland

Regiunea Kiaochow capitulează în faţa japonezilor.

Cucerirea insulei Samoa de către Noua Zeelandă Cucerirea insulei Noua Guinee de către Australia Atac german asupra Africii germane de est

1915 Atacuri ale submarinelor germane asupra navelor britanice şi ale ţărilor neutre

Bătălia de la Dogger Bank Scufundarea pachebotului Lusitania Capitularea Africii germane de sud-vest

Scade numărul atacurilor germane asupra submarinelor. Guvern de coaliţie în Marea Britanie

1916 Bătălia lutlandei Capitularea Camerunului german

Introducerea serviciului militar obligatoriu în Marea Britanie

„Lama napului” în Germania

Lloyd George devine primul-ministru al Marii Britanii

1917 Reluarea războiului total al submarinelor Englezii introduc sistemul convoaielor.

SUA declară război Germaniei.

Au loc greve ale foamei în flota germană.

Clemenceau devine prim-ministru al Franţei.

1918 Atacuri engleze asupra bazelor de submarine germane de la Zeebrugge

Introducere în noiembrie 1914 primul lord al Amiralităţii, Winston Churchill, a declarat că era intenţia ţării sale de a sufoca economia Germaniei cu ajutorul unei blocade navale. Două săptămâni mai târziu omonimul său german, amiralul Tirpitz, a anunţat că Germania va face acelaşi lucru, scufundând navele comerciale britanice. Atât blocada engleză cât şi atacurile submarinelor germane erau menite în principal să afecteze viaţa civililor. Ele urmau să distrugă navele comerciale, vasele de război, să perturbe activitatea comercială a ţărilor neutre, să paralizeze eficienţa în luptă a combatanţilor. Mai mult decât atât, aceste campanii urmau să se desfăşoare atât în apele teritoriale ale celor două ţări, cât şi dincolo de ţărmurile europene.

În acelaşi timp, războiul presupunea un mare efort şi multe sacrificii din partea muncitorilor civili şi a familiilor lor, al căror sprijin era asigurat prin intermediul propagandei. Sacrificiile erau făcute şi dincolo de hotare, pentru că ţările beligerante europene aveau colonii în diferite continente, de unde beneficiau de oameni şi echipamente. Şi aici era vărsare de sânge, şi aici oamenii sufereau din pricina războiului. Au fost atraşi „în cazanul conflictului armat” 2 mai mulţi oameni ca niciodată.

Stăpânii mărilor

PROBLEMA CHEIE în ce măsură a contribuit războiul naval la schimbarea deznodământului războiului?

a) Blocada Aliaţilor în ciuda strânsei întreceri existente între Marea Britanie şi Germania în privinţa a flotelor, la începutul secolului XX, Britannia era încă stăpâna mărilor (vezi tabelul de la pagina 20). Superioritatea Marii Britanii datorită numărul navelor Dreadnought, ca şi datorită navelor mai mici şi mai rapide, precum crucişătoarele, apoi submarinele, a devenit încă şi mai evidentă când cele două alianţe adversare s-au aliniat pentru luptă. La efectivele engleze s-au adăugat navele din

Mediterana ale Franţei, cele ruseşti din Marea Baltică şi Marea Neagră, cele japoneze din Pacific, cele italiene din Adriatica, şi mai apoi, navele americane din Oceanul Atlantic, ceea ce a creat o formidabilă provocare pentru Puterile Centrale. Semnul alarmant dat de introducerea taxei pentru navele engleze şi franceze care intrau în Strâmtoarea Dardanele în 1915 (vezi pagina 76) sugerează de ce Aliaţii erau foarte precauţi când era vorba să se folosească de propriile nave. Având un mare imperiu, un comerţ maritim şi de protejat rute de transport ale trupelor importante, guvernul britanic nu a îndrăznit să rişte, din cauza minelor şi submarinelor, pierderi serioase ale navelor, sau într-o bătălie la suprafaţă. După cum a spus Churchill, amiralul Jellicoe (care era comandantul Marii Flote Britanice) putea să piardă războiul într-o singură zi.

Astfel, contrar aşteptărilor germanilor, Marea Britanie nu a instituit o blocadă aproape de coastele Germaniei ci, mai degrabă, departe faţă de siguranţa oferită de bazele sale navale din Marea Manecii sau de la Scapa Flow, spre nordul Scoţiei. Crucişătoare patrulă, terenuri minate, submarine, plase şi proiectoare de căutare, tot acest arsenal a reuşit să împiedice în mod eficient vasele comerciale să ajungă la destinaţie în porturile germane; s-a estimat că pe parcursul întregului război doar 642 de vase au reuşit să ajungă în porturile germane, 3 blocade similare au fost impuse mai târziu Austriei şi Turciei, cu ajutorul navelor franceze, italiene şi ruseşti.

Privaţi de importurile de alimente, de cărbune, petrol şi substanţe chimice, poporul german a îndurat frig, foamete şi boli. În timpul iernii 1916 – 1917, cea mai friguroasă iarnă de care îşi aduc aminte supravieţuitorii, recolta de cartofi a degerat, iar drept înlocuitor în alimentaţie au fost introduşi napii; pe de altă parte, era aşa criză de piele pentru pantofi că mulţi germani au apelat la saboţi de lemn; săpunul era un obiect de toaletă

rar, iar apa caldă la baie venea la mari intervale de timp. „Efectele războiului se puteau vedea, pipăi, auzi, şi de asemenea mirosi” 4. Deşi cea mai mare parte a urii poporului a fost canalizată către „un singur duşman – Anglia” germanii erau furioşi şi pe acei compatrioţi care se îmbogăţiseră din comerţul de pe piaţa neagră, apoi erau furioşi şi pe guvern, total neajutorat când era vorba să găsească soluţii pentru crizele de pe piaţă. Au avut loc dese răzmeriţe după 1916 din pricina lipsei alimentelor, iar în anul 1918 moralul populaţiei era la pământ. A răbdat cu adevărat de foame poporul german? Răspunsurile istoricilor sunt diverse, de la varianta oferită de Peter Loewenberg, care susţine că au murit de foame „trei sferturi de milion de oameni între 1914 – 1918”, la cea a lui Niall Ferguson, care spune că „nu există dovezi care să susţină că ar fi murit într-adevăr oameni din cauza foamei” Adevărul este că rata în creştere a deceselor în rândul civililor (184 896 pe lună în 1918 faţă de 78 820 în 1913) se datora în parte şi „foametei lente” descrise de contemporani. Chiar dacă Ferguson are dreptate, tehnic vorbind, atunci când susţine că „populaţiile au continuat să lupte în războaie în ciuda faptul că au suferit de foame mult mai rău decât germanii în 1918”, descrierea situaţiei lor dificile drept o „uşoară împovărare” este puţin cam deplasată.6

Lunga blocadă a pus la încercare de asemenea şi moralul marinarilor ambelor părţi beligerante. Chirurgul James Shaw, înrolat pe un vapor, în 1915, descrie eforturile făcute de ofiţerii de la bordul unui crucişător englez de patrulare, pentru a însufleţi monotonia zilnică:

1 15 iunie: După ce se consumă efectul noutăţii realizezi cât de monstruos este să faci patrulare cu aceste vase. Nu vezi decât apa şi cerul.

21 iunie: Astăzi au fost exerciţii fizice: lupta cu otgonul, întrecerea cu obstacole pentru noi, întrecerea cu obstacole a ofiţerilor, curăţatul 5 cartofilor, fuga în saci, boxatul legat la ochi etc.7

În aceeaşi lună, marinarul german Richard Stumpf considera rutina la bord şi mai plictisitoare:

1 De lunea Rusaliilor ni s-a făcut o nouă inspecţie la uniforme. În special, uniformele de luptă au fost inspectate în detaliu să nu aibă praf sau pete. Toţi cei care nu au trecut testul au trebuit să raporteze pentru câteva runde de ture de pedeapsă. Nu am văzut niciodată în cariera 5 mea pe mare o barieră mai mare între oameni, aşa cum este aici între ofiţeri şi marinari. Probabil că odată cu acţiunea lucrurile se vor schimba.8

b) Luptele din larg

Stumpf nu era singur în dorinţa de acţiune, acţiunea existase în primele luni de război, când câteva crucişătoare de linie puseseră navele Aliaţilor pe fugă. Deşi navele germane au fost copleşite numeric de flotele combinate ale Aliaţilor, fiind în final împiedicate să-şi realizeze misiunile din cauza decodorilor englezi care le interceptau şi le descifrau mesajele radio, ele au realizat anumite succese în 1914 (vezi harta de la pagina 122).

În luna august crucişătoarele germane *Goeben* şi *Breslau* au reuşit să scape de francezi şi englezi strecurându-se prin Strâmtoarea Dardanele spre Constantinopol, unde prezenţa lor a condus la izbucnirea războiului dintre Turcia şi Aliaţi. În timpul toamnei crucişătorul *Emden* a reuşit să scufunde 16 vapoare cu aburi, un vas de linie rusesc şi un distrugător francez, în Oceanul Indian, înainte de a se scufunda, pe 9 noiembrie, între timp un escadron de cinci vapoare comandate de curajosul amiral Maximilian von Spee a înfrânt englezii la Coronei lângă coasta Chile, înfuriaţi de pierderea a doua crucişătoare de mare tonaj şi a echipajelor lor (1 600 de marinari) în prima înfrângere navală a Marii Britanii după un secol, conducătorii Amiralităţii au trimis nave să-l vâneze pe Spee. L-au prins dincolo de Insulele Falkland pe 8 decembrie, într-o bătălie în care au fost distruse aproape toate navele germane, cu excepţia uneia. Au murit mulţi soldaţi, printre ei, Spee însuşi.

Pe la 1915 frustrantul impas în care intraseră luptele, descris de Shaw şi Stumpf, era caracteristic pentru toate navele de patrulare aflate în Marea Nordului. După ce a pierdut patru nave în Bătălia din golful Helgoland în august 1914 şi altele la Dogger Bank în ianuarie 1915, Kaiserul era hotărât să nu mai rişte distrugerea şi a ultimei părţi din preţioasa sa flotă. Cu excepţia unor ieşiri ocazionale, navele germane stăteau ancorate la mal. Câtva timp mai târziu, o situaţie similară a izbucnit în Adriatica, unde flota italiană, în timp ce îşi apăra lunga linie de coastă, a instituit o blocadă asupra Austriei. Era „aproape ca şi cum Adriatica ar fi fost o tranşee marină de-a curmezişul căreia se confruntau două flote adversare", scrie un istoric italian, evidenţiind în acest fel asemănările dintre războiul de uscat şi cel maritim". 9

Dorinţa generală de a avea o acţiune navală „eroică" a fost exprimată de viceamiralul Reinhard Scheer, care îşi asumase comanda Flotei germane în ianuarie 1916: „În această luptă pe viaţă şi pe moarte nu pot să înţeleg cum se poate gândi cineva să lase vreo armă să ruginească în teacă".10 Pe 31 mai 1916 Scheer şi-a scos sabia, devenind conducătorul întreagii flote germane (care includea 16 nave Dreadnought şi cinci crucişătoare de linie) din Marea Nordului, unde spera să ia inamicul prin surprindere. Datorită priceperii lor de a decoda semnalele germane, englezii ştiau că aceste planuri începuseră să fie puse în aplicare dar, din cauza proastei transmisii de către Amiralitate a mesajelor, comandantul Jellicoe a crezut că vasele germane se aflau încă în port. În consecinţă, după ce a trimis înainte escadronul de crucişătoare de recunoaştere ale amiralului Beatty, el a hotărât să vină mai târziu cu Marea Flotă, care includea 28 de vapoare tip Dreadnought. La mijlocul după amiezii, când bătălia a început, lângă Iutlanda, de-a lungul coastei Danemarcei, Beatty a suferit pierderi mai grele decât Scheer. De abia la începutul serii, când a sosit restul flotei de război a lui Jellicoe echilibrul de forţe a fost răsturnat. Ambele părţi au

avut pierderi, dar în final, ca rezultat al copleşitorului tir de foc al englezilor, Scheer a fost nevoit să se retragă. Spre dimineaţă ambele flote se întorseseră la baze. Kaiserul a putut astfel să se laude că „vraja de la Trafalgar a fost ruptă”, aceasta pentru că englezii pierduseră 14 nave şi 6 094 de oameni spre deosebire de germani, rămaşi fără 11 nave şi 2 551 oameni. Pe de altă parte, Bătălia Iutlandei nu a dus la pierderea supremaţiei navale de către Marea Britanie sau a controlului acesteia asupra Mării Nordului. Englezii au rămas într-o stare de „agitaţie confuză”, care este evocată de Vera Brittain, o asistentă medicală înrolată voluntar.

c) Războiul submarinelor

După Bătălia Iutlandei, flota germană nu s-a mai aventurat în depărtare; aceasta pentru că Scheer susţinea ideea că „un deznodământ fericit al războiului poate fi realizat… numai cu ajutorul submarinelor luptând împotriva comerţului englez”. El ştia la ce riscuri se expuneau cu acest tip de luptă, pentru că germanii trecuseră prin această experienţă în primii doi ani ai războiului.

Problema nu era arma în sine. Deşi la începutul războiului Germania avea numai 24 de submarine (spre deosebire de cele 78 ale Marii Britanii), un program intensiv de construcţii a dus la dublarea numărului lor chiar până la sfârşitul anului 1914. Submarinele germane erau mai mari şi mai puternice decât ale englezilor, şi puteau să se angajeze în operaţiuni ofensive independente. Erau vasele ideale de lansare a torpilelor; marinarii le numeau „torpile”, pentru că aceste torpile subacvatice puteau scufunda nave de suprafaţă în câteva minute. La începutul lui 1915, încrezătoare în această metodă de luptă, Germania a ales o zonă maritimă, declarând-o zonă de război, întrucât în acest perimetru toate navele comerciale care transportau produse pentru Marea Britanie şi pentru aliaţii ei urmau să fie scufundate. În timpul acelui an aveau să fie scufundate 396 de nave

britanice sau aliate.

Germania risca prin această ofensivă a submarinelor să nemulţumească ţările neutre, care puteau să-şi anuleze legăturile comerciale cu ea sau chiar să intre în război de partea Aliaţilor. Legea maritimă internaţională cerea ca navele pornite în urmărire să avertizeze înaintea atacurilor şi, în caz de avarie, să sprijine salvarea echipajului şi a pasagerilor. Era limpede că submarinelor le venea greu să respecte acest regulament. Dacă veneau la suprafaţă deveneau foarte vulnerabile, nedispunând nici de spaţiul necesar pentru a adăposti la bord şi un al doilea echipaj. În acest fel, deşi căpitanii submarinelor nu au primit instrucţiuni speciale în 1915, „comanda navală a pornit de la presupunerea că majoritatea navelor urmau să fie torpilate fără avertisment” 12, în practică, istoricii au descoperit că „numărul de marinari înregistrat pe submarinele germane era copleşitor de mare dat fiind caracterul strict al operaţiunilor pe care le puteau face în acele circumstanţe”.13 Există dovezi că aceştia au tractat bărci de salvare, au acordat primul ajutor şi au dat mâncare şi băutură supravieţuitorilor. Astfel de măsuri nu erau suficiente, totuşi, pentru a linişti ţările neutre ale căror vapoare erau scufundate, cu tot cu echipaje. Pe 7 mai 1915 întreaga Americă şi-a exprimat revolta când un vas de linie, pachebotul *Lusitania*, care efectua cursa New York-Liverpool, a fost torpilat fără avertisment, lângă coasta Irlandei. S-a scufundat şi mai rapid datorită muniţiei de contrabandă pe care o avea la bord, ducând în adâncuri 1 201 pasageri, dintre care 128 erau americani. Acest incident a dus la o criză a relaţiilor Germaniei cu SUA; după ce a primit câteva mesaje dure din partea preşedintelui Wilson, Berlinul a ordonat ca acţiunile submarinelor să respecte pe viitor această lege maritimă.

În lunile care au urmat, schimburi de replici furioase au avut loc între conducătorii Germaniei, dornici să evite conflictul cu America, pe de-o parte, şi comandanţii flotei, dorind cu disperare să contracareze controlul deţinut de

Marea Britanie pe mare, pe de altă parte. După eşecurile Germaniei în Iudanda şi la Verdun, guvernul a fost nevoit să cedeze presiunilor lui Hindenburg şi Ludendorff, astfel că la 1 februarie 1917 a anunţat reluarea „războiului total al submarinelor”. În timpul primei părţi a anului 1917 campania a avut destul de mare succes, înregistrând o medie de 242, 8 scufundări ale navelor aliate şi ale ţărilor neutre, pentru fiecare lună. Printre acestea se afla şi nava de transport *Arcadian* ce îl avea la bord pe tanchistul Reginald Huggins, în vârstă de 18 ani, şi „un set complet de came de tun”, soldaţi având ca destinaţie fronturile din est. După lovirea vasului, spre deosebire de majoritatea camarazilor săi, Huggins a reuşit să-şi pună vesta de salvare şi să scape, cu ajutorul unei sfori, în acest fel având şansa ca după aceea să poată povesti această experienţă îngrozitoare: [5]

Huggins şi-a petrecut noaptea pe o plută „având drept excelentă companie cinci ofiţeri”, fiind găsit de o navă de salvare a doua zi.14

Amiralitatea britanică a conceput câteva strategii destul de eficiente pentru a se evita asemenea dezastre: mascarea navelor militare în vapoare comerciale, pictarea lor în culori şi modele de camuflaj, minarea ieşirilor de la bazele de submarine şi evitarea rutelor periculoase. Până în aprilie 1917, a fost considerat prea riscant sistemul însoţirii navelor comerciale de convoaie escortate de distrugătoare. Pe 28 aprilie, însă, a pornit în cursă primul convoi, care a ajuns cu bine în Anglia; drept urmare, de atunci sistemul convoaielor a fost introdus treptat, având

5 Neştiind să înot la acea dată, nu am reuşit să fug de pe navă, iar trupul ei uriaş părea să se prăbuşească peste mine în orice clipă, dacă nu mă înghiţea altfel vreun vârtej uriaş de apă... Din fericire, incertitudinea nu a durat mult. O clipă sau două Arcadian s-a proptit 5 pe chilă şi apoi cu un puternic şuierat ce venea dinspre camera cazanelor alunecă în adâncuri, dispărând pentru totdeauna din ochii noştri, ducând cu ea sutele de pasageri şi echipajul, prinşi ca nişte şobolani în cabinele de la nivelul de jos. După doar trei minute de la impact tot ceea ce mai rămăsese din navă erau mici bucăţi din epava 10 ei, care pluteau la suprafaţă.

drept rezultat scăderea ratei pierderilor navelor comerciale, care a ajuns la 147, 8 pe lună în a doua parte a anului. În aceeaşi perioadă Germania pierdea mai multe submarine decât ar fi putut să pună în loc (66 în 1917). La sfârşitul anului 1917 războiul submarinelor afecta nu numai echipajele ci şi civilii, cum ar fi populaţia din Marea Britanie, căreia, în consecinţă, îi fuseseră raţionalizate alimentele. Nu a fost vorba în această ţară de înfometare, ca în Germania, ţară care pierduse războiul economic.

În mod cu totul dezastruos, Germania pierduse şi războiul diplomatic. Atacurile dese asupra transporturilor americane şi o tentativă greoaie a germanilor de a convinge Mexicul să declare război SUA l-au făcut pe preşedintele Wilson, un iubitor de pace, să-i declare război, în aprilie 1917. Marinarul Stumpf era convins că „nu e nevoie să ne facem prea multe probleme singuri" despre navele de război „yankee". Era prost informat. Primul şi cel mai important efect al intrării în luptă a SUA a fost întărirea capacităţii de luptă pe mare a Aliaţilor. Navele moderne de război americane au ajutat la escortarea convoaielor şi au întărit blocada asupra Puterilor Centrale. Germania nu mai avea nicio şansă acum în războiul maritim.

În timpul anului 1918 submarinele au produs tot mai puţine pagube comerţului maritim al Aliaţilor şi transportului de trupe. Totuşi, navigaţia era plină de riscuri; puteau fi atacate chiar navele spital. În iunie 1918, de exemplu, 283 de pacienţi şi 91 de membri ai echipei medicale au murit atunci când vaporul *Llandovery Castle* a fost bombardat. Principala acţiune navală a anului a fost inutilul atac britanic asupra bazelor de submarine germane de la Zeebrugge şi Ostend. S-au înregistrat puţine succese. Mai degrabă această acţiune a întărit participanţilor „sentimentul de frustrare şi de ură după atâţia ani de război".15

Pentru marinarii care se aflau în continuare izolaţi în bazele navale din Marea Nordului nu exista o astfel de

evadare din monotonie. Tensiunile dintre ofiţeri şi marinari creşteau, culminând în vara lui 1917, sub forma grevelor foamei şi a actelor de insubordonare. Doi capi de revoltă au fost împuşcaţi iar alţii au primit condamnări aspre cu închisoarea. Pe de altă parte, marinarii au primit după aceasta „o grămadă de mâncare”. Din păcate, pe termen lung, nu a funcţionat nici metoda ameninţării, nici a cumpărării ascultării, iar nemulţumirile au continuat. Marinarul Stumpf era convins că „în flotă există o situaţie revoluţionară reală”.16 Evenimentele din octombrie-noiembrie 1918 aveau să demonstreze că el a avut dreptate (vezi pagina 143).

d) Importanţa războiului naval

Bătăliile pe uscat puteau fi deseori auzite şi chiar mirosite de la 5 kilometri depărtare pe mare. Şi reciproca era valabilă: conflictele navale afectau majoritatea sferelor războiului de uscat. Pe mare, Aliaţii puteau să-şi transporte trupele îndreptându-le spre cea mai mare parte a fronturilor şi aveau posibilitatea să aducă astfel recruţi din colonii ca să lupte în Europa, deşi cu anumite riscuri. Pe de altă parte, blocarea unor treceri înguste pe apă, ca de exemplu, Strâmtoarea Dardanele, a împiedicat total Marea Britanie şi Franţa să sprijine armata rusă. Flota italiană a jucat un rol important în eliberarea armatei sârbe în 1915 şi în ofensiva asupra trupelor austriece atunci când acestea au atacat Veneţia în 1917. Pe Frontul de Vest primele bătălii de la Ypres s-au dus în mare parte pentru a împiedica Germania să câştige şi alte porturi la Canalul Mânecii, iar a treia bătălie de aici, din 1917, a avut ca ţel, nereuşit, câştigarea bazelor germane de submarine. Un efect foarte important a fost disperata ofensivă germană submarină care a împins SUA în război, ceea ce a dus la înteţirea eforturilor Aliaţilor pe Frontul de Vest în 1918 (vezi paginile 126 – 127).

Civilii ca şi soldaţii au fost afectaţi de evenimentele de pe mare. Sute de locuitori din orăşele de coastă, precum Scarborough şi Whitby de la Marea Nordului, sau

Ancona de la Adriatica, au fost uciși sau răniți de bombardamentele navale. Echipajele și pasagerii de pe vapoare erau și ei în pericol mereu. Doar la bordul vapoarele britanice 14 287 de navigatori și-au pierdut viața – deși, dat fiind compoziția cosmopolită a echipajelor, 40 la sută dintre cei uciși nu erau englezi. Majoritatea civililor au suferit efectele blocadei navale; în țările Puterilor Centrale lipsurile au fost suficient de grave ca să determine paralizarea capacității lor de luptă în perioada octombrie-noiembrie 1918.

În final, trebuie să nu-i uităm niciodată pe marinari. Rata victimelor în rândurile lor a fost mult mai scăzută decât a soldaților dar marinarii erau în pericol mereu; când un vapor se scufunda se ducea „cu toate mâinile”. Nava de război *Vanguard* a explodat la Scapa Flow în iulie 1918. În explozie au murit 804 oameni, un număr mai mare decât al tuturor englezilor morți în atacurile cu gaz toxic pe parcursul întregului război.17 Dar cine își mai amintește de *Vanguard* așa cum își amintește de victimele gazului de luptă? Monotonia sau din contră tensiunile specifice vieții pe mare îi puteau demoraliza pe marinari. Amintirile marinarilor sugerează că aceasta stare putea fi evitată dacă ofițerii se preocupau să aibă „o navă fericită”. Din păcate, în flota germană factorul uman a fost neglijat. Tulburările care au izbucnit pe vapoare și în porturi în anul 1918 au avut un efect deloc neglijabil asupra deznodământului războiului.

Competiția pentru „un loc mai bun sub soare”.

PROBLEMA CHEIE în cadrul războiului contra Germaniei, cât de importantă a fost pentru Aliați contribuția coloniilor?

Deși a intrat târziu în competiția europeană pentru extinderea imperiului colonial, Germania a reușit, până la 1914, să își constituie o bază importantă în acest sens: mari, deși nu foarte productive, terenuri în Africa, insule plasate strategic în Pacific și regiunea comercială Kiaochow pe coasta Chinei. Lipsa puterii navale însemna

pentru Germania că nu îşi putea apăra uşor garnizoanele din colonii. Marea Britanie şi Franţa, pe de altă parte, puteau să se bazeze, pe tot parcursul războiului, pe recruţii provenind din Asia şi Africa şi pe resursele acestor colonii. Alte ţări beligerante precum Japonia, Australia şi Noua Zeelandă, sperau ca recompensă pentru ajutorul acordat Aliaţilor, să câştige teritorii, iar coloniile Germaniei s-au dovedit utile, fiind oferite în procesul de negociere (vezi harta de la pagina 122).

a) Asia

Curând după august 1914, când a intrat în război, Japonia a atacat posesiunile asiatice ale Germaniei. Până în luna octombrie a acestui an, Japonia a reuşit să ocupe cea mai mare parte a insulelor germane din centrul Pacificului şi a asediat puternic fortificată garnizoană de la Kiaochow. 3.000 de puşcaşi marini germani au luptat disperaţi contra a 50.000 de japonezi, înainte să fie nevoiţi să se predea, pe 7 noiembrie, în acest timp Germania se lupta fără succes cu Noua Zeelandă, pentru a o împiedica să cucerească Samoa, şi cu Australia pentru a captura Noua Guinee. Până la sfârşitul anului Germania a pierdut coloniile din Asia, pe care le voia Marea Britanie pentru a le oferi diferiţilor aliaţi (vezi pagina 25).

Aceste campanii nu au afectat foarte mult viaţa locuitorilor din colonii. Mai mult implicaţi în război au fost supuşii indieni ai Marii Britanii, chiar dacă în patria lor nu au avut loc lupte. Din aproape un milion şi jumătate de combatanţi ai trupelor de voluntari, 113 743 au căzut în luptă, iar 12 au câştigat distincţia Victoria Cross, cea mai importantă medalie acordată pentru curaj în luptă. Pe lângă acestea India a ajutat Marea Britanie cu provizii militare vitale (cum ar fi iuta, din care se confecţionau sacii pentru nisip) şi a contribuit la împrumuturile de război. Creşterile de preţuri anormal de mari au afectat viaţa poporului indian, în cea mai mare parte a sa. La început din partea acestora s-a manifestat un sprijin autentic, plin de loialitate, la care s-a adăugat şi speranţa

că în schimbul acestui ajutor, India va deveni dominion (ţară cu autoguvernare completă, aşa cum erau Australia, Canada şi Noua Zeelandă). Dar după doi ani de luptă, mulţi indieni au obosit să se sacrifice pentru un război de aiurea, devenindu-le limpede că nu puteau să-i influenţeze deznodământul. Cererile de recruţi şi de împrumuturi din partea britanicilor au întâmpinat o anumită rezistenţă, în India, iar mişcarea naţionalistă (Congresul Naţional Indian) a câştigat tot mai mult sprijin în mase. Fiindcă depindea de sprijinul indienilor, guvernul britanic a promis în 1917 că după război urmă:

nu numai creşterea numărului de asociaţii ale indienilor în fiecare ramură a administraţiei dar şi garantarea unor instituţii specifice pentru autoguvernare în perspectiva realizării unui guvern competent în India, ca o parte integrantă a Imperiului britanic.

Astfel de promisiuni formulate cu precauţie nu au fost bine primite în India, mai ales pentru că veneau odată cu măsurile represive. De aceea nu a fost întâmplător faptul că după război a urmat o campanie pentru câştigarea independenţei; liderul ei, Mohandas Gandhi, care îşi oferise mai demult sprijinul la recrutarea indienilor pentru război, acum era convins că „India a fost păcălită doar ca să ajute Marea Britanie în război”.18

b) Africa

Aliaţii au decis la începutul războiului să atace coloniile germane din Africa, care aveau staţii radio şi baze militare importante. În august 1914 colonia germană Togo a fost obligată să capituleze în faţa Forţei de Frontieră pentru Africa de Vest, compusă din trupe conduse de ofiţeri britanici şi francezi. În Camerun, 1.000 de soldaţi germani şi 3.000 de africani au opus o oarecare rezistenţă, retrăgându-se în interiorul ţării, după ce englezii au capturat porturile, capitala şi postul de radio. A urmat o campanie dificilă având drept scop încercuirea ultimei garnizoane germane, în martie 1916 (vezi imaginea de la pagina 109). Pentru cucerirea Africii Germane de Sud-Vest

englezii s-au bazat pe armata sud-africană, alcătuită în mare parte din buri (sud-africani albi vorbitori de olandeză), împotriva cărora englezii luptaseră între anii 1899 – 1902. O rebeliune a burilor fusese înăbuşită cu puţin înainte de începerea campaniei din Africa, în ianuarie 1915. Până în luna iunie a aceluiaşi an a fost învinsă şi rezistenţa germană.

În Africa Germană de Est, totuşi, conflictul a durat de pe 8 august 1914, când a avut loc primul atac al englezilor, până pe 23 noiembrie 1918, după încheierea armistiţiului în Europa. Aceasta se explică în parte prin faptul că era cea mai valoroasă dintre coloniile Germaniei şi prin aceea că liderul trupelor de aici, colonelul Lettow-Vorbeck, era un soldat foarte hotărât şi priceput. Beneficiind de 2.500 de soldaţi locali (cunoscuţi drept *askaris*) şi 200 de ofiţeri albi el a înfrânt numeroase forţe expediţionare engleze şi indiene, capturând mult armament şi muniţii de la ei, după care a condus un înspăimântător război de gherilă. Englezii au reuşit să recruteze peste 30.000 de soldaţi africani pentru această campanie fierbinte din savană, al cărei preţ a fost foarte scump, mulţi murind mai ales din cauza bolilor. Pentru că în această parte a ei Africa era bântuită de o specie de muscă ţeţe a cărei muşcătură era mortală pentru animalele de cărăuşie şi pentru că nu existau drumuri amenajate pentru a circula vehiculele, au fost folosiţi cam un milion de oameni ca hamali pentru arme, muniţie, alimente şi rezerve de apă.

Există documente în acest sens, care sugerează că nu era dificil pentru niciuna din părţi să recruteze trupe de africani, aceştia fiind plătiţi de trei ori mai mult decât ar fi câştigat pe piaţa locală. Se pare că şi ei au fost loiali conducătorilor lor europeni. Un veteran senegalez a povestit unui istoric francez în 1972 că pentru africanii din vest „Victoria Franţei însemna şi victoria noastră” 19. Africanii cu carte, plecum Blaise Diagne, primul deputat de culoare al Adunării Naţionale Francezeerau pentru sprijinirea războiului din Europa şi încurajau recrutările,

sperând astfel să câştige mai multe drepturi şi recunoaştere. Anumite triburi de războinici au primit cu bucurie această ocazie de a-şi pune în aplicare abilităţile şi măiestria, deşi acest entuziasm nu era mereu acceptabil în ochii conducătorilor albi, aşa cum arată Karen Blixen, o scriitoare daneză care trăia în Africa Britanică de Est:

1 Când a izbucnit Marele Război, iar tribul Masai a obţinut veşti despre el, sângele bătrânului trib războinic se terminase. Ei aveau viziuni despre superbe bătălii şi masacre şi vedeau cum se întoarce gloria trecutului lor încă odată… Dar guvernul britanic nu a considerat înţelept să-i organizeze 5 pe Masai să pornească la război cu oamenii albi, fie ei chiar germani, aşa că le-a interzis celor din trib să lupte, punând capăt tuturor speranţelor lor.

Totuşi, când autorităţile din colonii au introdus recrutarea, solicitând africanii să lupte fie în trupele combatante din Europa (aşa cum făceau francezii), fie ca hamali (aşa cum făceau ceilalţi europeni) s-a manifestat o puternică rezistenţă în toate locurile şi o mare nemulţumire. În cele din urmă, amintirea sclaviei nu era prea îndepărtată.

În ciuda faptului că unii şi-au pus speranţe în el, războiul nu a adus poporului african de culoare drepturi politice, nici măcar în Africa de

Vest, unde câţiva candidaţi africani au fost acceptaţi în consiliile legislative. În celelalte colonii şi în África de Sud albii şi-au întărit poziţiile. După război, fostele colonii ale germanilor au fost împărţite între Marea Britanie, Franţa şi Africa de Sud, deşi e adevărat că ele urmau să fie teritorii sub mandate, în ideea că liderii erau împuterniciţi responsabili cu susţinerea intereselor băştinaşilor (vezi pagina 160). Medaliile au reprezentat o recunoaştere imediată a rolului Africii în război. O ceremonie de decernare a medaliilor, acordate şefilor Masai, cărora li s-a permis în final să fie patrule de recunoaştere pentru englezi, este descrisă de Karen Blixen, fără nicio ironie:

1 Berkeley [reprezentantul englez] a luat medaliile, a

citit solemn unul după altul, numelor şefilor Masai, le-a înmânat medaliile cu mâna ferm întinsă. Întinzând braţul cu aceeaşi fermitate, şefii Masai le-au luat, foarte tăcuţi… Este o chestiune delicată să oferi o medalie unui om 5 gol, pentru că nu are cum să şi-o prindă, drept pentru care bătrânii şefi Masai au rămas în picioare cu medaliile în mână. După o vreme un bărbat foarte bătrân a venit spre mine, cu medalia în mâna întinsă, şi m-a rugat să-i spun ce scria pe ea. I-am explicat aşa cum m-am priceput. Medalia de argint avea pe o faţă gravat capul unei femei, 10 Britannia, iar pe verso cuvintele: „Marele Război pentru Civilizaţie”.20

Păstrând aprins focul din cămin

PROBLEMA CHEIE Cât de importante au fost sprijinul şi participarea civililor la război pe tot parcursul său?

Cu inimile aprinse de dor în cămin arde focul uşor Ai noştri tineri departe sunt, şi visează acasă…

Cam aşa ceva cântau soldaţii englezi cuprinşi de dorul de casă. Şi militarii de alte naţionalităţi aveau cântece sentimentale care le aminteau de acasă. Milioanele de scrisori transmise în ambele direcţii între civili şi soldaţi legau căminul şi fronturile de luptă încă şi mai mult, într-un fel de care erau conştienţi toţi cenzorii militari. În cazul Rusiei, surmenaţii cenzori

Incendierea unui sat locuit de băştinaşi în Camerunul german ai guvernului îşi făceau probleme (pe bună dreptate) că informaţiile primite prin intermediul scrisorilor de acasă între anii 1916 – 1917 contribuiau la demoralizarea soldaţilor:

1 Nu puteai să nu observi că în scrisorile venite din armată ca şi, mai ales, în scrisorile trimise spre armată, nemulţumirea referitoare la situaţia politică internă creştea Zvonuri despre răzmeriţe şi greve în fabrici ajungeau în armată şi aceste zvonuri, deseori exagerate şi pline 5 de fantezii, provocau depresii soldaţilor, ceea ce le afecta moralul, îi făcea să se îngrijoreze foarte mult de soarta rudelor de acasă.21

Această secţiune examinează rolul jucat în război de către familii, de muncitorii civili (inclusiv femeile) şi de politicieni, în celelalte ţări ale Antantei şi în cadrul Puterilor Centrale.

a) Factorii fizici: moartea şi devastarea

Pentru cititorii de acum, acest aspect al războiului este evident întrucât naţiunile lumii continuă şi acum să trimită armate pentru a invada teritoriile învecinate iar televiziunile arată haosul şi distrugerea cauzate atât pământului cât şi locuitorilor. În 1914 englezii erau la fel

de şocaţi de felul în care se purtaseră germanii cu belgienii şi de distrugerile aduse locurilor, precum oraşul universitar Louvain, aşa cum am fost cu toţii în anii din urmă de soarta bosniacilor şi a oraşului Sarajevo, din cauza atacurilor sârbilor. În cadrul propagandei Aliaţilor „atrocităţile" comise asupra belgienilor aveau tendinţa să fie exagerate; se spuneau poveşti cumplite, de exemplu, despre călugăriţe spânzurate de clopotele bisericilor. Cercetări recente confirmă că aceasta a fost într-adevăr o perioadă grea în viaţa Belgiei, iar anumiţi istorici susţin că „a fost chiar mai grea decât ocupaţia nazistă care a avut loc 30 de ani mai târziu".22 Mortalitatea femeilor şi bărbaţilor a crescut cu 160 la sută şi respectiv, 127 la sută în timpul războiului ca rezultat al malnutriţiei şi bolilor, ca şi al luptelor. Ca să se ferească de aceste calamităţi mulţi belgieni fugeau din ţară; un sfert de milion au venit în Anglia, de exemplu, unde au fost la început primiţi cu entuziasm – ei chiar au stat la baza eroului detectiv din romanele Agathei Christie, Hercule Poirot. După cum se întâmplă deseori, simpatia locuitorilor faţă de refugiaţi a început treptat să dispară: sindicatele îşi făceau griji că aceşti muncitori străini vor intra în competiţie cu ei pentru slujbe; proprietarii se întrebau dacă aceşti chiriaşi nu vor fi cumva gălăgioşi şi scandalagii; nonconformiştii velşi au fost şocaţi când romano-catolicii au venit la slujbă în capelele lor.23

În alte zone de conflict, de asemenea, civilii au fost forţaţi să-şi părăsească căminul din cauza trupelor care veneau spre oraşele lor: ruşii fugeau din calea germanilor, austriecii de inşi, italienii de austrieci, sârbii de bulgari, ruşii caucazieni de turci… iar listă a continuat cât a continuat războiul. Atunci când i-a descris, sora medicală Florence Farmborough, o englezoaică, a reuşit să concentreze în câteva cuvinte toată drama acestor refugiaţi:

O procesiune tristă [de refugiaţi austrieci]… o mulţime neajutorată, gonită din satele ei şi forţată să

ajungă vrând-nevrând, în locuri ciudate, conduse de un guvern ciudat şi ostil.24

Şi istoricul francez Annette Becker povesteşte despre nordul Franţei ocupat de germani: „În teritoriul ocupat războiul este război total”. Ea se foloseşte în studiul ei de jurnalul scris de David Hirsch, un proprietar de prăvălie din Roubaix, ca să ilustreze mizeriile îndurate de populaţie: lipsa veştilor de pe front, a legăturilor cu restul Franţei (chiar a celor prin porumbeii poştaşi), criza acută de alimente, ocuparea caselor de către militarii germani, rechiziţionarea articolelor de uz casnic şi a produselor industriale, taxe obligatorii şi muncă forţată. În regiunile unde populaţia nu coopera cu ocupanţii, localnicii erau luaţi ostateci şi trimişi în „lagăre de concentrare”, şi oricine era prins că a colaborat cu soldaţii Aliaţilor (cum s-a întâmplat cu sora medicală Edith Cavell) pentru a scăpa din zona ocupată era acuzat de spionaj şi executat. Nu consola pe nimeni că astfel de cerinţe „excesive” erau „o dovadă a lipsurilor care existau şi în Germania”. Ceea ce nu a ştiut Hirsch a fost faptul că ocuparea acestor zece departamente valoroase a făcut ca populaţia să fie şi mai înverşunată în ura faţă de duşmani şi în dorinţa de a-i învinge. Studiile scrise de atunci până în prezent pe această temă nu şi-au pierdut din nota emoţional-subiectivă; chiar un istoric ca Becker exagerează spunând că suferinţele francezilor în această zonă a fost asemănătoare cu cele ale armenilor masacraţi de către turci (vezi pagina *16*)? *5*

Mai apoi populaţia civilă a suportat efectele distructive ale luptelor, provocate de bombele aruncate din zeppeline sau, mai spre sfârşitul războiului, de către nou apărutele bombardiere. Orăşenii din Franţa, Germania şi Marea Britanie trăiau în teroare din pricina uriaşelor avioane de luptă care apăreau pe cer, dar şi din pricina zgomotului pe care îl făceau (asemănător cu al unor tractoare). Câteva mii au fost ucişi sau răniţi din pricina exploziilor provocate de bombe. Totuşi, aceste atacuri

aeriene asupra civililor nu au reprezentat o caracteristică a acestui război, aşa cum aveau să fie în celelalte conflicte ale secolului XX. Era mai posibil ca orăşelele şi clădirile lor să fie distruse de către bombardamentele de la sol decât din pricina raidurilor aeriene, aşa cum s-a întâmplat cu frumosul orăşel flamand Ypres, vestit pentru pentru produsele de lână fabricate aici, care a fost teatrul a trei dintre bătăliile de pe Frontul de Vest.

a) Factorii politici: personalităţi şi politici

Capacitatea populaţiei civile de a suporta problemele provocate de război depindea în mare parte de guvern, de orientarea şi sprijinul acordate de acesta. O comparaţie între politicile Marii Britanii, Franţei şi Germaniei va releva diferenţele pe care aceşti factori le determinau.

În fiecare din aceste ţări majoritatea oamenilor politici din toate partidele şi grupările au lăsat deoparte diferendele la începutul războiului. Primul ministru al Franţei, Viviani, a creat *Union Sacrée*, o „coaliţie a apărării naţionale”. Liderii partidelor conservator, irlandez şi laburist au făcut un pact de sprijinire a prim-ministrului englez, liberalul Asquith. În Reichstagul german chiar şi deputaţii revoluţionarului Partid Social-Democrat au acceptat părerea Kaiserului conform căreia în timpul războiului „nu există partide, ci numai germani”, oferindu-şi sprijinul necondiţionat cancelarului Bethmann Hollweg. Totuşi, când războiul s-a prelungit dincolo de data estimată, aceste fragile structuri politice au început să se surpe.

Nehotărâtul Viviani a demisionat în octombrie 1914. Succesorul său, Aristide Briand, s-a descurcat mai bine când a fost vorba să-şi exercite controlul asupra comandanţilor militari francezi, dar a fost nevoit să renunţe după dezastrele militare înregistrate în 1917 (vezi pagina 59). Alţi doi prim-miniştri s-au succedat rapid, printre scandalurile stârnite de vinderea către Germania a unora dintre secretele Aliaţilor, între timp, socialiştii au cerut negocierea condiţiilor de pace şi au abandonat

coaliţia *Union Sacrée*. De abia în noiembrie 1917, când preşedintele Poincaré a acceptat de nevoie să-l promoveze pe vechiul său adversar, bătrânul „tigru” Clemenceau, în vârstă de 76 de ani, Franţa şi-a găsit primul ministru de care avea nevoie într-un moment excepţional de dificil. Un jurnalist strălucit ca şi un om politic din aripa radicală, Clemenceau criticase cu duritate guvernele anterioarare pentru prestaţia lor jalnică din timpul războiului. După numirea în funcţie, s-a dedicat cu totul victoriei pentru a-şi răzbuna în acest fel şi înfrângerea suferită în 1871, de care încă îşi amintea foarte bine. Prin vizitele sale dese pe front (unde odată un soldat i-a oferit un buchet de flori acoperite cu praf de plumb, care pot fi văzute şi astăzi, pe biroul apartamentului său din Paris), prin discursurile sale pline de avânt, tipărite şi afişate în toate primăriile din satele Franţei, prin reuşita de a coordona înaltul Comandament după concepţiile sale, Clemenceau a reuşit să câştige ţara de partea sa, deşi întotdeauna a trebuit să contracareze vocea opoziţiei în Adunarea Naţională. S-ar putea spune că probabil Churchill a învăţat lecţia de forţă de la Clemenceau; cu atât mai mult cu cât el a fost de faţă în aprilie 1918 când Clemenceau a exprimat hotărârea francezilor de a ţine piept noii ofensive germane, care ameninţa capitala: „Mă voi lupta în faţa Parisului, mă voi lupta în Paris, mă voi lupta în spatele Parisului”. „Toată lumea ştia”, avea să-şi noteze Churchill mai apoi, „că nu era o simplă laudă”.26

Propria carieră din timpul războiului a lui Churchill a reflectat convulsiile timpului. Membru al Consiliului de Război al lui Asquith, în 1914, el a demisionat în 1915 în timpul eşecului campaniei din Peninsula Gallipoli (vezi paginile 75 – 78), care l-a forţat şi pe Asquith să formeze un guvern de coaliţie alcătuit din miniştri liberali, conservatori şi laburişti. Învinsul Churchill a plecat apoi să lupte pe Frontul de Vest. În 1916 primul ministru a fost confruntat cu alte dificultăţi: luptele politice iscate de problema recrutării soldaţilor, a răscoalei antibritanice din

aprilie 1916 de la Dublin, înecarea lordului Kitchener şi moartea fiului său Raymond în Bătălia de pe Somme. Criticile aduse stilului său lipsit de fermitate şi iniţiativă a culminat cu un ultimatum transmis de către ministrul aprovizionării armatei, Lloyd George, în care acesta îl ameninţa pe Asquith că „voi părăsi guvernul pentru a informa poporul despre adevăratele stări de lucruri care caracterizează afacerile publice, pentru a le da ocazia, înainte de a fi prea târziu, să-şi salveze patria de la un dezastru”.27 în consecinţă Asquith a demisionat şi Lloyd George a fost numit lider al noii coaliţii a guvernului, care avea să-l includă şi pe Churchill, în postul de ministru al aprovizionării armatei. În condiţii de război Lloyd George avea să aducă o nouă vigoare guvernului şi, precum Clemenceau, el a reuşit să câştige încrederea poporului; nu şi pe a lui Haig, cu care avea deseori polemici asupra strategiei de urmat.

Astfel de lupte interne nu aveau loc în Germania, unde Bethmann Hollweg ceda tuturor solicitărilor comandanţilor militari, iar Reichstagul a oferit puterile legislative noii structuri, Bundesrat, nevotate. În 1916 cancelarul era din ce în ce mai mult în favoarea ideii de pace dar, sub presiunile puternice ale lui Paul von Hindenburg (şeful Comandamentului Suprem) şi Erich Ludendorff (comandant suprem) acest lucru nu a fost posibil. Aceşti doi lideri au format o adevărată dictatură militară: Hindenburg avea „o autoritate charismatică” şi Ludendorff – „energie şi voinţă de putere feroce”.28 Cu toate acestea, la nivelul Reichstagului s-a întărit forţa opoziţiei, acest organism reuşind să voteze o Rezoluţie de pace în iulie 1917. A urmat o confruntare între cei mai puternici de la conducere, care a dus la înlăturarea lui Bethmann Hollweg. Succesorul său, candidatul numit pentru înaltul Comandament, Georg Michaelis, a fost demis două luni mai târziu când Reichstagul a sfidat guvernul din nou, votând o rezoluţie prin care solicita o reformă asupra sufragiului. Sub noul cancelar, contele von

Hertling, au continuat în Reichstag dezbateri aprinse, dar au fost repede uitate datorită victoriei Germaniei pe fronturile din est şi datorită Tratatului de la Brest-Litovsk, un acord având caracter expansionist conceput sub influenţa lui Ludendorff. Ambele au fost intens apreciate public. Până la eşecul ofensivei Germaniei din vara lui 1918 (vezi paginile 130 – 136) cei care au condus Germania au fost Hindenburg şi Ludendorff, fără să-i mai raporteze nici măcar Kaiserului.

Datorită tuturor acestor schimbări şi pentru a face faţă cerinţelor noi impuse de un război lung, guvernele au primit împuterniciri sporite. Marea Britanie nu ar fi fost capabilă să se angajeze atât de activ pe Fronturile de Vest şi de Est dacă nu s-ar fi introdus serviciul militar obligatoriu în 1916. Nici Lloyd George nu ar fi reuşit să răspundă solicitărilor tot mai mari de muniţie, de pe front, fără o planificare a activităţii industriei la proporţii fără precedent Ajungând la concluzia că „cel mai mare duşman [al Marii Britanii] este Băutura”, el a introdus restricţii tot mai severe asupra vânzării de alcool; în această perioadă se ajunsese la situaţia că nimeni nu avea voie să-i facă cinste altcuiva cu alcool. Toate guvernele care s-au succedat au acceptat de nevoie ideea de a raţionaliza rezervele de alimente ale ţării, dar în final, în 1918, această măsură a fost impusă, din cauza atacurilor Germaniei asupra navelor de transport comerciale englezeşti.

Pentru ca populaţia să accepte toate aceste sacrificii (ca şi imensele distrugerii provocate de război) au fost adoptate măsuri paleative precum ajutorul pentru cei separaţi temporar, plata unor chirii mici, acordarea unor subvenţii pentru construcţii.

Franţa, care avea o populaţie mai mică şi pierduse o mare parte a materiilor prime, se confrunta cu probleme şi mai mari, dependenţa ei de ajutorul din partea aliatului ei de dincolo de Canalul Mânceii fiind tot mai mare. Pentru a avea soldaţi în număr suficient, ea a organizat recrutarea a

67 la sută din populaţia adultă masculină, iar o jumătate de milion dintre ei i-a trimis în fabrici, acelea al căror profil era esenţial în contextul dat. Spre deosebire de Marea Britanie, care avea deja impozite mari pe venituri, Franţa a introdus impozitul direct ca pe o măsură de război, tipărind bani suplimentar, ceea ce a dus la niveluri periculos de înalte ale inflaţiei, şi tot trebuia să îşi acopere patru cincimi din costuri prin împrumuturi şi imprimarea unor noi bancnote. Furnizarea din timp a ajutoarelor generoase pentru familiile separate temporar, moratoriul impus asupra platei chiriilor şi impozitarea severă a profiturilor de război ale patronilor au dus la scăderea tensiunilor într-o oarecare măsură; se pare că nu au existat nici tentative de a interzice consumul de vin franţuzesc

Reacţia Germaniei la situaţia gravă creată de prelungirea luptelor de uscat şi a blocadei engleze a fost adoptarea programului Hindenburg, pentru a concentra total resursele către producţia de armament. Industriile neesenţiale au fost închise, patronilor li s-au plătit preţuri mari pentru produsele de război şi toţi bărbaţii germani cu vârste cuprinse între 17 şi 60 de ani au fost concentraţi. Cu ajutorul unui aparat birocratic impresionant (ca şi prin nemiloasa exploatare a teritoriilor ocupate) armata a fost bine aprovizionată cu armament şi muniţie. Guvernul a dat dovadă de înţelegere şi faţă de nevoile civililor. De exemplu, pentru a găsi o soluţie foametei provocate de criza de grâu s-a dat ordin să fie sacrificaţi 9 milioane de porci, dar în acest fel populaţia a fost lipsită pe termen lung de o importantă sursă de hrană, cât şi de materii fertilizatoare. Profitând de situaţie, piaţa neagră şi preţurile au luat-o razna, existând foarte puţine măsuri de a uşura viaţa populaţiei. Priorităţile guvernului german sunt ilustrate prin faptul că acesta cheltuia 83 la sută din buget pentru acoperirea nevoilor militare şi doar doi la sută pentru cele ale civililor; procentele corespunzătoare ale Marii Britanii erau 62 şi 16.29

c) Factorii sociali: mobilizarea de masă şi moralul

Războiul cerea foarte mult, familiile fiind primele afectate. 9 milioane de bărbaţi – taţi, soţi, fii, fraţi, veri şi prieteni – nu s-au mai întors niciodată iar alte 18 milioane s-au întors acasă schilodiţi. Pe lângă aceasta, cei rămaşi acasă au fost nevoiţi să se adapteze războiului şi altfel: au produs arme pentru front, au făcut faţă crizelor şi preţurilor ridicate provocate de economia de război. „Războiul s-a strecurat în fiecare colţ al societăţii: nimeni nu a scăpat de el, nimeni nu era la adăpost”.30

După cum am sugerat şi în precedentul paragraf, au fost angajaţi mulţi civili pentru producţia urgentă de materii prime, utilaje şi maşini, alimente. De fapt, pentru multe familii acestea au reprezentat oportunităţi de angajare şi salarii mai mari, de unde o prosperitate mai mare. Războiul nu a adus numai pierderi. Toate ţările beligerante au fost nevoite să caute sprijin în rândul femeilor, pentru ca acestea să ţină locul muncitorilor înrolaţi în luptă, pentru a produce muniţie şi alte produse pentru război, pentru a sprijini serviciile militare prin serviciul de asistente medicale, oficierea slujbelor, furnizarea de mâncare gătită, conducând diverse vehicule – doar în Rusia au fost şi pe front, în luptă efectiv. Femeile care au îndeplinit aceste sarcini au venit în general de la munci prost plătite, precum croitoria sau munca de fată în casă, sau au revenit la posturi asemănătoare cu acelea avute înainte de căsătorie. Există multe mărturii care sugerează că ele au primit cu bucurie această şansă de a se face utile. Dar în toate ţările în care au fost angajate femei în aceste slujbe ele au fost plătite mai puţin decât colegii lor bărbaţi, fiind făcute să înţeleagă că slujbele lor aveau să dureze cât războiul (vezi de asemenea paginile 178 – 181).

„Disoluţia” temporară a muncii (responsabilităţile posturilor au fost tot mai fragmentate pentru a se adapta la lipsa de pregătire a executantului) s-a făcut cu ştirea sindicatelor, care au ajuns la un acord, valabil pentru toată industria, în 1914. Pactul nu a supravieţuit războiului,

totuşi. În ultimii doi ai războiului au avut loc greve în Anglia ale minerilor, ale muncitorilor de pe vapoare, din fabricile de muniţii, în Franţa – ale muncitorilor din industria textilă, ale constructorilor, muncitorilor de la căile ferate, minerilor, din fabricile de muniţii, iar în Germania, muncitorii din toate industriile. Greviştii se plângeau de obicei de costul ridicat al vieţii şi de profitorii de război. În Franţa şi Marea Britanie concilierea şi concesiile au dus la reluarea lucrului, în timp ce în Germania, unde situaţia era mult mai gravă, liderii au fost închişi, iar greviştii trimişi pe front.

Cele mai serioase răzmeriţe (în afară de acelea din Rusia) au avut loc în oraşele austriece unde reducerile făcute de guvern la raţia de fainã, în ianuarie 1918, au provocat un val de greve şi revolte. Aceasta indică şi un avantaj mare de care s-au bucurat civilii francezi şi englezi: guvernul lor a reuşit să le asigure raţiile de hrană. Statisticile asupra populaţiei, în timp ce dezvăluie creşterea catastrofică a ratei mortalităţii la tinerii bărbaţi, în ţările beligerante, înfăţişează rate îmbunătăţite pentru femei şi bărbaţii bătrâni din Franţa şi Marea Britanie, până la epidemia de gripă din 1918. Standardele de nutriţie s-au îmbunătăţit în ambele ţări. Pe de altă parte, în Germania şi Austria blocada şi proasta administrare au dus la mortalitate crescută pentru toate grupele de vârstă de-a lungul întregului război. Există mărturisiri de asemenea despre grijile zilnice: localnicii din Viena îşi amintesc cum stăteau ore în şir la coadă, cerşind mâncare şi combustibil, folosind la masă napii, îşi amintesc de foamea care nu se potolea şi de frigul care nu ceda niciodată. Aceste condiţii materiale contrastante ne ajută să explicăm de ce moralul civililor în ţările aliate a fost satisfăcător, pe când în Germania şi Austria, până la 1918, el a coborât foarte mult.

b) Factorii psihologici: propaganda şi pacifismul

Un alt factor important în menţinerea moralului era propaganda pe care o făceau guvernele şi agenţiile

independente de ştiri. Aceasta suprima informaţiile indezirabile şi crea mesaje pozitive care să justifice cauza în slujba căreia se afla naţiunea. Propaganda intra în fiecare cămin sub forma ziarelor, fluturaşilor, a cărţilor poştale ilustrate şi a obiectelor, de la căni de bere cu chipul lui Kitchener şi Hindenburg până la jocuri de table pentru copii, în Franţa. În sălile de cinema şi music hall, artişti precum Charlie Chaplin şi Harry Lauder îndemnau spectatorii să-şi iubească ţara şi să-şi urască duşmanii, aşa cum făceau liderii spirituali ai comunităţilor, profesorii şi preoţii. Zidurile clădirilor din fiecare ţară beligerantă erau tapetaţi cu afişe. Desigur că e foarte dificil de evaluat ce efect psihologic au avut toate aceste îndemnuri şi simboluri. Bunul simţ – şi istoricii – sugerează că propaganda avea efect doar când ea confirma ceea ce oamenii deja simţeau şi ne subestimăm strămoşii dacă îi considerăm nişte manipulaţi ai propagandei. Cercetarea lui Peter Liddle, de exemplu, ne arată că printre soldaţi şi civili deopotrivă a existat un sentiment spontan de patriotism.31 J.-J. Becker consideră că în general francezii au acceptat războiul „pentru că ei se considerau o parte a naţiunii”.32 Majoritatea germanilor erau mândri în mod sincer de nobila lor *Kultur*. Cetăţenii simpli de peste tot simţeau că trebuie să continue războiul (aşa cum zicea şi cântecul) „până băieţii se întorc acasă”.

Pe de altă parte, alţii, mai puţini, manifestau pentru pace. În Marea Britanie câţiva socialişti şi gruparea nonconformiştilor s-au opus războiului încă de la început. Deseori şi-au manifestat sprijinul pentru

Asociaţia împotriva Recrutării [Non-Conscription Fellowship], (N.C.F.), care a luat fiinţă la sfârşitul lui 1914, al cărei principiu era: viaţa este sfântă şi guvernele nu au niciun drept să oblige pe nimeni să poarte arme. Deşi la sfârşitul anului 1915, asociaţia avea peste 200 de filiale, ea nu a reuşit să împiedice înrolarea sau să pună capăt războiului. Cu toate acestea, Marea Britanie a fost singura ţară (în afară de SUA de după 1917) care a recunoscut

dreptul cetăţenilor de a se opune serviciului militar dacă acest lucru era în dezacord cu crezul personal. Dintre cele 16.000 de persoane care au solicitat scutire de luptă, doar 1.500 au formulat obiecţii „în mod absolut”, refuzând orice sarcină având legătură cu războiul şi au fost, prin urmate, închise. Astfel, aceia descrişi de ziarul *Evening Standard*, după o întrunire a N.C.F. la care a ţinut un discurs Bertrand Russell, în 1916, ca „o adunătură de laşi” nu s-au opus în niciun fel continuării războiului de către Anglia, dovedind că nu era necesar să fie judecaţi cu atâta asprime.33

Ca şi în Marea Britanie, în Franţa puţini bărbaţi şi femei au pus la îndoială necesitatea războiului pentru apărarea ţării. Au fost puţine manifestări de sprijin pentru cei cu sentimente antirăzboinice, cum a fost de exemplu scriitorul Romain Rolland, care a fost nevoit să se mute în Elveţia. Revoluţionarul lider sindical Clovis Andrieu a organizat câteva scurte greve antirăzboi cu ajutorul muncitorilor din industria metalurgică de pe Loara, la începutul lui 1918, dar după ce a fost închis, astfel de manifestaţii au luat sfârşit Dacă pacifismul era o atitudine care presupunea anumite riscuri în Marea Britanie şi Franţa, în Germania era de neconceput, pentru că cenzura acţiona cu maximă vigilenţă. Totuşi, organizate acasă sau în cluburi, lecturile „nihiliste”, exprimate prin poezii şi cântece de cabaret, subliniau ideea că războiul era un lucru profund absurd. Acest cerc de avangardă nu consta decât în câteva sute de membri. Dar cum condiţiile de trai s-au deteriorat, au început să se manifeste astfel de proteste mai deschis. Mii de oameni s-au adunat în 1916, de 1 mai, pentru a-l asculta pe militantul socialist Karl Liebknecht strigând: „Jos războiul! Jos guvernul!”, care apoi a fost arestat şi condamnat la patru ani de închisoare. Grevele din Germania anilor 1917 – 1918 au fost mult mai radical pacifiste decât acelea din Franţa şi au beneficiat de mai mult sprijin. Totuşi, Ludendorff nu a avut nicio dificultate în anularea grevelor sau a Rezoluţiei de pace a

Reichstagului, aşa cum au avut autorităţile navale când au înăbuşit răzmeriţele marinarilor din anul 1917. Majoritatea germanilor începuseră să ia atitudine.

I Concluzii

Soldaţii austrieci care luptau pe Frontul din Italia în ianuarie 1918 erau aşa de înfometaţi încât erau nevoiţi să sape după resturile de came stricată şi plină de viermi, ca să o mănânce, came cândva refuzată din pricina alterării şi îngropată. Visând să ajungă la proviziile de mâncare, de vin şi ţigări ale Aliaţilor, ei cereau să aibă loc „imediat o ofensivă ca să nu moară de foame".34 Astfel de întâmplări ilustrează cum diferitele aspecte ale „războiului total" au interacţionat între ele.

Din pricina blocadei navale, trupele şi civilii din ţările Puterilor Centrale au ajuns să sufere diferite lipsuri. Soldaţilor citaţi mai sus nu le lipsea nici pofta de luptă. Eşecurile întâmpinate în războiul naval i-au lipsit şi de orice sprijin dinspre coloniile îndepărtate ale Germaniei. Mai presus de toate, soldaţii s-au confruntat cu un nou inamic, Statele Unite, care a făcut să încline dramatic balanţa puterii economice în favoarea Aliaţilor (vezi tabelul de la pagina 145).

Dar această poziţie de inferioritate economică nu însemna că era exclusă victoria Germaniei. Poziţia puternică pe care o avea în Belgia şi nordul Franţei, victoria obţinută asupra Rusiei şi perspectiva unor victorii în Europa de Est, conducerea militară fermă şi puternicul patriotism al poporului său erau cu toţii factori care ar fi putut juca un rol decisiv în anul 1918.

Referinţe

1 Ex S. Tucker, *The Greai War* (UCL Press, 1998), p. 205. Tucker foloseşte expresia şi pentru Războiul civil din America. Alţi istorici susţin că primul război mondial a fost „primul de acest fel": Winter & Baggett, *Great War*, p. 107.

2 Winter & Baggett, *Great War*, p. 107.

3 C. Page, „The British Experience of Enforcing Blockade" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 137.

4 Chickering, *Imperial Germany*, p. 141.

5 P. Loewenberg, „Germany, the Home Front" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 556

6 Ferguson, *Pity of War*, pp. 277 – 280.

7 P. Liddle, *The Sailors War* (Blandfoid Press, 1985), p. 92.

8 D. Horn (editor), *The Private World of Seaman Stumpf* (Leslie Frewin, 1969), pp. 97 – 98.

9 R. Sicurezza, „Italy and the War in the Adriatic" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 182.

10 Keegan, *First World War*, p. 290.

11 V. Brittain, *Testament of Youth* (Victor Gollanez, 1933) p.192.

12 W. Rahn, „The German Naval War: Strategy and Experience" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, pp. 124 şi 126.

13 T. Lane, „The British Merchant Seaman at War" în *Ibid*. p. 148.

14 Lewis, *True Stories*, pp. 407 – 409.

15 Ibid. p.404.

16 Horn, *Private World*, pp. 348 – 356.

17 Gilbert, *First World War*, p. 347.

18 M. Edwardes, *Asia in the European Age* (Thames & Hudson, 1961), pp. 212 şi 214.

19 B. Waites, „Peoples of the Underdeveloped World" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 605.

20 Ambele citate sunt din K. Blixen, *Out of Africa* (Penguin, 1954), pp. 198 şi 201.

21 I. Davidian, „The Russian Soldier's Morale from the Evidence of Tsarist Military Cenzorship" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 432.

22 R. Wall & J. Winter, *The Upheaval of War* (CUP, 1988), p. 26.

23 B. Turner, *Dear Old Blighty* (Michael Joseph, 1980), pp. 81 – 84.

24 Farmborough, *Nurse at the Russian Front*, pp. 201 – 202.

25 A. Becker, „Life în an Occupied Zone: Lille, Roubaix, Tourcoing în Cecil & Liddle, *Armageddon*, pp.630 – 642.

26 G. Dallas, *At the Heart of a Tiger* (Macmillan, 1993), p.532.

27 P. Adelman, *The Decline of the Liberal Party* (Longman, 1995), p. 81.

28 Chickering, *Imperial Germany*, pp. 73 – 75.

29 Tucker, *Great War*, p. 206.

30 Winter & Baggett, *Great War*, p. 107.

31 P. Liddle, 3 ritish Loyalties: The Evidence of an Archive" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, pp. 529 – 536.

32 J.-J. Becker, *The Great War and the French People*, traducere de A. Pomerans (Berg, 1985), p. 327.

33 K. Robbins, „The British Experience of Conscientious Obiection" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 698.

34 Herwig, The First World War, p. 365.

a) Cum a afectat războiul naval viaţa civililor?

b) Din ce motive primul război mondial a avut un impact puternic asupra civililor?

c) în ce măsură implicarea civililor în primul război mondial justifică denumirea sa drept „război total".

Citiţi citatul despre războiul din colonii dus de guvernul britanic (pagina 106) şi ce spune Karen Blixen (paginile 107 şi 108) şi priviţi imaginea de la pagina 109.

a) Ce semnificaţie au termenii următori:

I) „instituţii de autoguvernare" (rândul 2 la pagina 106 din citat)

Îi) „Marele Război pentru Civilizaţie" (rândul 10 de la pagina 108, în citat)

b) Ce aspecte ale promisiunilor făcute în 1917 de guvernul britanic i-ar fi dezamăgit pe conducătorii indieni?

c) Cât de utile sunt cele două relatări ale lui Karen Blixen pentru evidenţierea atitudinii britanicilor în ceea ce-i priveşte pe supuşii lor africani?

d) A.J. Taylor a folosit ca titlu al unui tablou

înfăţişând un sat african cuvintele: „Civilizaţia vine în Africa”. Cât de justificată este ironia sa în lumina informaţiilor puse în evidenţă în capitol şi a cunoştinţelor pe care le aveţi voi despre războiul din colonii?

Hartă rezumat
Războiul pe mare

Ultimele etape ale războiului: anul 1918

6

OBIECTIVE DE ATINS

Acest capitol prezintă felul în care s-a schimbat situaţia ţărilor participante în timpul ultimului an de război. Încercaţi să vă imaginaţi că trăiţi în 1918 când înfrângerea Germaniei era un fapt sigur. Identificaţi factorii care explică victoria Aliaţilor.

DATE IMPORTANTE

3 martie Tratatul de la Brest-Litovsk

21 martie Operaţiunea „Michael”.

9 aprilie Operaţiunea „Georgette”.

7 mai Tratatul de la Bucureşti

26 mai Cea de-a treia ofensivă germană (de pe Aisne)

15 iulie Ultima ofensivă germană (de pe Mama)

8 august începutul contraofensivei Aliate (de la Amiens)

29 septembrie Decizia lui Ludendorff de a încheia armistiţiu

30 septembrie Armistiţiu cu Bulgaria

1 octombrie Cucerirea Damascului de către Aliaţi 3 octombrie Scrisoarea lui Ludendorff către preşedintele american Woodrow Wilson

6 octombrie Declaraţia de independenţă a Iugoslaviei

7 octombrie Declaraţia de independenţă a Poloniei

24 octombrie Bătălia de la Vittorio Veneto

26 octombrie Demisia lui Ludendorff

27 octombrie Revolta de la Kiel

28 octombrie Declaraţia de independenţă a Cehoslovaciei

31 octombrie Armistiţiu cu Turcia

1 noiembrie Declaraţia de independenţă a Ungariei

3 noiembrie Armistiţiul între Austria-Ungaria şi Antanta

7 noiembrie Revoluţia de la München

9 noiembrie Abdicarea prinţului Max în favoarea lui

Ebert

124 Ultimele etape ale războiului: anul 1918 Abdicarea Kaiserului

11 noiembrie Armistiţiu între Aliaţi şi Germania

Introducere în decembrie 1917 Maurice Hankey, ministru în cabinetul de război britanic, şi-a notat în jurnalul personal care erau dificultăţile cu care se confruntau la acea dată Aliaţii:

Rusia a ieşit, practic, din război, Italia este într-o perioadă dificilă după înfrângere, pe Franţa nu te poţi baza, SUA nu este încă gata, puterea noastră armată este epuizată în intervenţiile inutile din ultimii trei ani; munceşte dacă poţi într-o ţară demoralizată.1

În ajunul Anului Nou, Albrecht von Thaer, unul dintre ofiţerii înaltului Comandament, scria în jurnal:

Rusia, această uriaşă putere militară, înfrântă decisiv, cerşeşte pace; România la fel. Serbia şi Muntenegru au dispărut pur şi simplu.

El continuă să enumere şi Italia, înfrântă zdrobitor, Franţa aproape în aceeaşi situaţie, în timp ce submarinele continuau să ameninţe comerţul maritim al Marii Britanii.2

Deşi aceleaşi au fost circumstanţele care au provocat şi pesimismul lui Hankey, şi optimismul lui Thaer, faţă de soarta ţărilor lor de a câştiga războiul deşi, în mod semnificativ, cel de-al doilea nu menţionează şi frontul de acasă. Totuşi, el continuă cu întrebarea: „Va mai putea America să schimbe soarta omenirii?” în acest capitol ne-am propus să răspundem la această întrebare şi să arătăm cum sentimentele ambelor personalităţi mai sus citate au fost hrănite de evenimentele anului 1918 – un an atât de plin încât Lyn MacDonald, care şi-a propus, cu ocazia celei de-a 80-a comemorări a încheierii războiului, să scrie o cronologie cu ce s-a întâmplat, a descoperit că ajunsese să scrie o carte înainte încă de a ajunge la data de 5 aprilie (7 o *The Last Man*, 1998). Aşa că scurta noastră analiză nu putea face dreptate tuturor „experienţelor bărbăteşti” ale bătăliilor, dar încearcă să transmită atmosfera acelor luni

disperate.

A Intra în război, a ieşi din război

PROBLEMA CHEIE în ce măsură a influenţat ieşirea din luptă a Rusiei şi intrarea în război a Americii deznodământul conflictului?

a) Tratatul de la Brest-Litovsk în noiembrie 1917, Lenin, conducătorul noului guvern bolşevic, al Rusiei, a emis Decretul de pace prin care chema toate „popoarele beligerante şi guvernele lor să pornească negocieri imediate pentru o pace justă şi democratică fără anexări şi compensaţii". Apoi, el l-a trimis pe tovarăşul Leon Troţki (împreună cu reprezentanţi ai soldaţilor, marinarilor, muncitorilor şi ţăranilor ruşi) să participe la negocierile de pace care se desfăşurau cu Germania şi Austria, la Brest-Litovsk. Atât Lenin cât şi Troţki credeau cu tărie că discuţiile aveau să fie curând întrerupte de declanşarea unei revoluţii în Marea Britanie, Franţa şi Germania.

În ianuarie 1918 această speranţă nu se materializase încă (deşi în aceste ţări avuseseră loc greve şi răzmeriţe din cauza lipsei alimentelor), dar delegaţia însă încă mai refuza să accepte condiţiile de pace, condiţii atât de punitive încât i-au şocat chiar şi pe câţiva membri ai delegaţiei Germaniei. Rusia trebuia să renunţe la Polonia, Lituania, Ucraina şi Finlanda, pierzând astfel o treime din populaţia sa şi mai mult de jumătate din resursele agricole şi industriale. Troţki a refuzat să semneze, din care cauză Germania şi-a reluat în luna februarie, invadarea Rusiei. A fost o rezistenţă atât de firavă din partea ruşilor încât trupele germane au avansat 240 km în cinci zile (reuşind astfel să-şi pună în aplicare aici planul fulger propus pentru Frontul de Vest, în 1914). Lenin, a cărui prioritate era supravieţuirea guvernului bolşevic, a convins majoritatea membrilor Comitetului Central să accepte „această pace hoţească", principalul său argument fiind acela că ea putea fi încălcată cu prima ocazie prielnică.

Tratatul de la Brest-Litovsk a fost în final semnat pe 3

martie; pe lângă cedarea teritoriilor deja solicitate şi a provinciilor de la Marea Baltică (toate fiind acum intrate sub protecţie germană), Rusia trebuia să plătească despăgubiri de 5 miliarde de ruble aur şi să sisteze propaganda de coloratură bolşevică. În acest fel, Germania a impus inamicului său învins condiţii mult mai dure decât avea să accepte ea însăşi la Versailles, mai târziu. împreună cu Tratatul de la Bucureşti (mai 1918), care îi dădea Germaniei controlul asupra grâului şi petrolului din România, Tratatul de la Brest-Litovsk a mers departe în direcţia satisfacerii visului de hegemonie din 1914 al Germaniei, în Europa Centrală şi de Est (vezi pagina 21). Perspectiva ca Germania să-şi pună în aplicare şi ultima parte a Programului din septembrie, prin impunerea unui tratat asemănător în Europa Occidentală, a contribuit mult la întărirea rezistenţei foştilor aliaţi ai Rusiei, Franţa şi Marea Britanie.

Pe lângă beneficiile teritoriale şi economice, tratatul a contribuit mult la ridicarea moralului Germaniei. A dus la câştigarea unui sprijin substanţial pentru război din partea Reichstagului, chiar de la deputaţi care votaseră Rezoluţia de pace din 1917, unde erau dezavuate „achiziţiile forţate de teritorii". Mai presus de toate, încheierea războiului din est i-a permis lui Ludendorff să transfere imediat trupe şi arme spre Frontul de Vest, cu ajutorul eficientului sistem feroviar al Germaniei. Istoricii nu au oferit date exacte asupra numărului de trupe care au fost deplasate. Keegan spune că au fost, „în medie", 50 de divizii de infanterie (peste un milion şi jumătate de soldaţi).3 Alţi istorici spun că mii de combatanţi au dezertat în timpul călătoriei, fiindcă gările „deveniseră centre de agitaţie politică şi subversiune" 4, şi că, megalomania lui Ludendorff a făcut ca un milion de soldaţi să rămână în Rusia pentru a asigura pacea şi a exploata resursele" 3. Cu siguranţă că Germania avea acum suficiente trupe pe Frontul de Vest pentru ca Ludendorff să fie liniştit de realizarea planului său de a „da o lovitură zdrobitoare înainte ca ajutorul

american să intervină efectiv”. Măcar se realizase visul lui Schlieffen, care dorea un război desfăşurat pe un singur front – deşi aliaţii foarte presaţi ai Germaniei încă mai cereau ajutor în Italia, Palestina şi Salonic.

b) Participarea la război a Americii în acest timp, peste Oceanul Atlantic, avea loc o altă deplasare de trupe. Un ofiţer american chiar a descris atmosfera care domnea la bordul acestor nave de transport:

Camarazii mei se distrează pe cinste. Sunt grupaţi nu foarte mulţi la un loc, sunt adaptabili şi fiecare veste este pentru ei o senzaţie nouă, aşa că în mare, pot să spun că se distrează pe cinste! 6

Pe de altă parte, un personaj din romanul lui John Dos Passos, *Three Soldiers* (1921) se revoltă faţă de condiţiile din cabina urât mirositoare în care stăteau camarazii săi:

1 Oare câte zile aveau să mai fie ţinuţi în gaura aia întunecoasă? Deodată se înfurie. Nu aveau niciun drept să trateze un camarad în acest fel. Era un om doar, nu o căpiţă de paie care să fie aruncată de colo-colo, cum voia fiecare. „Şi dacă va fi torpilată spre noi o şansă grasă atunci 5 o s-o păţim aicea jos”, a spus el tare.7

Ambele puncte de vedere sunt valabile atâta vreme cât ele transmit sentimentele amestecate pe care le trăiau tinerii americani, nepregătiţi pentru rigorile vieţii cazone. Ei se îmbarcaseră cu entuziasm în cruciada de pace şi libertate a preşedintelui Wilson.

Când, de nevoie, Wilson a declarat război Germaniei, în aprilie 1917, ca urmare a atacurilor submarinelor germane asupra vapoarelor ţărilor neutre (vezi pagina 102), el a simţit nevoia să justifice intrarea Americii în „cel mai groaznic şi mai dezastruos dintre toate războaiele”, într-un discurs rostit în faţa Congresului:

1 Lumea trebuie să fie o lume sigură pentru democraţie. Pacea ei trebuie să fie întemeiată pe bazele existente, ale libertăţii politice. Nu avem a servi ţeluri egoiste. Nu vrem să cucerim sau să acaparăm. Nu cerem

despăgubiri pentru noi, nu vrem compensaţii materiale pentru sacrificiile 5 pe care le vom face de bunăvoie. Nu suntem decât nişte apărători ai drepturilor umanităţii. Vom fi mulţumiţi doar când aceste drepturi vor fi asigurate, aşa cum numai credinţa şi libertatea naţiunilor o pot face.6

Discursul a avut un succes imediat, atingându-şi astfel unul dintre ţeluri: a fost urmat de aplauze prelungite în Congres, iar tinerii s-au înghesuit să se înroleze. Prin urmare, în scurt timp, drapelele american, englez şi francez au acoperit străzile din oraşele americane. Cuvintele lui Wilson erau menite şi să sugereze că ţara sa nu avea ambiţiile imperialiste ale Franţei şi Marii Britanii, pe care el le-a numit mereu „asociate", mai degrabă decât aliate. În consecinţă, preşedintele i-a spus generalului John Pershing, comandantul militar suprem, că „forţele Statelor Unite sunt o componentă separată şi distinctă a forţelor reunite, a căror identitate trebuie păstrată" Acest ţel avea să fie dificil de atins în „infernul sângeros" de pe Frontul de Vest, în 1918.

Chiar mai problematic avea să fie rolul Americii de pacificatoare a lumii, rol pe care preşedintele l-a scos în evidenţă în ianuarie 1918, cu prilejul lansării programului Cele 14 puncte. Cu accentul idealist, pus pe democraţie, autodeterminare naţională, diplomaţie deschisă şi prevenirea războaielor, aceste idei nu erau foarte binevenite pentru aliaţii săi epuizaţi de război, care aşteptau anumite recompense pentru eforturile lor. La anumite puncte a existat înţelegere deplină, cum ar fi redobândirea independenţei Belgiei şi Serbiei, eliberarea italienilor şi slavilor de sub „dominaţia străină". Aliaţii au acceptat până şi ideea înfiinţări Ligii Naţiunilor. Deşi chestiunile de dezacord potenţial fuseseră depăşite pe moment, ele au provocat disensiuni la conferinţele de pace din 1919 (vezi paginile 158 – 163)

În aprilie 1917, puterea Americii era mai mult un vis decât o realitate. Armata regulată era mică (doar 130.000 de oameni), oamenii neechipaţi adecvat şi lipsiţi de

experienţă în tehnicile războiului modern. Nici măcar ofiţerii nu aveau idee ce să ceară, după cum se sugerează în sfatul dat de un comandant la o tabără de instruire, în Plattsburg:

Luaţi cu voi şi o pereche de tenişi sau papuci. O să vă fie mai bine cu ei după un marş lung sau după o zi grea. Şi un costum de baie întreg ar fi de dorit.9

Aviaţia americană (Air Force) avea doar un escadron de avioane învechite. Numai Marina putea să participe imediat, şi aceasta pentru că America începuse deja un program impresionant de construcţii navale; el era accelerat acum şi adaptat pentru construcţii de nave cu sistem antisubmarin şi torpile, pentru a asigura un transport sigur atât pentru nave cât şi pentru trupele şi proviziile Aliaţilor. Aşa cum o demonstrau eforturile depuse în domeniul naval, marele avantaj al Americii îl reprezenta uriaşa sa capacitate industrială, care i-a permis rapid să remedieze o parte din deficienţele existente în cadrul echipamentului militar. De asemenea, desigur, America avea un potenţial uriaş de recruţi – deşi cetăţenii de culoare erau consideraţi a nu avea spirit militar, dar chiar şi aceştia erau bineveniţi în detaşamentele de muncă.

Începând cu martie 1918, 31.000 de soldaţi americani instruiţi cât de cât au ajuns în siguranţă în Franţa. În ciuda temerii căpitanilor lor, vapoarele de transport nu au fost torpilate. Deşi dornici (ca să-l citǎm pe soldatul Sam Ross) „să-şi facă treaba oricât de grea”, soldaţii mai aveau de trecut prin exerciţii de instruire suplimentare în taberele amenajate în acest scop, la o oarecare distanţă de linia frontului. Aici se găseau şi cafenele, magazine de suveniruri şi bordeluri, pentru a satisface toate nevoile yankeilor sau ale pifanilor, după cum erau numiţi aceştia neoficial. Mai apoi, după ce au mai acumulat cunoştinţe, au fost incluşi în unităţile existente ale Aliaţilor, pe front, deşi intenţia preşedintelui Wilson fusese (în ciuda presiunilor exercitate de Aliaţi) ca

Forţa Expediţionară Americană (AEF) să nu ia parte la luptă până nu era pregătită să formeze propriile divizii independente – ceea ce nu s-a întâmplat până în 1919. La două zile după ce germanii au lansat masiva lor ofensivă de pe 21 martie 1918, ambasadorul britanic a solicitat preşedintelui american să permită trupelor americane sosite deja în Franţa să servească în cadrul diviziilor franceze şi britanice. Wilson a autorizat această măsură temporar şi (după cum avea să scrie fiul ambasadorului englez) „în acele puţine momente talerele balanţei au înclinat în defavoarea inamicului".10

Pershing, care considera că Aliaţii erau deja „terminaţi", a opus rezistenţă chiar şi faţă de acest ajutor temporar. Sam Ross însă, a avut ocazia astfel să scrie mamei sale despre această primă experienţă, aflat în tranşeele primei linii:

Nu am avut decât trei oameni răniţi şi nu aveau decât răni uşoare de la şrapnele, aşa că vezi că am avut noroc, pentru că alţii au fost loviţi mai greu. Claud şi Quack au inhalat gaze toxice, dar acum sunt bine. Şi-au pus măştile la timp, iar gazul nu a avut un efect foarte mare.11

Dacă Pershing ar fi ştiut de această scrisoare ar fi cenzurat-o, (el a fost mai strict cu aceste măsuri decât orice alt comandant străin), el dorind ca civilii americani să fie ţinuţi departe de mizeriile impuse de războiul în tranşee. Această dorinţă şi-a menţinut-o chiar când trupele din AEF s-au implicat în grelele lupte defensive din lunile mai şi iunie. După cum se va vedea, trupele sale au luptat cu mare devotament şi curaj toată vara şi toamna, dar, conform părerii principalului istoric de la US Army Center of Military History, „războiul s-a încheiat înainte ca personalul american şi comandanţii să ajungă la eficienţă maximă, să îşi adapteze metodele de luptă învăţate şi tacticile la cerinţele luptelor de pe Frontul de Vest".12 în concluzie, intrarea Americii nu a oferit Aliaţilor posibilitatea de a câştiga o victorie rapidă asupra Germaniei.

Cu toate acestea, sosirea trupelor AEF a ajutat mult la ridicarea moralului epuizaţilor soldaţi francezi şi ai trupelor aliate din Franţa. Reacţia scriitoarei Vera Brittain la vederea primilor soldaţi americani exemplifică un larg răspândit sentiment de uşurare resimţit în acea vreme:

1 M-am împins în faţă cu ceilalţi ca să văd cu ochii mei cum intră, efectiv, Statele Unite în război, soldaţii aceştia ca nişte zei, aşa magnifici, aşa splendizi, neasemănaţi cu nimeni, faţă de soldaţii obosiţi, cu nervii zdruncinaţi ai Armatei Britanice. Deci aceştia erau salvatorii noştri, soldaţii 5 aceştia care mărşăluiau pe drumul spre Camiers în lumina soarelui de primăvară! Păreau sute, şi în mândria lor netemătoare păreau o fortificaţie formidabilă contra pericolului care se făcea simţit dinspre Amiens.13

Prin septembrie, în faţa „marelui număr de americani care soseau zilnic pe front", Ludendorff începuse să simtă „adierea înfrângerii".14 Se pare că această frică a germanilor a fost aceea care, mai presus de oricare dintre acţiunile americanilor, a distrus morala germanilor, în zilele întunecate ale toamnei acelui an.

Jucând ultima carte: Frontul de Vest

PROBLEMA CHEIE De ce au reuşit Aliaţii să înfrângă Germania pe Frontul de Vest?

a) Ofensiva lui Ludendorff: martie-iulie

Germanii nu mai iniţiaseră niciun atac pe Frontul de Vest de la momentul Veidun, din prima parte a anului 1916; după pierderile masive din bătălia de pe Somme ei s-au concentrat să-şi întărească fortificaţiile pentru apărare (vezi pagina 48). Aceasta implica retragerea trupelor cu 2 560 km pătraţi, incluzând numeroase fortificaţii, şi construirea, Liniei Hindenburg", o linie întărită, alcătuită din blocuri de beton, aflată în spatele unei serii de avanposturi şi în faţa unei desfăşurări masive de artilerie. Pentru a împiedica înaintarea inamicului, tot teritoriul abandonat a fost pustiit: sate şi oraşe au fost distruse, s-au plantat mine, recoltele au fost arse, şi fântâinile otrăvite.

Totuşi, în acelaşi timp, Germania îşi desfăşura campania submarinelor şi pe uscat plănuise o ofensivă. Părerea lui Ludendorff era că acesta reprezenta cel mai eficient tip de război. În acest scop el a reorganizat şi reechipat diviziile, a desfiinţat o treime din trupele de calaverie şi le-a reprofilat în 3 atalioanele Furtunii", alcătuite din trupe instruite să înainteze rapid („ca şerpii pe deasupra pământului") pentru a se infiltra în rândurile liniei de apărare a inamicului. Aceste unităţi au fost prima dată folosite în contraofensiva germană de la Cambrai, din decembrie 1917 (vezi pagina 62) şi urmau acum să fie puse la încercare din nou, cu prilejul marelui atac, planificat pentru martie 1918.

Ludendorff era optimist: prăbuşirea armatelor rusă şi italiană în 1917 a fost un semn care l-a încurajat să considere că acelaşi lucru s-ar putea întâmpla şi francezilor, acum că trupele germane erau concentrate pe Frontul de Vest. Aceasta nu înseamnă că încrederea sa era şi justificată, în vreme ce istoricul Keegan spune că Germania dispunea de „superioritate numerică" (192 de divizii spre deosebire de cele 178 ale Aliaţilor), Chickering este la fel de sigur că „forţele active germane din vest reprezentau doar 80 la sută din cele ale Aliaţilor" Ambii istorici sunt de acord că Germania avea mai puţin echipament militar decât Aliaţii la începutul anului 1918: 15

	Germania	Aliaţi
Arme automate (pe divizie de infanterie)	324	1084
Artilerie	14.000	C185 00
Aeroplane	C360	C450 0
Camioane	23.000	e 100.000
Tancuri	10	800

Principalul motiv care explică aceste deficienţe îl reprezenta blocada Aliaţilor, din pricina căreia lipseau principalele produse şi materiale, până şi caii deveniseră un lux. Cu toate acestea, calitatea superioară a instruirii a făcut din armata germană o maşinărie bine unsă. După cum a argumentat înaltul Comandament, era esenţial ca planul să fie pus în acţiune înainte ca şi mai numeroase trupe americane să vină de dincolo de Atlantic. Aceasta era „ultima carte" a nemţilor.

Toate documentele confirmă că planurile făcute de Ludendorff au fost strălucite. După două luni de muncă istovitoare, el a pus totul la punct. Intenţiona „să facă o breşă" în liniile britanicilor, ca să doboare prima dată inamicul de care se temea cel mai tare. În ceea ce-i priveşte, englezii se aşteptau la un atac şi începuseră să organizeze „o apărare în adâncime", asemănătoare cu propriul sistem al germanilor. Erau mulţi ce gândeau precum căpitanul Jack Oughtred, care i-a mărturisit iubitei sale pe 13 martie:

Ziarele vorbesc mult despre declanşarea unei ofensive germane… nu e nicio îndoială că va veni şi în multe feluri e un lucru distractiv, pentru că o să le arătăm noi nemţălăilor ăştia ceva ce n-au văzut niciodată în viaţa lor.16

Atât de mare a fost păcăleala pusă în scenă de Ludendorff, că data şi locul atacului german i-au luat pe englezi cu totul prin surprindere.

El a ales să lanseze „Operaţiunea Michael" pe o distanţă de 112 km de-a lungul râului Somme, ocupat atunci de Armata a 5-a a generalului Gough, ale cărei efective şi moral fuseseră decimate la Passchendaele. Prima zi a atacului (21 martie) a constituit „cea mai complexă desfăşurare concertată a războiului modern din epoca industrială de până atunci" 17, în afară de bombardamentele artileriei, ale mitralierelor, ale tirurilor aeriene, soldaţii englezi erau supuşi şi atacurilor cu gaze toxice de luptă: gazul cloros şi gazul fosgen. Pierderile

englezilor au fost de 38.000 de oameni în acea zi (dintre care 7.000 au fost uciși și 21.000 luați prizonieri), iar Gough a fost obligat să ordone retragerea din majoritatea pozițiilor deținute. A fost cel mai periculos moment din tot războiul pentru armata engleză, pentru că eșecul a fost aproape total. În următoarele două zile germanii au avansat 19 km capturând mii de alți soldați care, precum Alffed Grosch, erau nerăbdători să scape „din acest iad, cât mai departe cu putință".18 Ei au capturat localitățile Peronne, Bapaume și Albert, fiind pe punctul de a cuceri și Amiens, de unde ar fi putut să ajungă la Canalul Mânecii. Nu e de mirare că pe 23 martie în Berlin au sunat toate clopotele bisericilor în semn de triumf (vezi harta de la pagina următoare).

Dacă Ludendroff și-ar fi concentrat în acest moment toate forțele asupra orășelului Amiens, atunci planul său ar fi reușit. În schimb, comandantul german, descris de prințul Rupprecht de Bavaria ca „un strălucit organizator dar nu un mare strateg" 19 a dat comandă soldaților din ofensivă să se împrăștie în câteva direcții diferite. Pe de altă parte, Aliații au fost de acord în acest punct al luptei să-și unifice strategia sub direcția feldmareșalului Foch, șeful statului major francez. Primul său ordin, de pe 27 martie, a fost acela ca Aliații „să nu se retragă niciun centimetru" Au urmat brave acțiuni de defensivă, incluzând una în dreptul satului Le Quesnoy, descrisă de un preot militar astfel:

1 Până la urmă inamicul a intrat în sat pe o parte și a reușit să ne doboare toate puștile Lewis și pe toți cei din jurul lor. Totuși gașca asta de viteji nu a cedat, și a luptat până când nu au mai rămas în luptă decât două trei puști. La ora 5 după amiaza nu mai rămăseseră 5 în picioare decât 2 ofițeri și nouă soldați, și ăștia răniți. Cum venea

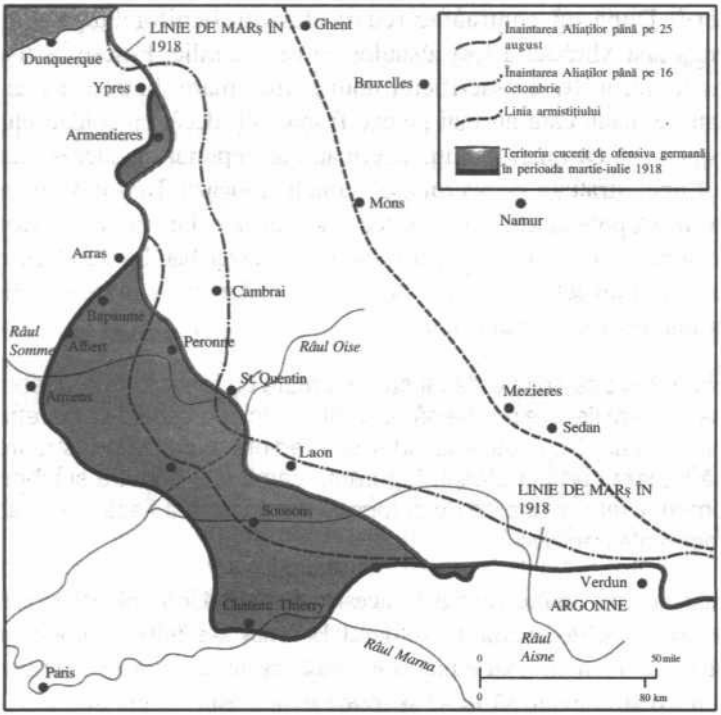

Frontul de Vest în 1918

amurgul grupul acesta mic s-a retras spre principalul corp de trupe din spate, reuşind să apere sectorul acesta de ofensiva germanilor timp de patru ore preţioase! Cine ştie, poate orele astea patru au salvat oraşelul Amiens şi poate chiar armata engleză! 20

Totuşi, la începutul lunii aprilie, trupele germane de atac au ajuns şi ele la capătul puterilor. Pierderile lor erau de acum mai mari decât cele ale englezilor. Mai suferiseră şi o rănire de alt tip, într-un fel autoprovocată, în sensul că au fost nevoiţi să avanseze prin teritoriul devastat de ei înşişi mai demult, atunci când pregătiseră Linia Hindenburg. Pe lângă aceasta, ei depăşiseră în marşul lor şi liniile de aprovizionare. Nu e surprinzător de aceea că obosiţi şi înfometaţi germanii au poftit la rezervele abandonate de mâncare şi alcool ale englezilor; prin urmare, „divizii întregi s-au scufundat *total* în mâncare şi alcool, nemaireuşind să împingă înainte atacul vital”, după

cum se plângea colonelul von Thaer.21 După un contraatac reuşit al australienilor lângă Amines, Operaţiunea Michael a fost abandonată pe 5 aprilie. Fusese câştigat un întins teritoriu dar cu sacrificiul unui număr mare dintre cei mai buni soldaţi germani, care nu mai puteau fi înlocuiţi decât cu soldaţi eliberaţi din spital sau cu tineri recruţi. „Germanii au repurtat un succes tactic cu preţul unei strategii dezastruoase" concluzionează Trevor Wilson.22

A urmat pe 9 aprilie un al doilea atac surpriză: Operaţiunea Georgette în sectorul Ypres. În cea de-a treia zi a acestei bătălii, când germanii cuceriseră punctele fortificate de la Ypres (dar nu şi orăşelul), Haig a emis faimosul său Ordin Special:

1 Nu avem altă soluţie decât să ne luptăm cu toate forţele. Trebuie să ne apărăm fiecare poziţie până la ultimul om, nu trebuie să ne retragem niciun pas. Cu spatele la zid şi cu credinţa în cauza noastră trebuie să luptăm până la sfârşit. Siguranţa căminelor noastre şi Libertatea 5 omenirii întregi depind de comportarea noastră a fiecăruia în aceste momente decisive.

Au existat mai multe reacţii la aceste cuvinte. Unii soldaţi englezi au fost sarcastici, de exemplu, soldatul Baumer s-a întrebat unde se află zidul şi a comentat: „Nu e nicio îndoială că lucrurile astea erau serioase dar nu aveam nevoie să ni se şi spună treaba asta". Vera Brittain consideră că ordinul a provocat naşterea „unui spirit de mai mare curaj în spital".23 Era nevoie de aşa ceva, pentru că oamenii cu „răni groaznice continuau să vină în punctele de prim ajutor cu nemiluita, acolo unde doctori precum John Hayward nu puteau „nici să opereze nici să îi elibereze pe soldaţii cu probleme grave ca să rezolve semnificativ situaţia".24 Dar secvenţe similare se derulau şi în partea germană, unde se aflau 100.000 de soldaţi morţi, răniţi sau, în cazul unor unităţi, „beţi morţi". Spre sfârşitul lunii, şi această operaţiune a fost abandonată.

Următoarea ofensivă germană (desfăşurată din 26 mai, pe râul Aisne) a reprezentat o altă capodoperă de

planificare tactică. Datorită ei, forţele germane au ajuns doar la 90 km de Paris – şi mii de soldaţi ai trupelor aliate (care includeau acum şi mulţi americani) au ajuns în taberele de prizonieri, în spitale sau în cimitire. Dar ea s-a încheiat la începutul lunii iunie din cauza unor probleme de acelaşi gen pe care le-au întâmpinat germanii şi în atacurile precedente. De această dată au fost loviţi de virusul gripei spaniole, care a făcut ravagii asupra unei jumătăţi de milion de soldaţi germani.

Cu prilejul ultimului atac important, desfăşurat pe râul Mama, la jumătatea lunii iulie, germanii au descoperit că Aliaţii erau mult mai pregătiţi (în parte şi pentru că aflaseră planurile germanilor de la dezertorii acestora). Au constatat că veniseră şi trupele americane, care soseau cu o medie de 250.000 de oameni pe lună. Soldatul Ross i-a scris cu mândrie surorii sale despre acţiunile curajoase din această bătălie, care au făcut ca divizia sa să fie decorată. El a mai spus şi că:

Unii dintre cei mai buni şi mai curajoşi camarazi pe care i-am văzut vreodată au rămas de-a lungul râului şi pe vârful dealului, numele lor nu vor fi niciodată uitate, ele fac parte din istoria noastră.25

De această dată trupele germane au avansat numai 9, 6 km înainte de contraatacul Aliaţilor de pe 18 iulie, făcându-l pe Ludendorff să contramandeze acţiunea şi atacul planificat pentru regiunea Flandra. Din această cauză el a suferit o cădere nervoasă. Ludendorff probabil că ştia, deşi nu a vrut să recunoască încă, că poziţia armatei ţării sale slăbise mai degrabă din cauza ofensivelor sale, în ciuda suprafeţei impresionante a teritoriilor câştigate. Germanii îşi prelungiseră linia de luptă şi creaseră fortificaţii, deşi vulnerabile, şi, în acelaşi timp, avuseseră pierderi ireparabile în rândul efectivului, al echipamentului şi al cailor. Keegan estimează că într-un interval de doar şase luni efectivul armatei germane se redusese de la 5, 1 la 4, 2 milioane de oameni.26 Ludendorff şi-a jucat ultima sa carte cu multă măiestrie,

făcându-şi adversarii să intre în mare panică şi provocându-le pierderi serioase, dar victoria l-a ocolit.

b) Contraofensiva Aliaţilor, august-noiembrie 1918

Deşi au suferit foarte mult, Aliaţii au avut şi de profitat din experienţele luptelor primăverii lui 1918: o structură de comandă unită, un moral mai bun (mai ales în armata franceză) şi un stimul de a da dovadă de mai mare profesionalism. Drept rezultat, tactica adoptată de armata engleză s-a îmbunătăţit, fapt pentru care Haig a primit laude chiar şi de la criticii săi. Cele mai importante îmbunătăţiri (unele furate de la inamic) au fost: elementul surpriză, comunicaţii mai bune cu ajutorul telegrafiei fără fir, sistem mai mult folosit, introducerea pe scară largă a tancurilor, şi integrarea lor în sistemul de luptă complex compus din artilerie, infanterie şi aviaţie. Haig era de asemenea pregătit să permită comandanţilor săi o mai mare iniţiativă personală.

Toate aceste tehnici au fost incluse în contraofensiva Aliaţilor, desfăşurată lângă Amiens, începând cu 8 august. Avangarda era formată din canadieni şi australieni, pe care Haig se baza foarte mult în această fază a războiului. Sergentul Herbert Witherby descrie această luptă:

Tancuri, infanterie, cavalerie, mijloace transport, toate avansând, o privelişte minunată… Tocmai în această zi se fac ultimele pregătiri în Canada de vest pentru recolta de grâu.27

Pentru Ludendorff însă aceasta a fost „cea mai neagră zi a armatei germane”, nu neapărat pentru cei 9, 6 km de teritoriu pierdut, ci datorită celor 16.000 de prizonieri, luaţi de unii precum sergentul Witherby care i-a aflat pe germani „foarte bucuroşi să fie scoşi din luptă”. Ludendorff a dat vina pe militari pentru acest eşec şi a ordonat ca dezertorii să fie executaţi în procedură de urgenţă.

Acelaşi lucru s-a întâmplat şi peste o lună, când Aliaţii i-au luat iar prin surprindere pe germani, prin atacuri încheiate brusc şi redeschise în alte locuri. Până pe

9 septembrie ei îşi recuperaseră tot teritoriul pierdut în ofensivele din primăvară. Un număr mare de germani au început să se predea, să dezerteze sau să se prefacă bolnavi (pretext plauzibil în această perioadă când epidemia de gripă spaniolă făcea ravagii). Pentru că sunt foarte puţine documente care să se refere la experienţele trăite în această perioadă de germani, nu este uşor de explicat acest declin drastic al moralului lor – chiar istoricul Niall Ferguson consideră orice explicaţie „incompletă", şi elimină cu tărie orice idee care ar susţine că soldaţii se săturaseră pur şi simplu de violenţă.28 Este limpede însă că ofensivele de până atunci puseseră serios la încercare tăria soldaţilor germani, ei aflându-se în situaţii şi poziţii foarte dificile, neputând să se aprovizioneze uşor cu alimente şi nebeneficiind de unghiuri favorabile care să le permită să fie apăraţi de artilerie. Se poate ca starea de nemulţumire să se fi datorat şi acelor soldaţi care în viaţa civilă fuseseră conducători de grevă. Pe aceştia patronii îi pedepsiseră cu înrolarea rapidă în armată (vezi pagina 116). Mai presus de toate, influenţa cea mai puternică asupra moralului lor a avut-o faptul că ei ştiau că spre Europa veneau întăriri de milioane de soldaţi americani, cărora nu puteau să le facă faţă. Aceasta le-a „măcinat încrederea, sentiment de altfel tipic soldatului german, obişnuit să-şi facă datoria".29

Cu toate acestea, la începutul lui septembrie armata germană nu se prăbuşise încă, ea încă ocupa o mare parte din Franţa, sau aşa cum spunea un soldat englez: „Jerry se confrunta cu o magnifică luptă de ariergardă". Dusă în acest fel, ofensiva a provocat mai multe pierderi printre atacatori decât printre cei care se apărau. Media pierderilor a crescut şi mai mult la sfârşitul lui septembrie, atunci când Aliaţii s-au apropiat de linia Hindenburg şi de alte puncte fortificate. Forţele din AEF (care luptau acum ca o armată de sine stătătoare) au suferit mari pierderi în regiunea Argonne de lângă Verdun, aşa cum se întâmplase

cu englezii şi francezii de pe Somme, sau cu englezii şi belgienii în Flandra. Una dintre cele mai periculoase acţiuni (din 29 septembrie) a fost traversarea Canalului St. Quentin. Datorită mulţimii mitralierelor care le împânzeau, malurile străluceau. Trupele aliate, o dată ajunse în partea cealaltă, au primit felicitări din partea comandanţilor, moment în care au şi fost imortalizate pe peliculă, după cum se poate vedea în imagine (vezi pagina 138).

Chiar în aceeaşi zi, Ludendorff şi-a pierdut cumpătul şi l-a anunţat pe Kaiser că Germania a pierdut războiul. Pe 3 octombrie el a scris preşedintelui Wilson încercând să obţină condiţii mai puţin aspre de armistiţiu; dar pe 16 octombrie a respins condiţiile neaşteptat de dure ale lui Wilson şi, prin urmare, a ordonat ca „războiul să fie continuat cu cea mai mare hotărâre”. Era prea târziu, aşa cum spune şi Hew Strachan:

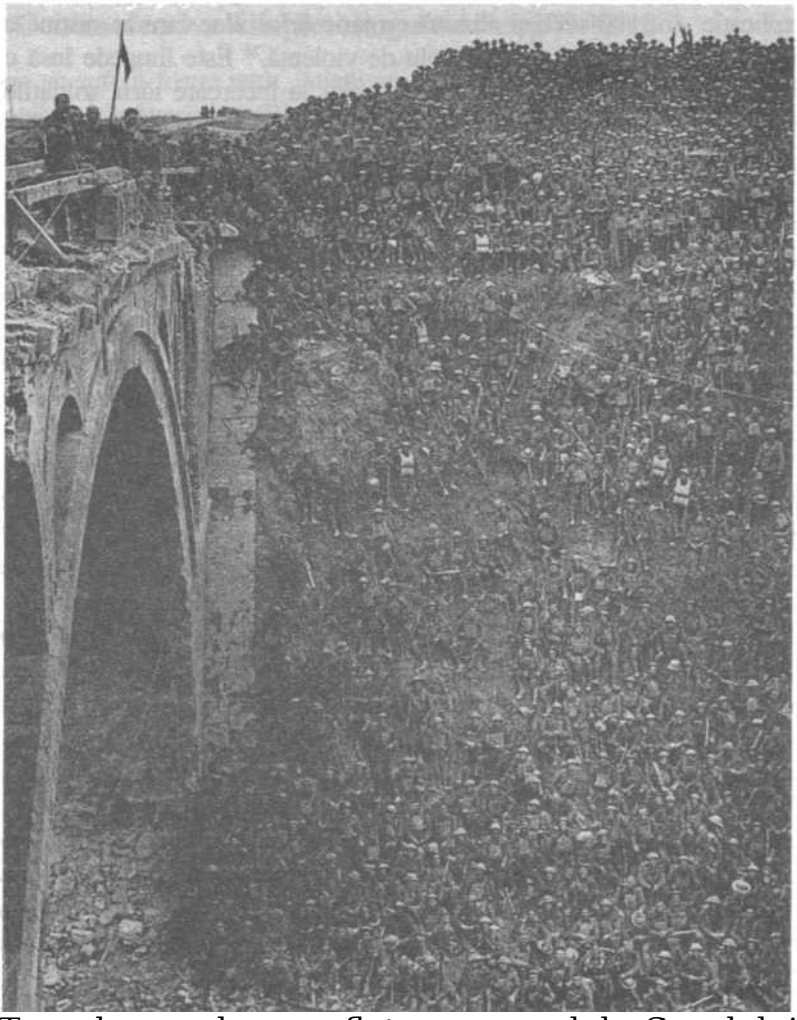

Trupele engleze, aflate pe malul Canalului St. Quentin, au parte de un scurt moment de relaxare şi se bucură de teritoriul pe care tocmai l-au capturat.

Deschizând uşa către pace, Ludendorff s-a trezit că nu mai poate să o închidă. Oamenii nu au mai putut să suporte lupta cu aceeaşi tărie o dată ce aflaseră că ea putea fi oprită.31

Acum, mai degrabă decât înainte de recunoaşterea înfrângerii de către Ludendorff, frontul de acasă ca şi armata au început să se prăbuşească. Pe 26 octombrie,

refuzând să accepte situaţia reală, Ludendorff a ameninţat cu demisia, în cazul în care nu se întrerupeau negocierile de armistiţiu. Spre uimirea sa, Kaiserul i-a acceptat demisia (deşi nu şi pe cea a lui Hindenburg). Ludendorff a ieşit ca o furtună din biroul acestuia, şi la puţină vreme a plecat în exil în Suedia.

Între timp, trupele aliate împingeau înapoi armata germană prin nordul Franţei şi sudul Belgiei (vezi harta de la pagina 133), eliberatorii ocupând oraşe ca Laon, unde s-a ţinut o emoţionantă slujbă de recunoştinţă, în catedrala oraşului, pe data de 15 octombrie. Faptul că ei efectiv câştigaseră războiul i-a făcut să accepte cu atât mai greu (atât ei cât şi familiile lor) pierderile. A.B. Kenway descrie ce a simţit el la sfârşitul lui octombrie când prietenul său a fost ucis de o schijă după ce împreună montaseră nişte tunuri pe un promontoriu la Messines:

Ştiam că i-am bătut pe duşmani, ştiam că nu mai putea să ţină mult, şi în acest moment, după trei ani de stat în Franţa, când sfârşitul războiului era aşa de aproape, Bob a trebuit să moară! 32

În această perioadă, o moarte mai puţin anonimă a fost a căpitanului Wilfred Owen. El se reîntorsese pe front după ce urmase un tratament pentru şoc de bombă (vezi pagina 60) şi a luat parte la bătăliile din acea toamnă, primind Crucea Militară pentru doborârea unei mitraliere germane şi, aşa cum i-a scris mamei sale, luptând „ca un înger”. Ziua fatală de 4 noiembrie l-a găsit în misiune. Când a căzut, el îşi conducea oamenii pe buştenii şi podeţele de scânduri ale unui râu de lângă graniţa franceză. Ultimele sale cuvinte au fost: „Bravo! Vă descurcaţi bine, băieţi!” Printre hârtiile sale s-au găsit şi ultimele sale poezii, cum ar fi „Strânge Meeting” [„întâlnire stranie”], despre visul întâlnirii sale cu un soldat inamic ucis de el mai demult, care îi povesteşte despre „mila războiului, mila distilată a războiului”.33 Un posibil simbol al soldatului german mort din acest poem este Paul Baumer, eroul din romanul „Nimic nou pe

Frontul de Vest” [*AII Quiet on the Western Front*]:

1 El a căzut în octombrie 1918, într-o zi când a fost aşa de linişte pe tot frontul, încât raportul militar din această dată nu conţinea decât o singură propoziţie: Nimic nou pe Frontul de Vest. Căzuse pe faţă şi stătea întins pe pământ ca şi cum ar fi dormit. Când l-au întors şi-au 5 dat seama că nu suferise mult; pe faţă avea o expresie de calm, de parcă s-ar fi bucurat de venirea sfârşitului.34

Când guvernul german a acceptat în cele din urmă condiţiile de pace ale Aliaţilor, în primele ore ale zilei de 11 noiembrie, părinţii lui Owen încă nu aflaseră vestea morţii lui. Telegrama a sosit exact la ora 11 dimineaţa, când clopotele de la biserica din Oswestry băteau, anunţând astfel încetarea focului. Probabil că au trecut prin aceeaşi puternică suferinţă ca prietenii şi rudele soldatului poet Guillaume Apollinaire, care, pe 9 noiembrie, a murit, din cauza gripei spaniole, în timp ce se afla în convalescenţă după o rană gravă la cap:

Cortegiul mortuar era împins de o mulţime gălăgioasă care sărbătorea Armistiţiul, bărbaţi şi femei îşi fluturau mâinile, cântau, dansau, se sărutau, strigau în delir… Parisul era în sărbătoare. Apollinaire a pierdut. Eram stăpânit de melancolie. Era absurd.35

Poporul german a îndurat şi mai greu acest sfârşit, fiind răscolit şi de revoluţie, pe lângă pierderea războiului. Oamenii trăiau sentimente şi mai amestecate, şi mai amare, pe 11 noiembrie. Pentru că ţara lor nu fusese deloc bombardată, multora le-a fost greu să accepte că Germania pierduse războiul. Din păcate, orice ar fi susţinut conducătorii miliari şi politici, nu era nicio îndoială că Germania fusese înfrântă pe Frontul de Vest. Înfrângerea a fost provocată de slăbirea moralului soldaţilor germani în faţa forţelor aliate aflate în superioritate numerică, dar şi din cauza diferenţelor, în defavoarea lor, cantităţii echipamentului militar, mai ales al tancurilor, care au semănat panică în rândul multor soldaţi germani. Ideea lui Haig că „în marile bătălii din 1916 şi 1917 trebuie să

căutăm secretul succesului nostru din 1918” este discutabilă. Unii istorici sunt indignaţi când cineva susţine că a fost necesar „măcelul” din acei primi ani ai războiului, în timp ce alţii sunt de acord că „efectul cumulativ al luptei de uzură” a jucat un rol critic.36 în orice caz, evenimentele şi circumstanţele disperate ale lui 1918 sunt suficiente de a da seamă de înfrângerea Germaniei pe Frontul de Vest.

Explicaţii despre înfrângere şi victorie

PROBLEMA CHEIE Care a fost cel mai important motiv pentru care Germania a capitulat?

Cu ocazia negocierilor, care au avut ca loc de desfăşurare un tren, staţionat în pădurea Compiègne de lângă Paris, mareşalul Foch a impus un armistiţiu dur delegaţiei Germaniei. Conform clauzelor acestuia, Germania trebuia să evacueze în termen de două săptămâni tot teritoriul capturat, inclusiv Alsacia-Lorena, să renunţe la capturile făcute cu ocazia semnării Tratatului Brest-Litovsk, să permită trupelor aliate să ocupe malul stâng, de importanţă strategică, al Rinului, să predea cea mai mare parte a flotei şi artileriei, mitralierele şi aparatele de zbor, să dea înapoi toţi prizonierii de război şi să plătească despăgubiri de război. Până la semnarea unui tratat de pace efectiv blocada navală avea să continue. În această secţiune sunt discutate circumstanţele, dincolo de înfrângerea de pe Frontul de Vest, care se află în spatele acestei capitulări.

a) înfrângerea aliaţilor Germaniei

Toate celelalte Puteri Centrale capitulaseră înainte de 11 noiembrie. Prima care s-a prăbuşit a fost Bulgaria, care suferise pierderi grele în Bătălia de la Doiran, pornită de Aliaţi (printre care se afla şi Grecia) la Salonic, pe 20 septembrie. Deşi niciun ziar englez nu a considerat acest atac suficient de important încât să merite a fi menţionat într-un comentariu, el a determinat totuşi Bulgaria să dorească semnarea unui armistiţiu, ceea ce s-a întâmplat pe 25 septembrie, după ce i s-a comunicat că Germania nu o mai putea ajuta.

În acelaşi timp, generalul Allenby înaintase în Palestina, în lupta sa contra turcilor, unde a descoperit – spre surpriza sa – că „armata sa poliglotă” (care cuprindea acum şi contingente din Indiile de Vest şi Nigeria) se lupta cu mare curaj. În final, armata Turciei a fost pusă pe fugă, ceea ce i-a permis, pe 1 octombrie, lui Allenby să intre în Damasc unde, la sfârşitul lunii, a semnat condiţiile de pace. Luptele se încheiaseră dar malaria şi gripa spaniolă se răspândiseră în armata britanică, ucigând de patru ori mai mulţi australieni decât turci.

În acelaşi timp, Imperiul austro-ungar se dezmembrase complet, după ce iugoslavii, polonezii, cehoslovacii şi ungurii îşi declaraseră cu toţii independenţa, în perioada 6 octombrie-l noiembrie. Acest spirit naţionalist se manifesta şi în rândurile înfometate ale armatei imperiale, astfel că în luna octombrie, într-o singură zi, s-au înregistrat 1 451 de dezertori dintr-un mare regiment de unguri. În aceste împrejurări, italienii (susţinuţi acum de francezi şi englezi) au lansat o ofensivă pe 24 octombrie (ce avea să fie cunoscută drept Bătălia de la Vittorio Veneto). Toate diviziile austriece au dezertat la italieni, care rapid şi-au recâştigat majoritatea teritoriului pierdut la Caporetto în 1917 (vezi pagina 85) şi au cucerit un mult dorit teritoriu în Munţii Dolomiţi. După ce guvernul austriac a ordonat, pe 3 noiembrie, încetarea focului, Germania a rămas singură.

Pierderea aliaţilor nu a creat Germaniei un dezavantaj militar, pentru că ea fusese aceea care îi susţinuse pe aceştia tot războiul. Dar prăbuşirea a ceea ce păruse a fi o puternică alianţă era o lovitură umilitoare dată conducătorilor şi popoarelor ei. Nu este de aceea o coincidenţă că în aceeaşi zi în care a auzit că Bulgaria s-a hotărât să semneze armistiţiul, Ludendorff a hotărât că Germania nu putea să meargă mai departe.

b) Revoluţie în Germania

Pe 29 septembrie, într-o declaraţie, Ludendorff a considerat vinovaţi pentru necazurile Germaniei pe toţi

„domnii” solicitaţi în acea perioadă să formeze un minister, care – spunea el – „trebuie să mănânce ei supa pe care ne-au servit-o nouă”. Scenariul acesta avea să se bucure de mare succes, odată cu adăugirile elaborate, mai apoi, de Hindenburg şi Adolf Hitler printre alţii, care spuneau că armata fusese „înjunghiată pe la spate” de către civilii pacifişti (în principal de evrei), de socialişti şi de grevişti. Mulţi credeau această poveste absurdă pentru că armatei i se permisese să se retragă în ordine şi pentru că noul guvern civil (unde o parte din miniştri erau evrei) a semnat un armistiţiu şi mai apoi Tratatul de la Versailles. Adevărata poveste a evenimentelor politice este diferită.

Ludendorff şi Hindenburg deţinuseră ei înşişi controlul asupra Germaniei, încă din 1916, uzurpând până şi autoritatea Kaiserului. Ei au fost răspunzători pentru toate deciziile majore: Programul Hindenburg, campania submarinelor, Ofensiva Ludendorff. Opoziţia în interiorul şi în afara Reichstagului era sufocată, pedepsită sau ignorată. Ludendorff a fost acela care a hotărât să ceară pace la sfârşitul lui septembrie, în acest fel oferind armatei (în viziunea lui Chickering) un „cuţit venit din faţă” 37 în acelaşi timp, el a fost de acord cu formarea unui nou guvern, pentru ca el să poată fi făcut răspunzător în caz de înfrângere. Kaiserul l-a numit pe liberalul prinţ Max de Baden în funcţia de cancelar şi a oferit mai multă putere Reichstagului. Aceste concesii nu au fost suficiente pentru a potoli nemulţumirile create de greutăţile mari generate de război, sentimentul că un asemenea sacrificiu merita drepturi democratice şi pentru a înlătura presimţirea unei înfrângeri iminente.

Revoluţia a fost grăbită şi mai mult de ordinul de pornire a războiului contra Marii Britanii, dat marinei pe 27 octombrie. Nevrând să-şi dea viaţa în luptă, marinarii din portul Kiel au închis cazanele de pe vase, şi au refuzat să-i salute sau să-i asculte pe ofiţeri. Apoi şi-au abandonat navele pentru a manifesta prin oraş. Marinarul Stumpf îşi aminteşte că:

1 Ani lungi de nedreptăţi înghiţite fără crâcnire au dus la acumularea unei forţe periculos de explozive care acum erupe cu mare putere peste tot în jur. Dumnezeule, de ce a trebuit să avem asemenea ofiţeri criminali şi lipsiţi de conştiinţă? Ei ne-au lipsit de toată dragostea pentru 5 Patria noastră, de toată bucuria noastră că suntem germani, de toată mândria pentru instituţiile unice ale ţării noastre.38

În următoarele câteva zile grupuri mari de cetăţeni din Kiel s-au alăturat marinarilor, cerând un guvern democratic şi oprirea războiului. Revoluţia s-a întins şi spre alte oraşe, precum München, dar acolo a fost puţină violenţă. Sub presiunile exercitate de preşedintele Wilson, ca şi ale poporului german, prinţul Max a trimis o delegaţie de pace în Franţa, pe 9 noiembrie, şi a renunţat la funcţia de cancelar în favoarea lui Friedrich Ebert, liderul principalului partid socialist (SPD) – care îşi pierduse doi fii în război. Cum demonstraţiile au continuat, Kaiserul s-a lăsat convins în final că numai prin abdicarea sa ţara va fi salvată de război civil şi Germania va deveni republică. „Am simţit ca şi cum o greutate uriaşă mi-ar fi fost ridicată de pe inimă", scrie Stumpf, dar când a aflat că una dintre condiţiile armistiţiului a fost cedarea flotei, în sufletul său şi-a făcut loc disperarea:

Mai bine nu mă născeam german… Patria mea, scumpa mea patrie, ce se va întâmpla cu tine? 39

Aceste evenimente demonstrează legătura strânsă între forţele armate şi civili care a existat în Germania, ca şi în celelalte ţări care au participat la acest război total. Dar ele nu susţin deloc ideea că cei dintâi au fost trădaţi de cei din urmă.

c) Concluzii

„Nu putem lupta împotriva lumii întregi" a protestat Ludendorff pe 30 septembrie. Acest sentiment era generat de numărul trupelor Aliaţilor de pe Frontul de Vest, de blocada care continua şi de izolarea tot mai mare a Germaniei pe măsură ce aliaţii săi se prăbuşeau. Mai era

un motiv mai puţin evident pentru care disperarea era justificată. Din 1914 Aliaţii erau superiori puterilor continentale în ceea ce priveşte resursele industriale şi financiare (vezi tabelul de la pagina 20), deşi acest fapt totuşi nu le adusese victoria în cei trei ani şi jumătate de luptă. Intrarea în război a Statelor Unite în 1917 nu numai că a compensat pierderea Rusiei, dar a dat Aliaţilor un avantaj copleşitor într-o vreme când economia germană era slăbită de blocadă şi de efortul de a sprijini aliaţii săi care aveau o industrie subdezvoltată. Tabelul întocmit de Paul Kennedy ne demonstrează clar acest dezechilibru.40

Statele Unite ar fi putut să construiască suficiente vapoare, să producă suficiente arme, să furnizeze mâncare îndestulătoare şi să împrumute suficienţi bani ca să mai ţină Aliaţii în luptă încă mulţi ani – tot atât de mulţi cât ar fi putut să lupte trupele lor. Eficienţa armatei Germaniei, sistemul ei feroviar şi fabricile, avantajul dat de poziţia ei centrală şi de puternicul sacrificiu plin de patriotism al poporului ei i-a permis să sfideze potrivnice condiţii materiale timp de patru ani, dar în final dezavantajul ei economic a fost decisiv.

Această combinaţie de factori a dus la înfrângerea Germaniei. Dificultăţile militare, inferioritatea numerică a soldaţilor şi a resurselor, greutăţile înfruntate de populaţia rămasă acasă, tulburările politice şi panica creată de aflarea puterii economice a adversarilor au lăsat o naţiune mândră fără spiritul ei luptător.

	Marea Britanie/ SUA/Franţa	Germania/ Austro-Ungaria
Procentajul producţiei manufacturiere mondiale (1913)	51, 7	19, 2
Consumul de energie (1913).		

În echivalentul de milioane de metri cubi de cărbune	798, 8	236, 4
Producţia de oţel (1913) în milioane de tone	44, 1	20, 2
Potenţial industrial total (Marea Britanie în 1900 = 100)	472, 6	178, 4

18 Lewis, *True Stories*, p. 212.

19 M. Kitchen, „Ludendorff and Germany's Defeat" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 63.

20 Brown, *1918*, p. 69.

21 Herwig, *First World War*, p. 410.

22 T. Wilson, *The Myriad Faces of War* (Blackwell, 1986), p. 564.

23 Ultimele trei citate sunt din Brown, 1918, pp. 96 – 99.

24 Lewis, *True Stories*, p. 258.

25 Brown, *1918*, p. 160.

26 Keegan, *First World War*; p. 439.

27 Brown, *1918*, p. 201.

28 Ferguson, *Pity of War*, pp. 387 – 394.

29 Keegan, *First World War*, p 441.

30 Lewis, *True Stories*, p. 240.

31 H. Strachan, *The First World War* (Historical Association, 1994), p. 21.

32 Lewis, *True Stories*, p. 282.

33 E. Blunden (editor), *The Poems of Wilfred Owen* (Chatto & Windus, 1955), pp. 38 – 39 & 116.

34 Remarque, All Quiet on the Western Front, p. 320.

35 Blaise Cendrars citat în Winter & Baggett, *The Great War*, pp. 317 – 319.

36 Laffin, *British and Bunglers*, p. 164 şi T. Travers, „The Allied Victories, 1918" în Strachan, *First World War*, p. 288.

37 Chickering, *Imperial Germany*, p. 191.
38 Horn (editor), *Private World*, p. 419.
39 Ibid. pp. 426 & 431.
40 Kennedy, *Great Powers*, p. 350.

Să răspundem la întrebări structurate şi întrebări-eseu despre capitolul 6

Acum pot fi abordate întrebările despre deznodământul războiului. În mod evident, acest capitol este cel mai necesar în acest sens dar materialul va fi extras şi din capitolele 3, 4 şi 5 pentru a vă fundamenta argumentele. Folosiţi-vă de referinţele de la diferite pasaje din carte şi de index pentru a găsi ce vă este necesar. Este, de asemenea, important să folosiţi câteva dintre studiile istorice şi izvoarele directe la care se face trimitere în notele de subsol şi în Ghidul de lecturi suplimentare.

1. Întrebări structurate a) Care au fost factorii economici care au contribuit la înfrângerea Puterilor Centrale?

b) Care au fost factorii politici care au contribuit la înfrângerea Puterilor Centrale?

c) A fost vreunul dintre aceştia mai important decât factorii militari, în prăbuşirea Puterilor Centrale, în 1918?

a) Factorii economici:

Resursele economice combinate ale ţărilor Antantei au fost întotdeauna mai mari decât acelea ale Puterilor Centrale.

Acest avantaj a devenit mai puternic odată cu intrarea Statelor Unite în război.

Puterea sau slaba dezvoltare economică avea să influenţeze producţia de război şi proviziile de alimente.

Succesul blocadei engleze a accentuat acest decalaj.

Nu poate fi negată importanţa acestor factori pe termen lung dar ei nu au fost suficienţi pentru câştigarea bătăliilor. În ultimă instanţă, Antanta nu a câştigat războiul până în vara lui 1918. Anumiţi istorici susţin că eficienţa Germaniei a contrabalansat ponderea mică a resurselor sale.

b) Factorii politici:

Ludendorff i-a acuzat pe politicieni că au provocat colapsul militar al Germaniei; dar de fapt opoziţia politică nu a câştigat un rol important decât după ce el şi-a recunoscut singur înfrângerea.

Preşedintele american Woodrow Wilson a susţinut că Aliaţii, care reprezentau democraţia, trebuiau să învingă Puterile Centrale, care simbolizau sistemul autocratic; dar aceasta putea să nu se întâmple. În orice caz, chiar şi democraţiile au anulat o parte din drepturile civile şi politice, pe perioada războiului.

Naţionalismul a fost o puternică forţă politică care a contribuit mult la prăbuşirea Imperiului austro-ungar.

c) Eşecul militar:

Toate Puterile Centrale au fost înfrânte din punct de vedere militar în 1918, dar anumiţi politicieni şi istorici scot în evidenţă faptul că armata şi teritoriile Germaniei au rămas neatinse.

Acţiunea militară se finalizează numai prin înfrângere sau victorie.

Totuşi, sunt multe de spus referitor la punctul de vedere al lui Paul Kennedy care susţine că alţi factori au fost mai importanţi decât înfrângerea militară. În acest fel, de exemplu, armata austriacă a fost slăbită de tulburări naţionaliste, iar cea germană a avut de suferit din pricina lipsei de echipament (de exemplu, tancuri) generate de problemele economice. În toate armatele Puterilor Centrale criza de alimente a influenţat negativ spiritul militar.

Deznodământul războiului nu a fost, totuşi, predeterminat de niciunul din aceşti factori; foarte mult a depins de moralul soldaţilor, un factor care nu este uşor de explicat.

2. Întrebări-eseu

Cum vă explicaţi că deznodământul războiului, în cele din urmă, a depins de depăşirea blocajului de pe Frontul de Vest?

Această întrebare porneşte de la două presupoziţii:

Existenţa unui blocaj pe Frontul de Vest, care ar trebui explicat (tipul armelor, războiul de tranşee, capacitatea aproape egală a celor două tabere, eşecul atacurilor în depăşirea blocajului).

Caracterul decisiv al acestora în comparaţie cu alte fronturi. Aceasta este cea mai dificilă parte a întrebării. Ea poate fi rezolvată cu ajutorul unor puncte (+) şi al unor contraargumente (), cu o concluzie la fiecare etapă (=):

+ Ambele părţi beligerante au avut anumite ţeluri de război: Germania voia să conducă Belgia, Franţa – să recapete Alsacia şi Lorena, Marea Britanie – să apere neutralitatea Belgiei.

— Ambele părţi aveau ţeluri diferite şi Germania şi-a atins obiectivele pe care le avea în est la începutul lui 1918.

= Războiul a continuat pentru că obiectivele avute în vest erau foarte importante pentru ţările implicate.

+ Germania avea de fapt un mare teritoriu în această zonă. Nici ţările ocupate nici Marea Britanie nu au acceptat acest lucru.

— Germania a ocupat o mare parte din teritoriile Rusiei şi Rusia a fost nevoită să accepte pierderea lor.

= Pentru că în vest părţile aveau forţe aproximativ egale nu a fost altă alternativă pentru cele două părţi decât să se lupte.

+ Deşi Marea Britanie deţinea supremaţia navală, aceasta nu putea însă să aibă un rol în neutralizarea poziţiei dominante avute de Germania pe uscat.

— Blocada avea să ducă la înfometarea civililor germani, astfel uşor de manipulat, şi la slăbirea hotărârii de a lupta a soldaţilor.

= Blocada a slăbit Germania dar ar fi durat prea mult ca să se câştige războiul doar cu această tactică.

Concluzie: există motive serioase în sprijinul ideii că războiul trebuia decis pe Frontul de Vest.

I a) Citiţi extrasele referitoare la implicarea trupelor

americane, de la paginile 126 – 130 (un ofiţer american, Dos Passos, Wilson, tabăra Plattsburg, Ross şi Britttain). În ce măsură ne confirmă aceste surse impresia Verei Brittain despre americani „salvatorii noştri”?

b) Citiţi extrasele de la paginile 132 – 140 referitoare la trupele Aliate în acţiune în anul 1918 (Oughtred, preotul militar, Haig, Ross, Witherby, Kenway şi Owen). Priviţi de asemenea fotografia de la pagina 138. Sunt aceste izvoare în sprijinul teoriei lui Haig de luptă „cu spatele la zid” sau viziunea lui Owen despre „mila războiului”?

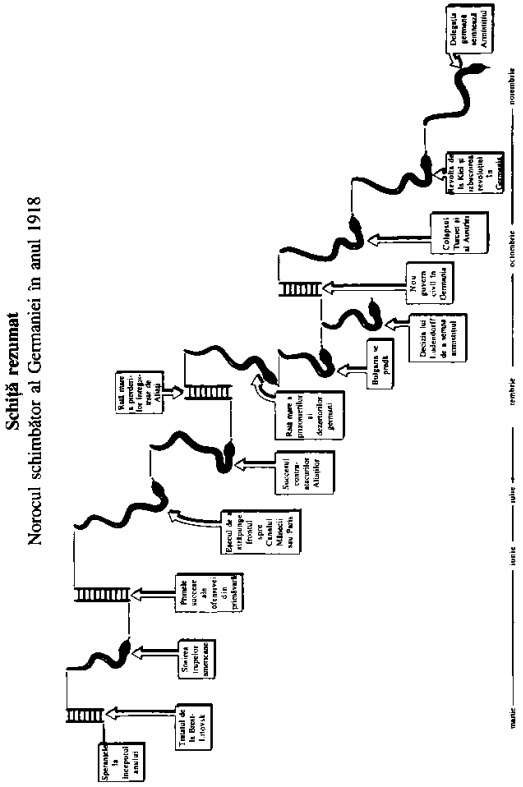

Moştenirea mondială a războiului

7

În acest capitol sunt analizate modalităţile în care

primul război mondial a influenţat secolul XX. Totuşi, aveţi grijă pentru că este mai dificil decât pare să atribui efecte unei singure cauze, chiar una de tip catastrofal cum a fost acest război. Există întotdeauna şi factori

DATE IMPORTANTE

1918 Războiul civil din Rusia

1919 Tratatele de la Versailles, St Germain şi Neuilly

Ocuparea oraşului Fiume de către grupul de voluntari naţionalişti conclus de d'Annunzio

Revoluţia spartakistă din Germania

1920 Războiul ruso-polonez Tratatele de la Trianon şi Sèvres

1921 Raportul Comisiei pentru daune de război

1922 Războiul dintre forţele lui Mustafa Kemal şi Grecia Marşul asupra Romei al lui Mussolini

1923 Tratatul de la Lausanne

Ocuparea regiunii Ruhr de către trupele franceze încercare eşuată a naziştilor de a cuceri puterea la München 1926 Grevă generală în Marea Britanie

1929 Marea criză economică 1931 Invazia japoneză din Manciuria

1933 Hitler este numit cancelar al Germaniei.

1934 Germania se reînarmează.

1935 Abisinia este invadată de Italia.

1936 Are loc remilitarizarea regiunii Rinului.

1938 Se înfăptuieşte Anschlussul.

Acordul de la München privind dezmembrarea Cehoslovaciei

1939 Germania ocupă Cehoslovacia.

Germania ocupă Polonia.

Izbucneşte cel de-al doilea război mondial.

Introducere

„Marele Război" a dus la naşterea unei lumi noi. El a provocat naşterea comunismului şi a grăbit radicalizarea naţionalismului, ambele ideologii ameninţând să dea naştere la noi conflicte. O înţelegere de pace controversată a dus la dezmembrarea vechilor imperii ale Europei şi în

acelaşi timp la rotunjirea posesiunilor coloniale ale ţărilor victorioase. Statele Unite au ieşit din confruntare cu statutul de Mare Putere – dar apoi s-au retras din lumea la creaţia căreia asistaseră. Din scrumul distrugerii a apărut un nou sistem de menţinere a păcii, dar concomitent s-au născut şi regimurile militare. În urma sa războiului a lăsat şi bune şi rele.

Naşterea unei lumi noi

PROBLEMA CHEIE în ce măsură a adus războiul o schimbare de ideologie?

a) Imperii vechi şi naţiuni noi

Războiul european a provocat o criză care poate să conţină, deşi ascuns încă, momentul pe care îl aşteaptă generaţii. Rămâne de văzut dacă, în cazul în care acest moment iese la iveală, vom avea cum să-l vedem şi curajul de a… afirma independenţa ţării noastre.1

Acestea erau sentimente obişnuite pentru nemulţumitele popoare subjugate din Europa. Ele sunt exprimate aici de Patrick Pearse, unul dintre liderii revoltei de Paşti din Irlanda, din 1916, una dintre multele mişcări cu caracter naţionalist ce aveau să izbucnească în timpul războiului. În ciuda celorlalte obligaţii ale sale, pentru armata britanică nu a fost nicio problemă să înăbuşe revolta, care nu a avut un sprijin numeros, într-adevăr, mulţi irlandezi s-au înrolat voluntar, mii dintre ei luptaseră

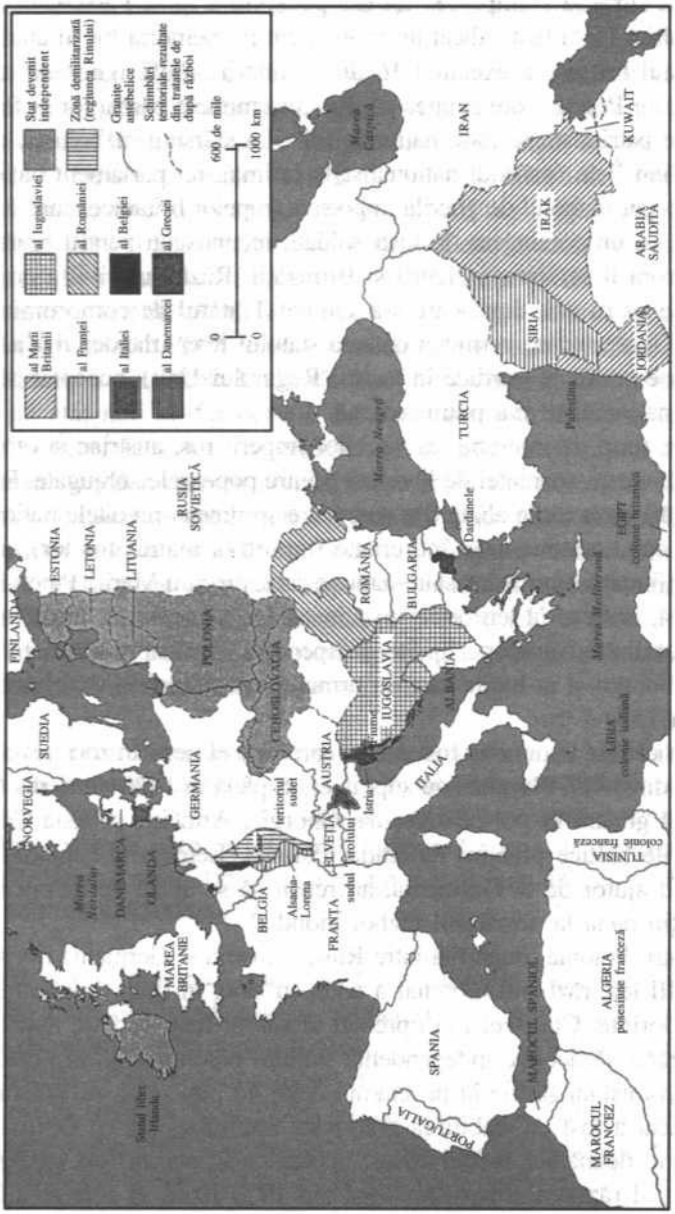

Schimbări teritoriale în Europa şi Orientul Mijlociu ca urmare a primului război mondial

cu mult curaj la Gallipoli şi tot aşa pe Somme şi la Passchendaele. În acest ultim loc a fost ridicat un monument în memoria lor în anul 1998. Guvernul britanic a executat 16 dintre liderii rebeli, ignorând avertismentul

lui Pearse, care spunea că din „mormintele bărbaţilor şi femeilor plini de patriotism se nasc naţiunile vii”. La sfârşitul războiului, organizaţia Sinn Fein (partidul naţionalist) a înfiinţat un parlament naţionalist şi a început războiul de gherilă împotriva trupelor britanice, care fuseseră întărite cu un contingent de foşti soldaţi, recunoscuţi pentru brutalitatea lor, cărora li se spunea Negrii şi Bronzaţii. Războiul civil a continuat timp de patru ani, după care s-a semnat Tratatul de compromis al lui Lloyd George (care permitea crearea statului liber irlandez dar păstrând cele şase comitate nordice în cadrul Regatului Unit), acceptat de către câţiva naţionalişti mai puţin radicali.

Între timp, dezmembrarea vechilor imperii rus, austriac şi otoman a dus la învierea speranţei de libertate printre popoarele subjugate. Primind încurajări de la ţările aliate din vest (care sprijineau revoltele naţionaliste atunci când acestea erau îndreptate împotriva inamicilor lor), acestea şi-au înfiinţat propriile lor state-naţiune care, precum Marile Puteri înainte de 1914, pofteau la teritoriile învecinate. Luptele care au urmat au provocat „tulburări aproape lipsite de speranţă” în timpul ultimelor etape ale războiului şi în lunile care au urmat Armistiţiului.2 (Vezi harta de la pagina 153)

Primele noi naţiuni au fost acelea care s-au eliberat în zorii revoluţiilor ruseşti din 1917. Nu toate au supravieţuit; până în 1920 ursul rus reuşise să pună gheara înapoi pe Ucraina, Georgia, Armenia şi Asia Centrală, dar ţările baltice precum Finlanda, Estonia, Letonia şi Lituania, toate primind ajutor de la Germania, au reuşit să se agaţe de independenţă, cel puţin până la următorul război mondial.

Pentru Polonia, împărţită între Rusia, Austria şi Germania din secolul al XVIII-lea, războiul mondial a adus cu sine, în final, împlinirea unei vechi dorinţe. Cum cei trei opresori ai săi au fost înfrânţi, naţionaliştii s-au grăbit să declare independenţa statului polonez conform celei de-a

13-a promisiuni făcute în programul celor 14 puncte al lui Wilson. Mai complicat a fost cu stabilirea graniţelor noii ţări: cele cu Germania au fost lung dezbătute la Versailles; acelea cu Rusia au fost câştigate ca rezultat al războiului ruso-polonez din 1920 – 1921, şi cele cu Lituania nu au fost fixate decât odată cu sancţiunea primită de Polonia din partea

Ligii Naţiunilor, pentru a fi capturat fosta capitală lituaniană, Vilnius, în 1921.

La cel de-al 10 punct Wilson promitea autodeterminare şi pentru celelalte popoare din Austro-Ungaria, deşi acest lucru era aproape imposibil dat fiind amestecul grupurilor etnice care ocupau acelaşi teritoriu. O legiune de dezetori cehi, recunoscuţi oficial de către Aliaţi, au pus bazele unei mişcări independente la Praga. Spre sfârşitul lui octombrie 1918 o nouă naţiune cu numele Cehoslovacia se născuse şi începuse deja războaie cu vecinii săi, Polonia şi Ungaria, pentru recunoaşterea graniţelor. Ea includea regiunea cu vorbitori de germană cunoscută mai apoi drept regiunea sudeţilor (subiectul vestitului Acord de la München din 1938). De la sfârşitul lui octombrie şi Ungaria forma acum un stat nou şi democratic dar, cum reprezenta o jumătate din monarhia bicefală a Austro-Ungariei, ea nu a primit nicio încurajare din partea Aliaţilor, care au permis României şi Cehoslovaciei să ocupe mai mult de jumătate din fostele lor teritorii. S-au ridicat pentru libertate şi slavii din sud (sau iugoslavii). Dacă au câştigat-o cu adevărat sau nu este încă o chestiune de amară dispută: majoritatea au fost asimiliaţi în Marea Serbie atât de urâtă de Austria în 1914 şi atât de puternică până astăzi în regiunea balcanică. Totuşi, speranţele erau mari în octombrie 1918, an când un naţionalist croat a rostit:

1 Vechea lume se dezintegrează, zgomotul puternic al prăbuşirii ei ne biciuieşte nervii, făcându-se să avem noi aşteptări, care apar ca o lumină mare, ca o nouă eră de aur care să ne aducă fericire la toţi. Viitorul acesta este cu atât

mai fascinant cu cât îl comparăm cu 5 realitatea, cu trecutul imediat de după război, cu grijile, cu sărăcia, cu tot coşmarul războiului.3

Neştiind care le mai erau graniţele, toate naţiunile slave care făcuseră parte din Imperiile habsburgic şi otoman au fost asigurate că îşi câştigaseră autonomia. Mai multă incertitudine umbrea viitorul celorlalte naţionalităţi aflate sub conducere turcească, chiar dacă Wilson le promisese şi acestora, la al 12-lea punct, „oportunităţi absolut libere de dezvoltare autonomă". Persecutaţii armeni s-au declarat independenţi în mai 1918 dar declaraţia lor de libertate nu a supravieţuit în următorii doi ani, o perioadă tulbure pentru ei. Speranţele arabilor se loviseră de un zid în 1917 când în Declaraţia de la Balfour, Palestina era considerată patria evreilor (vezi pagina 81). Liderii arabi îşi puneau încă speranţe că-şi vor putea realiza visele măcar cu ocazia conferinţei de pace.

De fapt, curând s-a văzut că teoria autodeterminării nu era menită să se aplice şi popoarelor nealbe. Franţa şi Marea Britanie erau mai înclinate să îşi extindă decât să-şi diminueze puterea imperială după o luptă aşa de lungă şi de costisitoare, iar Wilson, cu toate înaltele sale idealuri, le împărtăşea atitudinile rasiste, credinţe obişnuite pentru americanii acelui timp. De exemplu, el a refuzat să discute despre viitorul Americii cu liderul american de culoare W.E.B. Dubois, care îi trimisese un memorandum în noiembrie 1918, sugerând ca Africa să fie reconstruită „în acord cu dorinţele rasei negre şi în interesele civilizaţiei".4 O petiţie de acelaşi fel reprezentând Asia de Sud-Est de sub conducerea franceză a venit de la un tânăr naţionalist vietnamez, Ho Chi Minh, dar şi aceasta a fost ignorată. Presa naţionalistă indiană a declarat după armistiţiu că „faptele şi sacrificiile făcute de India îi justifică pretenţia de a fi tratată egal cu Imperiul britanic" 5 Acest fapt s-a dovedit inacceptabil pentru Marea Britanie. Legea din 1919 a guvernului Indiei stipula crearea unei Adunări Legislative dar aceasta nu îi făcea pe indieni egali cu

englezii.

Autodeterminarea s-a dovedit a fi o cutie a Pandorei; o dată ce a fost deschisă o infinitate de dorinţe naţionaliste au ieşit la iveală şi au creat un haos pe care Marile Puteri nu le-a mai putut controla. Un studiu recent despre Europa secolului XX ajunge la concluzia că „Triumful naţionalismului… a însemnat emanciparea unei minorităţi, ce a devenit o problemă politică contemporană”.6 Problema nu este rezolvată nici astăzi.

b) Revoluţie şi reacţii internaţionale

Stabilitatea internaţională a fost ameninţată şi de naşterea unei noi forţe revoluţionare. În Rusia, condiţiile de război au dus la căderea ţarului şi la apariţia pe scena politică a bolşevicilor în 1917 (vezi paginile 73 – 75). Când Marele Război s-a încheiat, Lenin a înfiinţat regimul comunist: pământul a fost împărţit între ţărani; clasele şi titlurile nobiliare au fost abolite; băncile şi afacerile au fost naţionalizate; a fost introdusă asigurarea socială pentru toţi muncitorii. În teorie, puterea aparţinea „muncitorilor, soldaţilor, ţăranilor şi tuturor truditorilor”; în practică, un mic grup de comisari comunişti conducea în numele acestora.

Proprietarii de pământuri, adepţii ţarului şi democraţii s-au opus acestor schimbări radicale, ceea ce a dus la izbucnirea războiului civil, care a cuprins toată ţara. Soldaţii ruşi se reîntorceau de pe front la începutul lui 1918 doar ca să fie recrutaţi de bolşevici, de Armata Roşie, sau de una dintre forţele (Albii) contrarevoluţionare. Dornici de a înăbuşi bolşevismul şi de a aduce Rusia înapoi în război, Aliaţii (inclusiv Japonia) au trimis trupe şi provizii Albilor şi au impus o blocadă navală ţării. Omul de afaceri american Herbert Hoover chiar a folosit o parte din averea sa personală pentru a distribui mâncare şi haine ruşilor (şi altor europeni aflaţi în nevoie) considerând că bolşevismul avea succees numai la oamenii înfometaţi. Totuşi, Albii nu au dominat până în momentul semnării armistiţiului. După acest moment, conducătorii occidentali

au considerat dificil de justificat cheltuielile umane şi financiare ale unei continue implicări, din partea lor, deşi unii, precum Churchill (acum ministru de război) a argumentat cu tărie că „scârboasa crescătorie de maimuţe a bolşevismului" trebuie distrusă.7 Toate trupele aliate au plecat acasă pe parcursul anului 1919, cu excepţia japonezilor, care au rămas în estul Siberiei, unde au vrut să-şi constituie o sferă de influenţă. Până în 1920, Armata Roşie (sub conducerea hotărâtă a lui Troţki) învinsese toate forţele Albilor – lăsând Rusia devastată şi în braţele foametei.

Între timp, clasele conducătoare din multe alte ţări se temeau că din cauza condiţiilor grele de după război şi ale propagandei active făcută de Internaţionala comunistă, muncitorii din lumea întreagă aveau să se unească şi să acapareze puterea. Anumite guverne foloseau excesiv numai mijloace violente pentru a menţine controlul, bazându-se pe violenţă, cu ajutorul unor grupuri de foşti soldaţi agresivi, ca să le facă treaba murdară. Astfel, în Germania, preşedintele Ebert i-a folosit pe cei din *Freikorps* (grupuri de dreapta alcătuite din foşti combatanţi care se simţeau trădaţi din cauza semnării păcii) pentru a înăbuşi o tentativă de revoluţie comunistă plănuită de spartakişti, în ianuarie 1919. Peste 1.000 de oameni au fost omorâţi sau răniţi în luptele de stradă care au izbucnit, iar după aceea, liderii acesteia, Karl Liebknecht şi Rosa Luxemburg au fost ucişi. În luna mai, luptătorii din *Freikorps* au „eliberat" provincia germană Bavaria, care fusese cucerită de un guvern de stânga revoluţionar, în noiembrie 1918, cu multă vărsare de sânge. Şi în Italia de după război înfruntările dintre stânga şi dreapta au căpătat forme violente: muncitorii au manifestat ca să fie plătiţi şi pentru zilele nelucrate din cauze obiective, în timpul armistiţiului, ţăranii reveniţi de pe front au ocupat proprietăţile moşierilor lor, iar foştii soldaţi, îmbrăcaţi în negru, ameninţau că vor pomi marşuri către teritoriile pe care ei le considerau a fi recompensa

potrivită Italiei pentru sacrificiul ei de război, şi implicit al lor.

Aceste noi regimuri fragile din Europa Centrală şi de Est au fost mai ales vulnerabile la răspândirea comunismului: de exemplu, în 1919 o temporară republică sovietică a luat fiinţă în Ungaria. Chiar în democraţii cu tradiţie, ca Franţa şi Marea Britanie, atmosfera era tulbure. Militarii francezi erau folosiţi pentru a supraveghea cu atenţie toţi comuniştii suspecţi. Trupele britanice erau trimise în control în zone cu activitate sindicală de stânga precum „Red Clydeside", unde muncitorii făceau grevă pentru a obţine săptămâna de lucru de 40 de ore.

După cum am arătat în aceste două secţiuni, „primul război mondial nu s-a sfârşit lin când luptele s-au oprit pe Frontul de Vest în noiembrie 1918".8 De-a lungul noilor frontiere ale Europei şi pe străzile oraşelor ei conflictele au continuat în timp ce oamenii de stat s-au întâlnit la Versailles, în 1919, pentru negocierile de pace. Ei înşişi au contribuit la atmosfera generală de nemulţumire atunci când au exclus Rusia bolşevică de la negocierile de pace, şi de asemenea, prin atitudinea lor severă adoptată faţă de puterile învinse în război.

Construirea păcii

PROBLEMA CHEIE Cât de mare succes au avut Aliaţii în construirea unei păci juste şi durabile?

a) Tratatul de la Versailles

Dacă ar fi să dăm crezare comentariului înregistrat pe care-l aud vizitatorii casei lui Woodrow Wilson din Washington, aliaţii „imperialişti" ai Americii la Conferinţa de pace „nu au pierdut niciun prilej ca să pună mâna pe câte ceva dacă tot se putea", iar Wilson a trebuit să se „tocmească la nesfârşit pentru lucrurile pe care le considera sacre".

Aceasta este o grosolană simplificare a chestiunilor care i-au divizat pe principalii negociatori prezenţi la Versailles. De fapt, puritanul Wilson le-a împărtăşit

aliaţilor săi dorinţa de a pedepsi „răul pe care Germania a încercat să-l facă lumii şi civilizaţiei” 9, el dorind în acelaşi timp să implementeze principiile democraţiei, autodeterminării, comunicării deschise şi libere între naţiuni şi să împiedice izbucnirea unui nou război.

Scopul lui Clemenceau a fost cu certitudine acela de a întări poziţia Franţei, dar mai important decât atât, de a bloca din start orice alt atac al Germaniei. Este adevărat, de asemenea, şi că Lloyd George avea ambiţii imperialiste în Orientul Mijlociu, dar el dorea şi (după cum a spus clar în memorandumul de la Fointainbleau din martie 1919) un tratat just care să asigure pacea în Europa. Amândoi aceşti lideri europeni au pretins compensaţii de la Germania, nu în ultimul rând, pentru a putea returna marile împrumuturi de război pe care America nu avea niciun gând să le anuleze. Documentele conferinţei arată că toţi liderii erau pregătiţi pentru compromis atunci când acesta era necesar. Din lungile şi frământatele lor deliberări a ieşit atât de criticatul Tratat de la Versailles.

Guvernul şi poporul german nu au văzut niciodată în acest tratat altceva decât „un jaf în numele păcii”. Curând scriitori englezi precum J.M. Keynes şi Harold Nicolson (amândoi participanţi la conferinţă) au denunţat-o şi ei drept excesiv de aspră, ea fiind apoi discreditată punct cu punct. Mulţi istorici au blamat tratatul şi pacea astfel încheiată pentru a fi provocat asemenea amare resentimente în Germania, unde un nou război era inevitabil. „Drumul spre al doilea război mondial a început aici” a susţinut recent un istoric, folosind cuvintele lui Adolf Hitler când acesta a vrut să-şi argumenteze punctul de vedere:

Ce să faci cu Tratatul de la Versailles… Cum poate fi etichetat fiecare dintre punctele tratatului în minţile şi inimile poporului german când cei şaizeci de milioane de bărbaţi şi femei vor descoperi că au sufletele în flăcări din cauza unui sentiment de mânie şi ruşine.10

Dar alţi istorici sugerează că „nicio pace propusă de

Aliaţi nu ar fi fost acceptabilă pentru germani, care au refuzat de fapt să se confrunte cu realitatea înfrângerii lor”.11

Punctul cel mai sensibil unde germanii s-au simţit „jefuiţi” a fost pierderea a treisprezece la sută din teritoriul avut înainte de război. Alsacia şi Lorena au fost returnate Franţei (fără organizarea nici unui plebiscit) în acord cu principalul ţel de război al Franţei. Dorinţa lui Clemenceau de a lua toată regiunea Rinului nu a fost totuşi satisfăcută; în final, el a acceptat doar o ocupare temporară a zonei, urmată de o demilitarizare permanentă. S-a ajuns la compromis şi în ceea ce priveşte bogata regiune carboniferă Saar a Germaniei; Franţei i s-au oferit produsele miniere de aici pe timp de 15 ani, sub administrarea Ligii Naţiunilor, după care un plebiscit urma să decidă dacă locuitorii doreau să revină sub conducerea germană, ceea ce s-a şi întâmplat cu ajutorul plebiscitului s-a hotărât ca zonele de graniţă disputate să fie acordate Beligiei şi Danemarcei. Aceste pierderi de teritorii vestice nu au fost punitive în mod excesiv.

Mai controversate au fost ajustările făcute frontierelor estice ale Germaniei. După lungi discuţii, 417 km din pământul Germaniei au fost acordate nou formatului stat al Poloniei (o parte fiind oferită după plebiscit), în timp ce disputatul oraş Danzig a fost transformat în „stat autonom sub conducerea Ligii Naţiunilor”. Nu numai că această înţelegere a separat Prusia Orientală de restul Germaniei, dar a făcut din mulţi germani cetăţeni polonezi. Această pierdere teritorială i-a supărat cel mai mult pe germani, care îi considerau pe polonezi o rasă inferioară. În acea vreme această chestiune părea chiar mai serioasă decât Anschlussul (orice formă de unire a Germaniei cu Austria) sau includerea a trei milioane de germanoaustrieci în zona sudetă din Cehia. Ambele aceste aranjamente au fost făcute împotriva principiului autodeterminării.

Pe lângă aceasta, Germania a trebuit să renunţe la

coloniile sale sub pretextul că s-ar fi dovedit nepricepută să conducă aceste popoare de supuşi. Cele din Asia au fost oferite Japoniei, Australiei şi Noii Zeelande, după cum li se promisese acestora încă din 1914 (vezi pag. 25 – 26), iar cele din Africa, au fost date Marii Britanii, Franţei, Belgiei şi Africii de Sud. Toate au fost transformate în teritorii sub mandat, ceea ce însemna că noile ţări stăpânitoare erau răspunzătoare în faţa Ligii Naţiunilor pentru „încrederea sacră în civilizaţie" – „adică o confirmare a directivei Wilson".12

Alte lovituri dure la adresa puterii, prosperităţii şi mândriei Germaniei au fost permanentele reduceri făcute forţelor sale armate şi marile daune de război pe care era obligată să le plătească Aliaţilor. Ca să se justifice reparaţiile de război, a fost inclusă o clauză care îi aducea acestei ţări o ofensă uriaşă:

Germania acceptă responsabilitatea Germaniei şi aliaţilor săi pentru a fi provocat toate pierderile şi pagubele pe care Aliaţii şi guvernele asociate şi naţiunile lor le-au suportat ca o consecinţă a războiului impus asupra lor prin agresiunea Germaniei şi a aliaţilor ei.

Sally Marks a susţinut că clauza 231 – deseori numită „clauza vinovăţiei de război" – a fost pur şi simplu introdusă pentru „a avea o bază legală pentru reparaţii", că toate celelalte ţări învinse au fost nevoite să semneze aceeaşi clauză şi, punct discutabil, că Germania şi aliaţii săi au fost ţările care au declanşat războiul (vezi paginile 14 – 16). Ea susţinea de asemenea că reparaţiile de război, în final hotărâte în 1921 la 132 de miliarde de mărci germane în aur, nu au fost nişte sume exagerate dacă se pun în relaţie cu toate costurile implicate de reconstrucţie, de pensiile de război şi de returnarea datoriilor ţărilor combatante.

1 Este evident că Germania ar fi putut să plătească cu mult mai mult dacă aşa s-ar fi hotărât, mai ales că ea a plătit puţin din propriile sale resurse consistente. Numai că Germania nu înţelegea de ce trebuia să plătească,

fiindcă ea a considerat tot timpul că aceste reparaţii 5 reprezentau o insultă nemeritată la adresa ei.13

Totuşi, poate că felul în care a fost „dictat” tratatul a jignit Germania cel mai mult. Delegaţii Germaniei au fost excluşi de la orice discuţie şi apoi au fost convocaţi ca nişte „prizonieri aduşi să audă sentinţa”, după cum îşi aminteşte un diplomat englez. Mai mult decât atât, semnarea tratatului a avut loc în Sala Oglinzilor de la Versailles, loc unde fusese proclamată constituirea naţiunii germane în 1871, ceea ce părea o alegere intenţionată şi simbolică din partea francezilor, ce transmitea „un sentiment de răzbunare pentru insulta care le fusese adusă” în acel an. El mai spune că „ar fi fost de dorit o notă de reconciliere, de speranţă, de schimbare de viziune” 14. În final, este imposibil de ştiut dacă o pace în termeni mai convenabili sau o manieră mai plină de tact ar fi făcut înfrângerea mai uşor de acceptat pentru poporul german. Merită să reţinem că Germania a impus un tratat şi mai dur inamicului său învins în Tratatul de la Brest-Litovsk (vezi pag. 125 – 126). Este de asemenea posibil ca, dacă Germania ar fi câştigat războiul, ea să-şi fi stabilit hegemonia asupra Europei, în formula pe care a imaginat-o în Memorandumul din septembrie (vezi pag. 21 – 22).

b) Tratatele de la St Germain, Trianon, Neuilly, Sèvres şi Lausanne

Celelalte ţări înfrânte au fost nevoite să accepte pierderi teritoriale chiar mai mari; au trebuit să-şi reducă armatele, să plătească reparaţii şi să îşi reunoască responsabilitatea pentru declanşarea războiului. Tratatul de la St. Germain a forţat Austria să cedeze teritorii Italiei, Cehoslovaciei, Poloniei şi Iugoslaviei, în cea mai mare parte fără plebiscite care să determine dacă locuitorii erau de acord cu aceste schimbări. Noua republică a Austriei avea o populaţie de doar opt milioane şi o economie foarte şubredă. Soarta Ungariei a fost şi mai rea; prin Tratatul de la Trianon ea pierdea peste două treimi din teritoriul său şi aproape o jumătate din populaţie. Prin Tratatul de la

Neuilly, Bulgaria era lipsită de o parte din teritoriu, care era luat de România, Grecia şi Serbia. În niciunul din aceste trei tratate nu era aplicat invocatul şi unicul principiu al autodeterminării. Când aveau dubii, negociatorii se foloseau de porţiuni teritoriale pentru a recompensa acele ţări care încheiaseră victorioase războiul.

Una dintre marile beneficiare a fost Italia, care a primit (fără plebiscit) cea mai mare parte din ce i se promisese prin Tratatul de la Londra din 1915 (vezi paginile 28 – 30). A primit Trentino, sudul Tirolului, Istria şi portul Trieste, care cuprindeau 1, 6 milioane de locuitori, dintre care nu toţi erau italieni. Dar pentru că oraşul Fiume şi coasta dalmată, care făcuseră parte din promisiunea iniţială, fuseseră date Iugoslaviei, şi colonii africane de oferit nu mai erau, Orlando a ieşit din sala conferinţei şi a demisionat. Grupurile de dreapta au exploatat situaţia pentru a construi mitul „victoriei mutilate”, iar în septembrie 1919 naţionaliştii conduşi de D’Annunzio au luat chestiunea în propriile lor mâini, s-au dus în orăşelul Fiume, pe care l-au ocupat timp de un an.

Şi Tratatul de la Sèvres, semnat de nevoie de către sultanul Turciei, a iscat reacţii violente. Era o înţelegere dură care priva Turcia de teritoriile arabe, dar oferea Franţei şi Italiei controlul asupra sudului Turciei. Strâmtoarea Dardanele intra sub controlul unei comisii internaţionale şi mare parte din vitalul teritoriu al Turciei ajungea în stăpânirea vechiului ei inamic, Grecia. Tratatul a fost contestat de către Mustafa Kemal, eroul de la Gallipoli (vezi paginile 76 – 77). În anul 1922 el a condus cu succes un grup de forţe rebele împotriva grecilor, l-a răsturnat de la putere pe sultan, punând astfel capăt unui vechi imperiu, în finalul războiului mondial. Nedorind să se angajeze în alte lupte, Marea Britanie a acceptat să renegocieze condiţiile Tratatului de la Sèvres: prin Tratatul de la Lausanne (1923), grecii, francezii şi italienii se retrăgeau din sudul Turciei, iar strâmtoarea revenea

sub controlul Turciei. Din fericire pentru Franţa şi Marea Britanie, Kemal nu era interesat să recâştige teritoriile arabe pe care arabii le considerau esenţiale pentru interesele lor economice şi strategice: Siria, Irak, Cisiordania şi Palestina au rămas teritorii sub mandat britanic, spre marea dezamăgire a conducătorilor arabi. Totuşi, Tratatul de la Lausanne avea să se dovedească cel mai durabil dintre toate tratatele de pace, poate pentru că era singurul care a fost negociat, iar nu impus.

Negociatorii tuturor acestor tratate s-au luptat să obţină ţeluri variate şi deseori conflictuale: restaurarea şi crearea unor naţiuni independente; recompensarea şi compensarea aliaţilor victorioşi; distrugerea militarismului german, şi asigurarea securităţii pentru viitor. În mod limpede, condiţiile stabilite la Versailles nu erau perfecte iar anumite părţi din tratat erau chiar greu de înghiţit. Într-adevăr, unii senatori americani au considerat noul rol propus pentru ţara lor atât de puţin atrăgător încât au refuzat să ratifice tratatul, punându-l sub semnul întrebării încă de la început. Dar a spune că negociatorii Tratatului de la Versailles au făcut ca un alt război să devină inevitabil înseamnă pur şi simplu să simplifici lucrurile, considerându-te vizionar doar pentru că tu ştii ce s-a întâmplat mai apoi.

b) Liga Naţiunilor

Cea mai promiţătoare moştenire a războiului părea să fie Liga Naţiunilor, organizaţia internaţională desemnată de Woodrow Wilson să prevină conflictele internaţionale. Regulamentul pe baza căruia s-a înfiinţat liga a fost întocmit la Versailles şi a fost inclus în toate tratatele de pace. Conform lui, ţările membre au promis să promoveze pacea la nivel mondial: [6]

5 Şi prin respectarea legilor şi asumarea precisă a

---

6 Prin acceptarea obligaţiilor de a nu recurge la război;

Prin promovarea unor relaţii deschise, juste şi cinstite între naţiuni;
Prin hotărârea fermă a respectării legilor internaţionale şi a relaţiilor civilizate între guverne;

tuturor obligaţiilor stabilite prin tratate, în relaţiile dintre popoare.

Aceste cuvinte frumoase fără îndoială că reflectau o atitudine larg răspândită, fiind împotriva războiului ca mijloc de rezolvare a disputelor, totuşi, liga s-a dovedit foarte neputincioasă şi după o generaţie, nu a reuşit să împiedice izbucnirea unui nou război.

Un alt handicap major din pricina căruia suferea liga a fost excluderea ţărilor învinse. Lloyd George întrebase acest lucru în Memorandumul de la Fointainebleau:

De ce Germania, dacă acceptă condiţiile pe care le socotim juste şi cinstite, să nu fie acceptată în Liga Naţiunilor… întrucât ea şi-a format un guvern stabil şi democratic… Nu ar fi mai sigur ca ea să se afle în interiorul ligii decât în afara ei? 15

Era o întrebare bună – dar pentru moment s-a considerat că Puterile Centrale nu sunt încă pregătite să devină membre. De aceea germanii considerau liga ca pe un club al învingătorilor şi mulţi dintre ei au rămas cu suspiciuni chiar după 1926, când au fost admişi.

Deşi Rusia fusese aliat, noul ei regim comunist făcea din ea tot un stat cu regim de paria. În ciuda declaraţiei preşedintelui Wilson, care o asigura că „e bine venită în comunitatea naţiunilor libere, cu instituţii alese liber, după propria voinţă”, ea nu a fost admisă decât în 1934. În ciuda eforturilor persuasive ale preşedintelui american, Congresul a hotărât ca ţara să se întoarcă la izolaţionismul de dinainte de război, ceea ce l-a întristat pe Wilson profund, şi a micşorat şansele păcii mondiale.

Ligii Naţiunilor îi lipsea puterea de a-şi pune în aplicare deciziile luate. Ameninţarea sancţiunilor comerciale împotriva unei ţări nu avea nicio valoare dacă îi lipsea greutatea dată de prezenţa unui uriaş cu o putere economică pe măsură, care era America. Nici avertismentul recurgerii la forţă nu era credibil atâta vreme cât liga nu avea o armată a să şi le cerea membrilor săi să /educă armamentul la nivel naţional” în Marea

Britanie şi Franţa „o profundă proastă dispoziţie” a afectat militarii în aceşti ani, ei fiind deja epuizaţi din cauza războiului.16 Bugete tăiate, plăţi mici şi probleme de recrutare însemnau de fapt că guvernele nu se simţeau dornice să facă rezerve de trupe pentru a pune în aplicare regulamentul ligii. Francezii au preferat să cheltuiască pe întărirea puternică a Liniei Maginot împotriva vecinului de care încă se temeau. Pentru că, bineînţeles, în viitor nu avea să mai fie nicio armată americană în umbră care să sară în ajutor.

Dacă dezgustul de război a subminat eficienţa ligii, nu acelaşi lucru se poate spune despre unii dintre beligeranţi, ale căror sentimente faţă de război erau foarte puternice. În timp ce majoritatea soldaţilor şi-au reluat viaţa civilă, unii „luptători care nu au putut fi debrutalizaţi” (ca să citǎm expresia folosită de Hermann Göring) s-au înrolat în batalioanele *Freikorps* sau în grupurile de luptă *Fascio di Combattimento* ale lui Benito Mussolini, din Italia. Ambele organizaţii aveau un cult al războiului care exalta violenţa. Ele speculau şi frustrările apărute în urma tratatelor de pace. Numărând sute de mii de oameni, aceste grupuri militariste erau în mod evident o ameninţare la adresa instituţiilor democratice. În Italia, Mussolini s-a folosit de plutoanele sale pentru a organiza aşa-numitul Marş asupra Romei, din 1922, cu ajutorul căruia a convins regele să-i dea puteri dictatoriale. Deşi Italia fascistă a rămas membră a Consiliului Ligii Naţiunilor, prezenţa ei a fost tot mai ameninţătoare. În 1923 Mussolini a trimis trupe în oraşul Fiume, care fusese pus sub controlul ligii, folosindu-se de tactici agresive pentru a-şi face drum şi cu prilejul altor crize ale anilor ’20.

Ca şi Mussolini, Adolf Hitler a luptat în război şi deznodământul său l-a umplut de furie. La începutul anilor ’20 el a preluat conducerea Partidului Muncitoresc German (devenit mai târziu Partidul Nazist) şi a lansat constant atacuri otrăvite asupra acelora pe care el îi

considera vinovaţi: trădătorii, laşii, criminalii şi evreii care contribuiseră la înfrângerea Germaniei; inamicii englezi şi francezi care aduseseră cu ei „pacea ruşinii”; politicienii corupţi şi gangsterii evrei care lăsaseră Germania să decadă şi să se ruineze. Într-o biografie recentă, Ian Kershaw descrie războiul ca pe un semn divin pentru Hitler:

Fără trauma războiului, fără înfrângere şi revoluţie, fără radicalizarea politică a societăţii germane pe care această traumă a adus-o cu sine, demagogul, cu mesajul său cacofonic şi strident, îmbibat de ură, ar fi rămas fără spectatori.17

„Cămăşile brune” ale lui Hitler, numite *Sturmabteilung* (trupele de şoc), precum „Cămăşile negre” ale lui Mussolini, erau obişnuite să destabilizeze democraţia. Liderul lor, căpitanul Ernst Röhm, suferise o severă rană la faţă în prima parte a războiului. Revenise pe front, iar la Verdun a fost din nou rănit grav, ceea ce l-a scos din luptă. Devastat sufleteşte din pricina armistiţiului, el s-a înrolat în *Freikorps* şi a devenit membru al Partidului Muncitoresc German înaintea lui Hitler. Conexiunile paramilitare pe care le avea i-au permis să furnizeze atât arme cât şi oameni acestor detaşamente. Chiar atotputernicul de odinioară Ludendorff a fost atras de mişcarea nazistă, oferindu-şi contribuţia la dezastruoasa încercare a acesteia, din 1923, de a acapara puterea – e vorba de Puciul de la München. După cum a demonstrat această tentativă, înfrângerea, eşecul şi amărăciunea nu au fost suficiente pentru aducerea la putere a regimului nazist. Majoritatea istoricilor sunt de acord că, fără traumele ulterioare provocate de marea criză economică din 1929, Hitler poate nu ar fi ajuns niciodată cancelar în 1933. O dată ce el a cucerit puterea, naţionalismul său agresiv şi crud, ca şi acela al lui Mussolini, a devenit replica negativă a bine intenţionatei Ligi a Naţiunilor, care strălucea în noul său sediu din Geneva, dar care nu putea să adopte nicio rezoluţie dacă nu votau *toţi* reprezentanţii

ţărilor membre.

De fapt, prima provocare serioasă adusă autorităţii ligii nu a venit de la vreuna din aceste ţări, ci din partea Japoniei, care, precum Italia, era membru permanent al consiliului de conducere. Japonia se descurcase foarte bine şi fără Tratatul de la Versailles, ceea ce reprezintă un alt motiv pentru care această înţelegere internaţională nu a avut mare responsabilitate în prăbuşirea ordinii mondiale. Singurul eşec al Japoniei a fost atunci când a propus adăugarea unui amendament la regulamentul ligii, prin care „toate naţiunile, altele decât statele membre, urmează să fie tratate în mod echitabil şi just în toate privinţele”, dar a fost respinsă. Respingerea acestui ideal exemplar nu poate fi explicată decât prin prejudecăţile şi temerile acelor ţări care i s-au opus – în principal Marea Britanie, Australia şi Statele Unite. Când i s-a explicat lui Wilson că amendamentul Japoniei ar fi „inclus în mod cert chestiunea rasei, la nivelul întregii lumi”, el l-a respins chiar dacă acesta primise votul majorităţii.18

Acest afront a înfuriat Japonia şi a discreditat liga în ochii acesteia. Totuşi, aceste sentimente nu pot fi folosite ca scuze pentru invazia

Japoniei în provincia chineză Manciuria, din 1931, pentru că ambiţia acestei ţări de a avea hegemonia asupra Orientului îndepărtat era anterioară primului război mondial, ea fiind întărită de efectele dure ale marii crize economice. Eşecul Ligii Naţiunilor de a sancţiona şi altfel decât moral acest act de a agresiune comis împotriva unui stat membru a fost începutul declinului său definitiv. Liga nu a reuşit să oprească invazia Italiei în Abisinia, în 1935, şi nu a putut împiedica niciuna din încălcările aduse de Germania tratatului: reînarmarea ţării (1934), serviciul militar obligatoriu (1935), remilitarizarea regiunii Rinului (1936), Anschlussul (1938), ocuparea Cehoslovaciei (martie 1939) şi invadarea Poloniei (septembrie 1939). Militarismul s-a dovedit o forţă mai puternică decât concilierea.

În ciuda legăturilor clare între primul război mondial şi conflictele care au urmat este mult prea simplu de susţinut, aşa cum a procedat cineva într-un articol apărut cu ocazia celei de-a 80-a comemorări a războiului, că „cel ce-ai doilea război mondial este un produs direct al primului război mondial”. 19

Acest capitol a sugerat că anumiţi factori explozivi au precedat războiul şi că noi cauze de conflict, imprevizibile, s-au născut mai târziu. Totuşi, articolul a spus un adevăr prin cuvintele „acest teribil măcel care a schimbat lumea”, după cum va încerca şi capitolul 8 să demonstreze.

Referinţe

1 Citat în J. Finn & M. Linch, *Ireland and England*: *1789 – 1922* (Hodder & Stoughton, 1995), p. 92.

2 I. Geiss, „Armistice în Eastern Europe and the Fatal Sequels” în H. Cecil & P. Liddle (editori), *At the Eleventh Hour* (Leo Cooper, 1998), p. 254.

3 M. Cornwell, „Austria-Hungary” în Ibid. p. 293.

4 W. Keylor, *The Legacy of the Great War* (Houghton Mifflin, 1998), p. 226.

5 S. Bhattacharya, „Anxious Celebrations” în Cecil & Liddle, *Eleventh Hour*, p. 195.

6 M. Mazower, *Dark Continent* (Allen Lane, 1998), p. 40.

7 Gilbert, *Churchill*, p. 410.

8 B. Bond, War and Society în Europet 1870 – 1970 (Fontana, 1984), p.136.

9 D. Williamson, *War and Peace*: *International Relations 1914 – 45* (Hodder & Stoughton, 1994), p. 27. Această carte oferă mai multe amănunte despre tratate faţă de posibilităţile prezentului studiu.

10 Winter & Baggett, *Great War*, pp. 338 & 341.

11 Z. Steiner, „The Peace Settlement” în Strachan, *First* World *War*, p. 303.

12 Ibid. p. 301.

13 S. Marks, „The Myths of Reparations” în Keylor, *Legacy*, pp. 156 – 167.

14 Winter & Baggett, Graz/ War, pp. 347 – 348.
15 Keylor, *Legacy*, p. 38.
16 Bond, *War and Society*, p. 140.
17 I. Kershaw, *Hitler*, *1889 – 1936* (Allen Lane, 1998), pp. 73 & 87.
18 Keylor, *Legacy*, pp. 245 – 251.
19 Will Hutton în *The Observer*, 8 noiembrie 1998.

Schemă rezumat

Moştenirea internaţională a războiului

Speranţe	Pericole
Frânarea militarismului german	Provocarea unor resentimente germanilor
Proclamarea principiului autodeterminării	Păstrarea vechilor imperii coloniale
Apar în Europa noi state	Conflicte de graniţă între noile naţiuni şi minorităţile etnice în noile state instabile politic
Comunismul promite egalitate socială	Conflict între dreapta şi stânga politică
Compromis asupra pretenţiilor teritoriale ale unora dintre statele învingătoare	Resentimente ale ţărilor învinse faţă de pierderile teritoriale
Încercare de a recompensa Italia pentru eforturile de război	Resentimentele Italiei faţă de promisiunile nerespectate
Negocierea Tratatului de la Lausanne	Arabii îşi pierd speranţele de independenţă
Înfiinţarea Ligii Naţiunilor şi pregătiri pentru	Absenţa din ligă a ţărilor înfrânte, a Rusiei şi a SUA

preîntâmpinarea altor războaie	
Reacţii împotriva războiului	Popularitate a naţionalismului agresiv în Germania, Italia şi Japonia

Moştenirea socială, economică şi culturală a războiului

OBIECTIVE DE ATINS

Fiind vorba de ultimul capitol, trebuie să vă fie limpede că nu tot ce s-a întâmplat după război a fost obligatoriu provocat de el. În timpul ce citiţi încercaţi să determinaţi care au fost efectele pozitive şi care cele negative, şi hotărâţi care au predominat. În cele din urmă, evaluaţi cum au influenţat vieţile oamenilor aspectele sociale, economice şi culturale, care sunt explorate aici.

DATE IMPORTANTE

1915 începe mişcarea Dada.

Sunt publicate poemele scriitorului englez Rupert Brooke.

1916 apare romanul lui Henri Barbusse *Focul*.

1918 Drept de vot acordat femeilor peste 30 de ani în Marea Britanie Are loc epidemia de gripă spaniolă.

Legea pentru construirea de locuinţe (Marea Britanie)

Este expus tabloul lui Paul Nash: We Are Making a New World [Construim o lume nouă].

1919 Legea împotriva discriminării sexuale (Marea Britanie)

Drept de vot acordat femeilor de către Constituţia de la Weimar Este expus tabloul lui John Singer Sargent: *Gassed* [*Gazaţi*]. Sunt publicate poeziile lui Wilfred Owen

1920 Legea Asigurărilor pentru şomeri (Marea Britanie)

Apare romanul lui Ernst Jünger: *Furtuni de oţel*.

1921 Foamete în Rusia

Noua politică economică (Rusia)

1923 Nivel foarte ridicat al inflaţiei în Germania

Este expus tabloul lui William Opren: *Soldatului necunoscut din Franţa*

Rudyard Kipling publică romanul: The Irish Guards in the Great War [Gărzile irlandeze în Marele Război]

1924 Sunt expuse gravurile lui Otto Dix: *Război*.

1925 Are loc devalorizarea francului francez.

1926 Grevă generală în Marea Britanie

1928 Drept de vot acordat tuturor femeilor în Marea Britanie Blunden: *Undertones* of War [*Zvonuridin război*]

Este publicată piesa lui R.C. Sheriff: *Joume/s End* [*Capătul călătoriei*]

1929 Apare cartea de memorii a lui Graves: *Goodbye to All That* [*Adio de la toate*]

Este publicat romanul lui Ernest Hemingway: *A Farewellto Arms* [*Adio Arme*]

Apare romanul lui Erich Maria Remarque: *Nimic nou pe Frontul de Vest*.

Richard Aldington publică romanul *Death of a Hero* [*Moartea unui erou*].

1930 Apare cartea lui Alfred Sassoon: Memoirs of an Infantry Officer [Amintirile unui ofiţer de infanterie]

Apare romanul lui Frederic Manning: *HerPrivates We* [*Soldaţii*] Apare romanul lui Căline: *Călătorie la capătul nopţii*

Introducere

Povestea lui Leonard Thompson, un fermier sărac din Suffolk, unde oamenii erau, munciţi până la moarte literalmente", furnizează o bună introducere în acest subiect complex:

Am fost toţi fericiţi când a izbucnit războiul pe 4 august... Eram al dracului de fericiţi că am scăpat de munca de la fermă.

După perioada de instrucţie, regimentul său a fost

trimis în 1915, la Gallipoli: [7]

Thompson a luptat în campania de la Gallipoli, în timpul căreia a văzut mulţi oameni ucişi, de ambele părţi:

1 Am împuşcat aşa de mulţi pentru că eram omul cu mitraliera. Mureau toţi? – nu ştiam. Te înspăimântă să ucizi oameni şi câteodată te întrebi „Ce înseamnă toate astea?” Dar mai mult te gândeşti cum să rămâi în viaţă. Te simţi brav şi mândru că a fost nevoie ca tu să lupţi pentru 5 Anglia.

A fost apoi trimis în Franţa unde a „răzbătut” până la râul Somme, înainte să fie capturat de nemţi, la Arras, în 1917, prizonierat pe care îl descrie ca pe „cel mai îngrozitor lucru care mi s-a întâmplat”, din cauză că a răbdat mult de foame şi a îndurat multe chinuri. A fost eliberat în noiembrie 1918 şi s-a întors acasă, însă într-o lume care se schimbase.

1 Soldaţii care se întorceau în sat îşi reveneau foarte repede. Oamenii care îşi pierduseră fiii se purtau ciudat. În general, eram recunoscători că totul se terminase şi că ne puteam întoarce la lumea noastră. Totuşi, lucrurile *se schimbaseră* şi oamenii erau altfel. Fermierii care fuseseră 5 pe front erau altfel priviţi. Existau mai multe privilegii decât înainte… Am simţit că nu trebuie să alunecăm înapoi la lucrurile rele, aşa că pe la 1920 am format o secţie a Sindicatului Lucrătorilor Agricoli.

În 1921, însă, în agricultură venise depresia economică:

1 Fermierii au dat faliment şi, speriaţi, şi-au vărsat nervii pe noi. Le-am reamintit că noi luptaserăm în război, iar ei ne-au spus că la fel făcuseră şi ei! Aşa că ne-am urât cu toţii. Apoi a trebuit să închidem filiala de la noi a sindicatului, pentru că nimeni nu mai putea să 5 plătească cotizaţia.

Thompson a continuat să militeze pentru drepturile

7 spre el, ca băieţii care fug la circ, şi apoi descoperă că a plecat. Noi l-am desfăcut şi am intrat. Era plin de cadavre. Englezi morţi, rânduri după rânduri, cu ochii deschişi. Am tăcut cu toţii.

lucrătorilor, chiar dacă „trebuia să ai curaj ca să vorbeşti politică în Suffolk în anii ’30” dar în final „lucrurile s-au schimbat”.

Acum sunt bătrân. Citesc cărţi de la bibliotecă despre Marele Război, războiul meu.1

În felul său laconic, Thompson ne spune multe despre diversele moşteniri ale războiului. Prima dată simţim şocul pe care l-a avut în faţa priveliştii înfricoşătoare din cort şi ne întrebăm cât de greu îi va fi fost să vorbească despre astfel de experienţe. Înţelegem atât dorinţa sa puternică de a reveni la normalitate, cât şi sentimentul său că viaţa trebuie să fie mai bună decât fusese până atunci. Ne dăm seama că el a pus la îndoială necesitatea războiului, totuşi a simţit o mândrie mai puternică faţă de ceea ce făcuse pentru ţara sa. Este limpede că războiul a rămas cel mai semnificativ eveniment al vieţii sale.

Multe dintre complexele efecte politice şi sociale ale războiului sunt ilustrate de experienţa acestui singur om. El a simţit tragedia brutală a războiului, atât de evidenţiată de câţiva istorici, care pe el l-a făcut să înţeleagă mai bine lumea în care trăia. Exemplul lui Leonard Thompson ar trebui să ne ajute să nu simplificăm prea mult explicarea impactului avut de războiul la care a participat şi el.

Patria îşi cinsteşte eroii

PROBLEMA CHEIE A făcut războiul viaţa mai frumoasă sau mai rea?

a) Doliu şi infirmitate în ciuda tuturor statisticilor despre primul război mondial, există diferenţe între estimările asupra numărului de combatanţi ucişi, însă se pare că au murit aproximativ 9 milioane, adică aproape un om din opt, dintre cei care au mers la luptă. De asemenea, există controverse despre cât de adecvată este, în acest caz, sintagma „generaţia pierdută”. Literal, acesta este un termen impropriu, dar pentru descrierea unor grupuri (precum promoţiile de absolvenţi de la Oxford şi Cambridge sau comunităţile din care au fost recrutaţi cei

din batalioanele Pals) din care au pierit mulţi reprezentanţi el este bine folosit. În Noua Zeelandă unde 25 la sută din populaţia masculină cu drept de vot a dispărut pe front, sentimentul a fost că „aproape o generaţie din cei mai buni tineri a dispărut”.2

Pe tot cuprinsul lumii se aflau oameni care îi pierduseră pe mulţi din cei dragi. Fiind pe front, ca soră medicală în echipele VAD, Vera

Britttain a aflat despre moartea logodnicului ei, a fratelui ei şi a doi alţi prieteni care abia abolviseră liceul. Puţini dintre noi cei de azi am accepta, iară ironie, lamentaţiile savante ale logodnicului ei, exprimate de acesta cu câteva luni înainte de a muri. El spunea, de exemplu, că „aceeaşi bucăţică de plumb ia viaţa unui ins strălucit dar şi unuia care este o simplă legumă” 3. Doamna Neale de Cookleigh şi-a pierdut trei din cei patru fii. Unul dintre ei avea o fată, Lucy, care nu a uitat niciodată plimbarea făcută când l-a condus la război pe tatăl ei, un om „bun şi blând”:

Îmi aduc aminte de parcă ar fi fost ieri. Nu am uitat niciodată, şi nu o să uit, mi-a fost alinare această amintire, de mult ori în viaţă.4

Din cei cinci fraţi ai familiei Goodyear care au venit la război din Newfoundland doar doi au supravieţuit. În Franţa, Madame de Grandiere scria că „toţi tinerii din familia noastră au murit şi toate prietenele mamei mele au rămas văduve, cu excepţia uneia”.5 în lumina tuturor acestor suferinţe, sintagma „generaţia pierdută” pare mai degrabă academică.

Doliul după cei dragi se vedea peste tot. Winter susţine că „fiecare familie era în doliu”, dacă nu pentru o rudă, atunci pentru un prieten sau un coleg.6 Moartea bruscă a prietenilor a provocat o suferinţă îndelungată. La vârsta de 100 de ani, Florence Billington era încă bântuită de amintirea prietenului ei mort în război. După război, ea a întâlnit un spiritist care îi spunea că vede „un băiat tânăr în kaki” stând chiar în spatele ei:

De atunci, la răstimpuri, simţeam cum spiritul lui mă vizitează, simţeam că se gândeşte la mine şi că stă în apropiere.

George Lităefair a considerat dificil să-l iute pur şi simplu pe un bun prieten, Joe Coates, care fusese omorât chiar lângă el, în tranşee. A găsit o oarecare consolare în 1997, când a fost la mormântul lui Coates în Franţa:

Ultima dată când fusesem la mormânt, în cimitir erau doar mici cruci de lemn puse în pământ; acum, în locul lor, erau nişte pietre funerare frumoase de marmură şi m-am gândit că era o mare diferenţă. Am fost mulţumit.

După cum rezultă şi din citatele de mai sus, cei rămaşi deseori găseau consolare în amintiri, în spiritism şi în vizitele la cimitirele de război, locuri bine întreţinute. Văduvele şi orfanii erau ajutaţi, de asemenea, prin pensii de stat, deşi acestea nu erau suficiente.

În majoritatea ţărilor, pensiile erau acordate unui număr de 10 milioane de foşti recruţi, care rămăseseră cu infirmităţi pe viaţă, cum ar fi pierderea membrelor, orbire, plămânii distruşi, probleme psihice şi mutilări. Mai existau compensaţii în sensul respectului şi ajutorului de care se bucurau deseori din partea compatrioţilor lor; fiind un soldat rănit, respectul „a contat enorm” pentru Horace Gaffron, care îşi pierduse piciorul în Bătălia de pe Somme.7 Probabil că grupul cel mai puţin preţuit era acela format din cei 12 la sută dintre răniţi, ale căror feţe fuseseră distruse de către schije. Şansele de a supravieţui unor asemenea groaznice răni au crescut pe parcursul războiului, ca rezultat al dezvoltării tehnicilor de chirurgie plastică. La Queen’s Hospital de lângă Sideup, de exemplu, au avut loc 11.000 de operaţii, între anii 1917 şi 1922; şi s-au făcut multe eforturi pentru reconstruirea feţelor, dar chiar şi aşa era greu, după cum scria o asistentă, „de a redeştepta dorinţa de a trăi” în aceşti bărbaţi care ştiau că urmau să rămână, cu tot ajutorul, desfiguraţi monstruos.8 Lângă spital erau bănci vopsite în albastru care îi avertizau pe restul pacienţilor de posibilitatea întâlnirii,

alături, a unor foşti soldaţi cu răni faciale grave. Familiile nu au putut întotdeauna să îi accepte acasă pe aceşti oameni, astfel că unii dintre ei s-au sinucis. Nici aceştia, nici miile de soldaţi suferind de „şoc de bombă" care s-au sinucis în următorii 20 de ani de după război nu sunt incluşi în listele oficiale de victime ale războiului, nici în memorialele de război.

E nevoie de oarecare efort ca să-ţi imaginezi aceste experienţe traumatice, deseori descrise foarte viu în pictură şi literatură. Pentru cei implicaţi, războiul a adus, în mod limpede, mai multă durere decât câştig.

b) Nivelul de trai

Este greu să cântărim beneficiile şi pierderile în funcţie de standardele de trai postbelice. Şi la această chestiune, de asemenea, istoricii sunt împărţiţi în două tabere. Pierderile sunt mult mai evidente în ordinea imediată. Pentru toate ţările participante, războiul a însemnat datorii uriaşe, inflaţie, blocarea comerţului, distrugerea caselor, a pământurilor şi a resurselor industriale. Fiecare naţiune s-a confruntat cu probleme ridicate de demobilizarea a milioane de recruţi. Pentru Puterile Centrale, foametea provocată de continua blocadă a Aliaţilor s-a adăugat la problemele deja existente.

Totuşi, cea mai mare nenorocire a anilor 1918 – 1919 a fost misteriosul virus al gripei spaniole, care a măturat toată lumea, provocând mai multe victime decât chiar războiul, în jur de 40 de milioane. A contaminat în egală măsură regiuni prospere şi regiuni sărace, ţări beligerante şi ţări neutre, civili şi soldaţi, oameni sănătoşi şi răniţi. Explozia sa virulentă la sfârşitul războiului l-a făcut şi mai greu de suportat, dar nu există dovezi că cele două nenorociri au avut legătură între ele. La mijlocul anului 1919 epidemia a început să se retragă la fel de misterios după cum sosise; numai că revenirea de după război avea să fie, şi din această cauză, mai lentă şi mai dificilă.

Rusia a avut de suportat cea mai grea situaţie dintre toate ţările. Deja grav afectat de război, poporul rus a

trebuit să îndure constrângerile suplimentare impuse de revoluţie, războiul civil, secetă şi schimbările economice rapide. Producţia industrială a scăzut drastic, drept pentru care în 1921 cinci milioane de oameni au murit de foame. Chiar şi în aceste condiţii o anumită revenire a fost posibilă. Conform Noii Politici Economice (NEP), Lenin a făcut anumite concesii capitalismului şi prin 1926 indicii producţiei de alimente, cărbune şi oţel începuseră să crească la nivelul acelora de dinainte de război.

Condiţii mizerabile erau şi în ţările din Europa Centrală, mai ales în cele înfrânte în război. În Bulgaria, de exemplu, foametea a fost împiedicată doar de importurile de urgenţă din Statele Unite. În timpul primilor ani ai deceniului 1920, influxul de aproape o jumătate de milion de refugiaţi din ţările învecinate care aveau probleme a adus o asemenea povară resurselor Bulgariei încât Liga Naţiunilor a trebuit să-i ofere, în 1926, un împrumut. Aceste exemple de cooperare internaţională nu i-au consolat pe bulgari, care dădeau vina pentru suferinţele lor, pe condiţiile punitive impuse de Tratatul de la Neuilly (vezi pagina 162).

Dificil este de evaluat mai ales situaţia Germaniei, unde, de asemenea, poporul acuza condiţiile grele impuse de tratatele de pace, pentru toate problemele economice ale ţării. Dar după pierderea a 13 la sută din teritoriu Germania era încă mai puternică decât foştii ei aliaţi şi avea mai multe şanse să revină la normalitate. Regimul mai democratic (cunoscut drept Republica de la Weimar) a făcut mult ca să uşureze procesul de demobilizare, prin furnizarea unor proiecte de muncă de urgenţă, subvenţii pentru construcţia de locuinţe, asistenţă financiară pentru şomeri şi, cel mai scump program dintre toate, alocarea de pensii pentru invalizi, văduve şi orfani de război. Poate că nu e surprinzător că acestor fonduri li s-a acordat o mai mare atenţie decât despăgubirilor de război. Aceasta a ajutat la păstrarea nivelului şomajului la o rată medie în anii ’20 – dar a dus la creşterea inflaţiei, care a sărăcit

mulţi oameni (mai ales pe veteranii infirmi), privaţi de multe alte beneficii potenţiale. Este uşor acum să judecăm politicienii germani pentru lipsa lor de previziune fiscală sau chiar să sugerăm, aşa cum face Ferguson, că „ar fi fost mai bine dacă Germania ar fi avut un guvern mai autoritar zece ani mai devreme”.9 De fapt, după ce a ajuns la o criză în anul 1923, economia Germaniei a început să se redreseze: introducerea unei noi monede a pus capăt hiperinflaţiei şi împrumuturile americane acordate conform Planului Dawes au făcut posibil ca despăgubirile să fie plătite mai uşor. Republica de la Weimar ar fi putut foarte bine să supravieţuiască dacă nu ar fi fost asaltată de forţe extremiste de dreapta şi de stânga şi aruncată în dezastrul marii crize economice.

Pentru Franţa, prioritatea economică era să se reconstruiască cele zece regiuni care fuseseră devastate de ocupaţia şi jafurile Germaniei, în mod cu totul remarcabil, acest program a fost realizat în doar şapte ani. În speranţa că despăgubirile aveau să-i fie plătite, guvernul francez a finanţat reconstrucţia din împrumuturi, încărcându-se astfel cu o datorie naţională şi mai mare şi generând implicit o accentuare a inflaţiei. Ocupaţia franceză în zona industrială Rulir din Germania (1923), drept răzbunare pentru neplata despăgubirilor, nu numai că a dat peste cap economia germană, dar s-a dovedit o aventură costisitoare şi pentru Franţa.

În 1925 Poincaré a adus inflaţia sub control prin devalorizarea francului. Aceasta a restabilit încrederea şi a făcut exporturile franceze foarte competitive, astfel că producţia industrială a crescut. Spre sfârşitul anilor ’20, majoritatea poporului francez avea un nivel de viaţă mai ridicat decât înainte de război.

Situaţia Marii Britanii era similară cu cea a Franţei. În ambele ţări nivelul de sănătate şi de bunăstare crescuseră în timpul războiului, ceea ce stimulase dezvoltarea măsurilor de asistenţă acordată copiilor, soldaţii viitorului. Spre sfârşitul războiului, mortalitatea

infantilă din Anglia ajunsese la cel mai scăzut nivel înregistrat vreodată, deşi în anul 1915 era „mai periculos să fii bebeluş decât soldat”.10 în acelaşi timp, sindicatele din comerţ se asiguraseră că salariile muncitorilor, de care guvernul depindea, mai ales ca producţia să nu se întrerupă, se dublaseră, şi nu toate aceste creşteri erau erodate de inflaţie. Este adevărat că ambele au determinat implicarea mai mare a statului. Aceasta împreună cu întărirea rolului organizaţiilor muncii erau direcţii care începuseră în perioadă edwardiană, şi care nu pot fi atribuite în totalitate „deluviului războiului”, după cum spunea Arthur Marwick.11 Dar nu e nicio îndoială că războiul a condus la creşterea nivelului de trai.

La sfârşitul războiului, coaliţia lui Lloyd George, care lupta pentru realegere, şi-a făcut cunoscută promisiunea de a crea un pământ „potrivit pentru eroi”, sperând să satisfacă noile aspiraţii ale soldaţilor precum Leonard Thompson. În acelaşi timp, Marea Britanie, care dusese greul în finanţarea Aliaţilor, s-a confruntat cu o datorie de război de peste 11 milioane de lire sterline şi cu mari blocaje la export. În acest fel, nu toate promisiunile legate de reconstrucţie au putut fi respectate, deşi au fost introduse reforme semnificative. Legea pentru construirea de locuinţe, din 1918, a oferit fonduri pentru ridicarea unui număr de peste 200.000 de case, între anii 1919 şi 1921, iar Legile de asigurări sociale pentru şomeri, din 1920 şi 1921, au dus la creşterea beneficiilor pentru muncitorii şomeri şi familiile lor, deşi muncitorii agricoli au fost excluşi din acest program. Astfel de politici sociale au continuat chiar şi după reducerile cheltuielilor de la bugetul de stat, aşa numitele „Geddes Axe”, din 1921. Deja în acel moment boom-ul economic postbelic luase sfârşit şi şomerii ajunseseră la aproape două milioane. Puterea sindicatelor scăzuse, ca şi salariile, în timpul anilor ’20, după cum aveau să descopere Leonard Thompson şi colegii lui de sindicat. În 1926 o reducere a salariilor minerilor avea să ducă la o grevă generală. Chiar şi după opt ani de

la armistiţiu muncitorii nu uitaseră lecţia aspră a războiului. După cuvintele unui reprezentant parlamentar al laburiştilor:

Cei care au luptat din 1914 până în 1918 sunt la fel de pregătiţi să rişte totul spre a se opune acelora care vor să reducă salariile, ei sunt la fel de hotărâţi ca şi atunci când au luptat cu germanii. Ameninţaţi-ne cu ce vreţi.12

Guvernul conservator a răspuns provocării şi unii dintre membrii săi au tratat greva generală ca pe un al doilea război. După doar nouă zile, ziarul oficial al guvernului (editat de Winston Churchill) a putut anunţa că primul ministru acceptase „capitularea" greviştilor. Vremurile au continuat să fie grele pentru mulţi muncitori, dar „sărăcia neagră în care trăiseră amărâţii în perioada edwardiană dispăruse" după război.13

Este riscant să facem generalizări asupra nivelului de trai în perioada postbelică, pentru că de la ţară la ţară, de la o clasă socială la alta, de la familie la familie şi de la an la an, condiţiile economice variază. Aceste variaţii au făcut ca istoricii să adopte fie un ton pesimist, fie unul optimist, în conformitate cu perspectiva din care au privit această chestiune. Există totuşi un consens general conform căruia redresarea economică din acest lung şi costisitor război s-a făcut cu o viteză surprinzător de mare.

c) Femeile şi familiile

1 După demobilizare [eu luptând în Women's Royal Army Corps], m-am întors acasă. Familia a vrut să mă trateze ca pe un fel de eroină…

M-au lăudat pentru toate lucrurile rele pe care le făcusem. Când am încercat să le spun ce mă învăţase cu adevărat să fac războiul, s-au 5 simţit lezaţi.

Sentimentele trăite de doamna A.B. Baker, asemănătoare cu cele ale multor bărbaţi reveniţi acasă de pe front, ne vorbesc despre ce au câştigat şi ce au pierdut femeile care au participat la primul război mondial. Ea a fost lăudată pentru participarea ei plină de patriotism la efortul de război, dar în realitate experienţa ei a fost mult

mai complicată. Ea a fost afectată sufleteşte de ce văzuse, „jumătate din bărbaţii companiei au fost sfârtecaţi de bombe” la Etaples; ea a tradus scrisori de la părinţii francezilor ale căror fiice rămăseseră însărcinate cu soldaţii englezi; avusese relaţii sexuale, din compasiune, cu un tânăr sergent şocat de lupte; vizitase un prieten Quaker la închisoare, care se revoltase contra războiului; întâlnise prizonieri germani şi şi-a dat seama că aceştia erau nişte „oameni prietenoşi”; se rugase ca războiul să se sfârşească şi „toţi amărâţii de noi, prizonierii lui, să mergem acasă”.14 Singurul ei câştig a fost că a meditat asupra sorţii ei, aşa cum făcuseră multe alte femei pribege prin Europa.

Mii de femei au rămas în patrie şi au locuit în pensiuni, alături de fabricile unde lucrau la producţia de război; unele s-au înrolat şi au servit lângă linia frontului ca surori medicale sau la intendenţă; majoritatea au primit solde sau salarii mai mari decât oricând altcândva, în slujbe considerate, în mod tradiţional, nepotrivite pentru femei. Făcând toate acestea, ele au fost mai puţin protejate şi au avut mai multă libertate decât majoritatea femeilor de până atunci. Bineînţeles că munca era deseori grea, neplăcută şi periculoasă. Pe lângă aceasta, muncitoarele erau deseori criticate sau supuse abuzurilor de către colegii lor bărbaţi, care se temeau pentru siguranţa propriilor lor posturi şi salarii, dar şi din partea populaţiei, care îşi făcea griji în privinţa moralităţii lor. În Marea Britanie, de exemplu, Ministerul Aprovizionării Armatei instruia şi plătea femei mai în vârstă pentru a „fi gardieni”, pentru a se» împrieteni cu fetele prostuţe” şi a le avertiza pe acelea care se comportau necorespunzător.15 Femeile măritate aveau griji şi responsabilităţi în plus în vreme de război, mai ales în ţările confruntate cu mari crize de produse şi servicii de folosinţă zilnică. Pentru femeile din Viena, care stăteau la coadă, colindau sau pândeau după mâncare şi combustibil, războiul nu a adus multă libertate, mai ales că taţii mai în vârstă şi fiii mai mici ajutau ei la

aceste treburi de câte ori se putea; în această societate patriarhală sentimentul era că „trebuie un bărbat în familie în astfel de vremuri grele”.16 Pentru femei ca şi pentru bărbaţi războiul a însemnat multă suferinţă, griji şi pericole, la care se adăuga sentimentul de mândrie şi pragmatismul. Dar au câştigat femeile, aşa cum s-a sugerat, datorită războiului, drepturi suplimentare la nivelul condiţiei lor economice, sociale şi politice? Istoricii contemporani se îndoiesc de acest lucru.

În Franţa, după cum spune Theodore Zeldin, războiul „nu a adus prea multe schimbări în bine femeilor”.17 O proporţie mai mare de femei (40 la sută) decât în oricare altă ţară din Europa lucrau în afara căminului. Această proporţie a crescut în timpul războiului şi în anul 1917 femeile au făcut greve pentru a obţine condiţii mai bune şi salarii mai mari. După aceea, totuşi, numărul slujbelor oferite femeilor a scăzut, pentru că soţii lor reveniţi de pe front ştiau că, după lege, femeile le datorau supunere. Mai mult decât atât, în Franţa, unde nu avusese loc nicio mişcare mai importantă a sufragetelor, femeile nu au beneficiat de drept de vot până în 1944. E greu de ştiu cât de multe au fost nefericite din această pricină.

Femeile germane au răspuns cu patriotism la cerinţele grele pe care războiul le pusese în calea ţării lor. Ele au muncit din greu să-şi hrănească familiile şi, de asemenea, să menţină în stare de funcţionare industria şi agricultura – forţa de muncă formată din femei a crescut cu 46 la sută. Puţine au avut comentarii faţă de solicitarea Comisiei de Demobilizare care spunea ca femeile să renunţe la posturile lor în favoarea soldaţilor ce reveneau acasă de pe front şi să se „devoteze anterioarelor lor îndatoriri de a avea grijă de cămin şi de a face copii”. Dar multe femei au dat dovadă de independenţă, refuzând să revină la activitatea de menajere, şi deseori preferând să rămână şomere. Asemenea ieşiri pline de personalitate, după cum susţine Richard Bessel, au stârnit teamă în rândul bărbaţilor „ale căror roluri fuseseră ocupate în

timpul războiului”, mai ales că femeile germane câştigaseră drepturi egale la vot cu bărbaţii, în 1919. Bessel merge mai departe şi susţine că politica a rămas un „domeniu al bărbaţilor” din cauza dominaţiei „generaţiei războiului”, care era răspunzătoare de aducerea la putere a Partidului Nazist, un partid „militant antifeminist”.18 El nu menţionează că un mare număr de femei au votat cu Hitler.

Experienţa femeilor britanice din timpul războiului şi după aceea era asemănătoare cu cea a femeilor germane. Şi în cazul lor, istoricii de azi au descoperit că serviciul din armată nu le făcuse niciun bine. Deborah Thom spune că:

Războiul nu a schimbat diviziunea muncii în funcţie de sexe sau noţiunea că bărbatul este cel care câştigă pâinea în casă. Aceste roluri au fost doar suspendate pe durata sa şi atunci doar în anumite familii.19

Este adevărat că de câştigurile anilor 1918 – 1919, dreptul de vot pentru femeile de peste 30 de ani şi ridicarea restricţiilor asupra femeilor, referitoare la alegerea anumitor profesiuni, au beneficiat mai ales femeile respectabile din clasa de mijloc decât, să zicem, tinerele muncitoare din fabricile de muniţii, faţă de care guvernul susţinea că se simte atât de recunoscător. În acest fel, Asquith dădea dovadă mai degrabă de făţărnicie atunci când întreba retoric „Cum am fi putut să purtăm războiul fără ele?” şi după aceea a anunţat parlamentul că se răzgândise în privinţa acordării dreptului la vot femeilor.20 Se poate argumenta că şi aceste concesii nu ar fi fost făcute dacă nu ar fi existat campaniile de dinainte de război ale femeilor şi perseverenţa lor. Este o greşeală să fii prea critic în privinţa câştigurilor înregistrate de femei, întrucât în interval de 10 ani toate femeile aveau să voteze şi „atitudinile şi aspiraţiile femeilor se schimbaseră, în sensul câştigării încrederii de sine şi trezirii dorinţei de a lupta pentru drepturile lor”.21

Pe tot cuprinsul Europei, cel mai evident semn al schimbării a fost înfăţişarea femeilor. Ele arătau diferit în

fuste mai scurte şi coafuri mai băieţeşti, care se dovediseră atât de potrivite pentru munca în fabrică, pe front sau la fermă. Apăruse un nou cod de maniere potrivit cu noua înfăţişare; moda ca o femeie mai vârstnică să însoţească o fată tânără în societate fusese valabilă la începutul războiului, acum era permis unei femei nemăritate să iasă la cinema sau la dans cu un prieten sau cu o prietenă. Este greu de apreciat în ce măsură aceste noi obiceiuri au dus la creşterea numărului de relaţii nelegitime şi de divorţuri, fenomen care s-a manifestat în majoritatea ţărilor în timpul războiului şi după aceea. Exista o mare preocupare morală faţă de diferitele tendinţe şi direcţii noi, chiar dacă numărul căsătoriilor crescuse totuşi. Majoritatea oamenilor, fie ei bărbaţi sau femei, erau fericiţi pentru că, după toate tulburările aduse de război, îşi puteau relua viaţa, în normalitate.

Descrierea războiului

PROBLEMA CHEIE Cum şi de ce a fost atât de variată imaginea primului război mondial în descrierile făcute de către artele plastice şi literatură?

Această secţiune înfăţişează rolul jucat de artele plastice şi literatură în conturarea mai expresivă a impresiilor noastre despre război. Nu putem să epuizăm aici un subiect atât de bogat, dar studenţii îl pot explora mai mult, fie privind tablourile din Imperial War Museum şi din alte colecţii similare, fie citind operele literare menţionate de noi în notele de subsol şi în bibliografie.

182 Moştenirea socială, economică şi culturală a războiului a) Arta şi războiul

La fel ca multe alte categorii, artiştii au primit cu braţele deschise războiul. Când Otto Dix a intrat în serviciul armatei germane, de exemplu, el a sperat că acesta îi va aduce „o experienţă uriaşă, inaccesibilă în viaţa civilă”. 22 Canadianul Wyndham Lewis i-a rugat pe colegii săi artişti să nu cumva „să piardă o asemenea experienţă”.23 Chiar de la început, secolul XX a fost o epocă a experimentelor (de avangardă) în artă, iar războiul

a fost văzut, astfel, ca o nouă provocare. Pentru artiştii futurişti, care doreau să o rupă cu trecutul şi să celebreze tehnologia modernă, dinamismul şi puterea, acest conflict mondial era perceput ca un „stimulent violent”, scrie Christopher Nevinson. Pentru artiştii care explorau teme apocaliptice, profeţind tulburări şi calamităţi, războiul a fost un fel de împlinire.

Mulţi artişti au intrat voluntari în luptă, deseori alăturându-se unităţilor speciale ale artiştilor. Abilităţile lor erau foarte solicitate, pentru tot felul de sarcini, cum ar fi alcătuirea de modele pentru instruirea în doborârea ţintei, construirea de măşti pentru soldaţii cu răni faciale, crearea camuflajelor sau chiar şi numai pictarea inscripţiilor de la closete. Mai târziu, unii dintre ei au fost numiţi artişti oficiali de război, având datoria mai generală de a picta câmpul de luptă. Ei lucrau mereu sub constrângeri severe impuse de condiţiile vieţii de tranşee şi de cenzura impusă de guverne.

Tulburaţi emoţional de măcelul la care fuseseră martori, mulţi artişti s-au simţit obligaţi să-şi exprime experienţa, într-o manieră lipsită total de compromis. Ei au pornit într-o misiune grea, aceea de a modifica perspectiva eroică asupra războiului, aşa cum era prezentată în afişele propagandei oficiale, în reclame şi în ziare. Nevinson şi-a abandonat viziunea triumfalistă asupra războiului, încă folosind totuşi forme abstracte tipice futurismului, în picturi ca *Trupe franceze odihnindu-se* (1916), în care un grup de soldaţi epuizaţi profită de răgazul de câteva clipe la marginea drumului (vezi pagina 183). Generalul Ian Hamilton, comandantul de la Gallipoli, a scris prefaţa la catalogul său de prezentare, pentru expoziţia din 1916, care, spunea el, urma să îl aducă pe soldat „mai aproape de inima propriilor sale experienţe aşa cum nu ar fi putut vreodată să o facă propriii săi ochi”.24 Expoziţia s-a bucurat de mulţi vizitatori şi toate picturile au fost vândute. Mai apoi, Nevinson a renunţat

Trupe franceze odihnindu-se, 1916, de C.R.W. Nevinson de tot la futurism; a devenit artist oficial de război, dar Departamentul Informaţiilor i-a respins picturile pe motiv că erau prea naturaliste. Un tablou era intitulat ironic *Potecile gloriei* şi înfăţişa cadavre zăcând într-o tranşee. Când pictura a fost expusă, însoţită de un ştraif pe care scria de la un capăt la altul, CENZURAT, autorul a primit mustrări de la Ministerul britanic de Interne.

Artiştilor li s-a permis să lucreze, deşi majoritatea nu s-au aliniat la indicaţiile stabilite de guvern. Pictorul Paul Nash a sosit pe Frontul de Vest în anul 1917 şi a fost martorul dezastrului care a urmat Bătăliei de la Passchendaele – „cel mai înfricoşător dezastru” în 1918 el îi scria soţiei:

1 Este de nepovestit, e un iad, e fără speranţă. Am renunţat să mai fiu un artist cu preocupări şi interese personale. Acum sunt doar un mesager care va aduce cuvintele de la oamenii care se luptă la cei care vor ca războiul să continue la nesfârşit. Slab, nearticulat va fi 5 mesajul meu, dar va purta în el un adevăr amar, şi fie să

ardă în sufletele lor ticăloase.

Gazaţi de John Singer Sargent

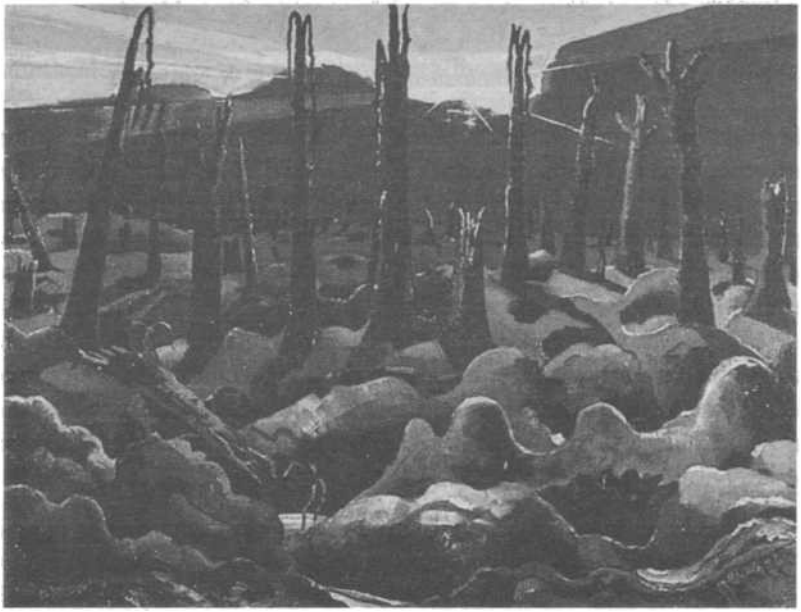

Construim o lume nouă de Paul Nash

Curând după aceasta Nash avea să creeze unul dintre cele mai faimoase tablouri despre război, *Construim o lume nouă* (1918), (vezi pagina 184). În acest peisaj de luptă nu există soldaţi, ci numai movile de noroi, care seamănă cu nişte coifuri ce ies din pământ; trunchiurile despicate şi arse de schije ale copacilor reprezintă rămăşiţele umane, iar norii roşii simbolizează sângele. Acesta, împreună cu alte „tablouri nostime” ale lui Nash, au fost oferite cenzorului, colonelului Lee, pentru că nu se putea „da inamicului nicio informaţie”.25 Se pare că

Departamentul de Informaţii nu a fost îngrijorat că Nash transmitea această impresie atât de ostilă despre război. Un alt artist angajat de guvernul britanic, portretistul la modă John Singer Sargent, a creat o imagine tot atât de tulburătoare, atunci când i-a înfăţişat, în manieră realistă, pe soldaţi orbiţi de gazul toxic de luptă, în tabloul *Gazaţi* (vezi pagina 184). A fost expus la Royal Academy în 1919, fiind considerat pictura anului.

Şi mai apreciate au fost ultimele picturi despre război ale artistului irlandez William Opren. Angajat iniţial pentru a picta desfăşurarea Conferinţei de pace, Opren a reprezentat secvenţa finală, în tabloul *Semnarea Tratatului de pace în Sala Oglinzilor*, care a fost bine primit. Dar Opren a „continuat să se gândească la soldaţii care rămăseseră în Franţa pentru totdeauna” şi a dat expresie acestei idei folosind acelaşi cadru ornamentat al Sălii Oglinzilor, dar pentru altă operă comandată, intitulată *Soldatului necunoscut din Franţa* Alături de un sicriu înfăşurat în drapel, stăteau doi soldaţi tineri, dezbrăcaţi, având ca unic semn militar coifurile, iar deasupra lor pluteau doi heruvimi. Acest tablou a fost un mare succes la expoziţia de la Royal Academy în 1923, dar Imperial War Museum (care comandase lucrarea) a considerat-o de neacceptat. Astăzi pictura poate fi încă admirată în muzeu, dar imaginea soldaţilor a fost ştearsă. Totuşi, Opren şi colegii săi pictori au creat suficiente opere revelatoare în care au fost imortalizaţi, conform stilului artistic al fiecăruia, cei care au luptat şi au murit între anii 1914 şi 1918. Aceşti artişti au contribuit la dezvoltarea unei noi perspective asupra războiului. În acest timp, colecţionând diverse produse cu imagini de război, cutii de ţigări sau cărţi poştale, soldaţii îşi exprimau şi ei preferinţele artistice, selectând fie imaginile realizate în stil mai eroic sau pe cele desenate mai comic (vezi mai jos).

De cealaltă parte a „teritoriului nimănui”, lupta artistul Otto Dix, care îşi comunica viziunea asupra morţii în război într-un stil foarte personal. Tabloul semiabstract *Foc de semnal* (1916) înfăţişează o scenă şocantă, alăcuită din soldaţi morţi, cu trupurile încurcate în sârmă ghimpată (vezi imaginea de pe coperta 1). După război, Dix nu a putut să uite experienţele trăite pe front şi s-a folosit de schiţele făcute atunci pentru a crea 50 de gravuri terifiante intitulate *Război* (1924). Una dintre ele înfăţişează viermi ieşind dintr-un craniu. Dacă unora obsesia lui Dix faţă de capacitatea morţii de a susţine viaţa îi pare prea şocantă, ea nu mai pare astfel dacă este comparată cu amintirile unui veteran de război englez, despre sarcinile sale zilnice:

1 Mi s-a spus să mă întorc în zona numită teritoriul nimănui şi să îngrop morţii vechi, erau soldaţii din Regimentul Newfoundland... Cadavrele erau în stare de putrefacţie, de avansată putrefacţie, iar şobolanii fugeau ieşind din piepturile lor. Şobolanii se adăpostiseră acolo de ploaie, 5 bineînţeles, fiindcă pânza uniformei care învelea cuşca toracică era ca un cuib plăcut, şi atunci când atingeai un corp, şobolanii ieşeau cu zecile prin partea din faţă a corpului.26

Dix a mai pictat şi mulţi soldaţi mutilaţi, care

simbolizau dezgustul său faţă de război. Opera sa nu a fost niciodată populară în Germania, ea având de îndurat mai apoi mânia naziştilor, care în anul 1934 i-au interzis lui Dix să expună şi i-au ars o serie de tablouri.

Prin urmare, se poate spune că războiul a stimulat creaţia soldaţilorpictori, dând naştere nu neapărat unor noi stiluri artistice, ci, printr-un efort intens, unor creaţii bazate pe exprimarea adevărului. Artiştii care nu au fost implicaţi direct în război au reacţionat în alte feluri. Bătrânul Claude Monet, prieten apropiat al prim-ministrului francez Clemenceau, a pictat nuferi, imagine considerată ca „singura cale de a evita să mă gândesc la ceea ce se întâmplă" – deşi lucrul acesta era destul de dificil, întrucât fiul său se afla pe front şi soldaţii răniţi treceau mereu pe lângă casa sa de la Givemy. După război, pictorul francez a creat o serie de tablouri ce sugerau pace şi consolare, fiind dedicate naţiunii. O reacţie foarte diferită a fost aceea a mişcării Dada, fondată în 1915, de către Tristan Tzara în Elveţia. Simţind că războiul a „instituţionalizat absurdul" şi a ucis individualitatea însăşi, dadaiştii au exprimat numai ceea ce era ilogic şi ridicol – „o arlechinadă alcătuită din nimicnicie" Cei mai autentici artişti contemporani, susţineau ei, erau comandanţii de uscat care „pictau în sânge". Dadaismul nu a durat mult, dar a ajutat la naşterea „imagismului deformat" al mişcării suprarealiste postbelice.27

b) Războiul oglindit în literatură

Mulţi soldaţi obişnuiţi făceau şi ei schiţe despre viaţa de tranşee şi despre câmpul de luptă – dar erau mult mai mulţi cei care scriau despre experienţele lor. Poezia avea mare succes – multe rucsace conţineau măcar un volumaş de poezii – şi războiul îi inspira pe mulţi să-şi încerce talentul la scris versuri. Se pare că le-a reuşit, pentru că în Anglia au fost identificaţi aproape 2 225 de poeţi de război. Inspirator a fost războiul şi pentru creatorii în proză; au fost publicate 400 de romane scrise de foşti soldaţi, aceasta numai în Marea Britanie. Aceste creaţii au fost la

rându-le devorate de alţi soldaţi, precum Leonard Thompson, care avea o dorinţă insaţiabilă de a citi despre război. Ar fi interesant de ştiut ce stil prefera: cel romantic sau stilul dur documentar.

Poetul romantic favorit de după război al englezilor a fost Rupert Brooke, al cărui volum *1914 şi alte poeme* (1915) s-a vândut foarte bine în anul publicării şi a fost reeditat de 28 de ori până în 1920. Scriitorul şi-a făcut studiile la Rugby şi Cambridge, el fiind deja un poet cunoscut înainte de 1914; Brooke s-a înrolat cu entuziasm dar nu a luat parte niciodată la luptă pentru că a murit în 1915, în drum spre Gallipoli, din cauza otrăvirii sângelui. În poeme precum „Cei morţi" el exprimă sentimentele patriotice obişnuite trăite de cei aflaţi la început în război. Poetul cheamă goarnele să sune peste „morţii cei bogaţi":

1 Ei au salvat lumea; ei şi-au vărsat roşul Dulcele vin al tinereţii; şi-au risipit anii ce-ar fi putut veni De muncă şi bucurii, şi cea de nesperat, senina.

Pe care bătrânii o numesc vârstă; şi pe cei care ar fi putut fi.

5 Fiii lor, şi-au dat nemurirea.28

Există documente care arată că atât soldaţii din linia întâi, cât şi civilii plin de tristeţe împreună cu rudele cernite ale celor dispăruţi au găsit consolare în aceste cuvinte. În romanul lui Ernest Raymond, *Teil England* (*Spune-i Angliei*) (1924), trei liceeni ai unor şcoli de stat se înrolează la vârsta de 18 ani, şi când unul dintre ei este ucis, colonelul lor citeşte versurile lui Brooke prietenilor săi. În final, mor toţi şi preotul militar (un personaj în care Raymond s-a imortalizat pe sine însuşi) supravieţuieşte ca „să-i spună Angliei" despre „frumuseţea" sacrificiului lor.29 Aceasta este o viziune romantică tipică folosită în cea mai mare parte a literaturii de război publicate în timpul războiului sau imediat după aceea. Opere de acest tip foloseau un vocabular al exaltării, îmbrăcând realitatea în cuvinte precum „onoare", „valoare", „sacrificiu" Imaginea lui Brooke despre vârsta tinereţii, „roşul, dulcele

vin al tinereţii” nu evocă cu precizie aceeaşi imagine ca cea în care se spune despre „sângele tinerilor”.

În Germania domina un spirit plin deşi mai mare eroism, care este exemplificat de literatura lui Ernst Jünger. Jünger nu a luptat efectiv decât primele două luni din război, şi s-a instruit în trupele de asalt. În acest răstimp a fost rănit de 14 ori. Relatarea acestor experienţe este făcută în romanul *Furtuni de oţel* (1920), care transmite vibrant emoţia febrilă şi împlinirea pe care le provoacă o bătălie (vezi citatul de la pag. 55 – 56). Luptătorul său este „un nou de de om, o specie nouă, sortită să conducă”.30 Din grupul acestor comandanţi avea să apară o Germanie nouă, mai bună, conform profeţiilor unor scriitori ca Jünger. Aceasta a fost o temă pe care Hitler a exploatat-o în scopuri proprii.

În Italia, Mussolini a procedat la fel. Aici războiul a fost celebrat cu şi mai multă pasiune. În ciuda celor 50 de ani ai săi, la acea dată, poetul Gabriele d’Annunzio s-a angajat cu pasiune în aceste explorări îndrăzneţe, cu ocazia celor trei campanii militare la care a participat. „Datorez cele mai înalte şi mai pure cuceriri ale spiritului meu războiului sângeros şi tulbure”, a scris el. După armistiţiu el a tânjit după „o raţiune eroică de existenţă” şi a găsit-o în 1919, când a condus atacul asupra oraşului Fiume (vezi pagina 162), unde „războiul nostru îşi găseşte deznodământul fericit, apoteoza”.31 Pentru scriitorul Filippo Marinetti, fondatorul mişcării futuriste, uniformele, vehiculele, sunetele şi mirosurile războiului au reprezentat frumuseţea; el a luptat în primul război mondial şi după aceea a luat parte la campania italiană din Abisinia, pe care a considerat-o „cel mai frumos poem futurist care a fost scris vreodată”.32

Pe de altă parte, scriitorii deziluzionaţi de război au încercat să comunice realitatea deseori cumplită pe care au trăit-o. În loc de evocări bombastico-patriotarde, ei au descris întâmplări cotidiene. În loc de emoţie exaltată şi glorie, ei au scris despre durere şi zădărnicie. Unul dintre

multele exemple este poezia lui Wilfred Gibson „Breakfast” (Micul dejun) (1917):

1 Luam micul dejun întinşi pe spate Fiindcă deasupra zburau schijele.

Pariam o felioară pe un codru de pâine că echipa Hull United îi va bate pe Halifax 5 Când Jimmy Stainhorpe juca fundaş în locul Lui Billy Bradford. Ginger capul îşi ridică şi înjură, parie şi mort căzu.33

Din condeiele lui Sassoon, Owen şi Rosenberg (vezi paginile 139 şi 58), Wilhelm Klemm şi Alfred Lichtenstein, Benjamin Peret şi Guillaume Apollinaire au ieşit versuri cu tentă de umor negru.

De exemplu, în picturile sale de cuvinte scrise în forme care reflectau subiectul poeziei – un sicriu, un obuz care exploda, perdea de ploaie, Apollinaire părea să-şi „râdă de riscuri”. Nu toate aceste creaţii au fost tipărite în timpul războiului, pentru că atunci funcţiona cenzura. Totuşi, este uimitor că, în ciuda cenzurii, romanul îndrăzneţ al lui Barbusse, *Sub tirul focului*, a putut fi publicat atât în Franţa cât şi în Marea Britanie în 1916 (vezi pagina 52). În schimb, doar patru din poeziile lui Owen au apărut înainte ca el să fie ucis pe front, iar prima colecţie din poeziile sale nu a apărut înainte de 1919. Acest volum avea prefaţa semnată de autor, unde el îşi prezenta crezul artistic, acelaşi cu al multor alţi poeţisoldaţi:

1 Această carte nu vorbeşte despre eroi. Poezia engleză nu este încă pregătită să vorbească despre ei. Aici nu sunt povestite fapte de război, nu e vorba nici de cucerirea unor fronturi; nu e nicio vorbă despre glorie, onoare, forţă, măreţie, suveranitate, sau putere, nimic în afară 5 de Război. Dincolo de toate, eu nu sunt preocupat de Poezia mea. Subiectul meu este Războiul, şi mila provocată de Război. Poezia mea izvorăşte din această milă.34

Ca şi în cazul expoziţiilor de artă din epocă, reacţiile la acest volum au fost de mai multe feluri. Unii

comentatori l-au lăudat pe Owen, considerându-l cel mai mare poet al războiului; alţii au criticat aceste versuri „lovite de şocul de bombă”.

La zece ani după armistiţiu, controversele despre direcţia realistdocumentară în opoziţie cu cea idealistă din literatură şi artă s-au înmulţit atunci când a apărut un grup compact de opere create de foşti combatanţi, care au zugrăvit războiul într-o lumină foarte puţin favorabilă. Din Anglia a venit volumul de memorii al lui Edmund Blunden *Undertones of War* (*Ecouri din război*) (1928), piesa lui R.C. Sherriff *Journey's End* (*Capătul călătoriei*) (1928), romanul lui Richard Aldington *Death of a Hero* (*Moartea unui erou*) (1929), volumul de memorii al lui Grave *Goodbye to AU That* (*Adio de la toate*) (1929), şi al lui Sassoon *Memoirs of an Infantry Officer* (*Amintirile unui ofiţer de infanterie*) (1930), romanul lui Frédéric Manning *Her Privâtes We* (*Soldaţii*) (1930) şi un nou volum de poezii al lui Owen, cu o introducere semnată de Blunden; din Germania a venit Remarque cu romanul *Nimic nou pe Frontul de Vest* (1929); din America – Hemingway cu romanul *Adio, arme* (1929), şi din Franţa – Louis-Ferdinand Céline cu romanul *Călătorie la capătul nopţii* (1932).

Toate aceste opere (în special romanul *Nimic nou pe Frontul de Vest*) s-au bucurat de mare succes de public, chiar din momentul când au apărut pe piaţă şi până în zilele noastre, modelându-ne fără îndoială viziunea asupra războiului. Au fost deseori blamate pentru a fi creat un mit antirăzboi şi a fi alimentat pacifismul (vezi pag. 53 – 55).

Una dintre acuzaţii susţine că toate aceste scrieri dau o impresie vie şi deprimantă despre viaţa de soldat în război. De fapt, toate aceste cărţi vorbesc despre camaraderie, de sentimentul datoriei, de stoicism, de mâncare, băutură şi ţigări, de relaxare, de glume, de frumuseţile naturii, de toate lucrurile care i-au ajutat pe soldaţi să suporte războiul. Chiar şi Sassoon, care şi-a pierdut treptat, până în 1917, încrederea în necesitatea

războiului, îşi aminteşte ce fericit a fost într-o seară, înainte de Bătălia de la Arras:

1 După ce i-am văzut pe camarazi instalaţi în adăposturile lor friguroase, în şoproanele alea improvizate, m-am îndopat şi eu cu ouă şi şuncă, după care m-am dus la un ciot de trunchi de copac, aflat în parcul liniştit al unui castel alb de lângă sat… Soarele se afla chiar deasupra vârfurilor 5 copacilor; câteva căprioare păşteau; o cioară plana deasupra mea, câţiva sturzi şi mierle cântau în frunzişul întunecat. În preajma mea nu era nimic care să îmi amintească de Război; numai vuietul uriaş de departe, spre orizont, şi bâzâitul unui aeroplan care traversa limpezimea cerului. Pentru nu ştiu ce motiv secret mă simţeam încrezător şi senin. Gândurile 10 mă asigurau că nu voi vrea să mă întorc în Anglia mâine dacă mi s-ar fi oferit, în mod improbabil, să aleg între asta şi luptă.35

Strânsa asemănare dintre acest pasaj şi fila din jurnalul lui Sassoon din dreptul acelei zile (7 aprilie 1917) 36 sugerează un posibil răspuns la o altă observaţie critică: că aceste reminiscenţe de după război sunt lipsite de autenticitate. Bineînţeles că ele nu trebuie citite ca documentare, dar toate se bazează pe experienţe directe, nemijlocite, ale celor care au fost pe front. Autorilor le-au trebuit 10 ani şi mai bine să le publice pentru că, după cum spune Aldington, aceasta era „o chestiune de a încerca să comunici ceea ce nu poate fi comunicat”.37 Precum momentele fericite, romanele conţin şi poveşti, şi imagini cumplite, mai tulburătoare decât orice amănunte scrise de un soldat pentru familia sa, într-o scrisoare. Suntem în 1918. Eroul lui Aldington, George Winterbourne, merge printr-o zonă capturată de la inamic: 1 Pământul era un deşert plin de cratere de obuze şi bucăţi de sârmă ghimpată ruginită şi ruptă. Peste tot erau presărate schelete ce purtau coifuri de oţel, îmbrăcate în zdrenţele ude ale uniformei kaki sau griverzui. Ici zăcea o mână descărnată care mai stătea încleştată pe o 5 puşcă ruptă şi ruginită, colo se afla o gheată căscată şi putrezită

din care ieşeau oasele unui picior subţire şi noduros. În ochi îţi apărea apoi un schelet dezmembrat cu violenţă de explozia unui obuz; craniul fusese despicat, şi dinţii zăceau împrăştiaţi pe solul calcaros; forţa exploziei aruncase nişte monede şi un pix chiar între oasele şoldului 10 şi femur. Într-un adăpost de beton, trei schelete de soldaţi germani stăteau prăbuşite peste mitraliera lor, a cărei ţeavă tăcută era încă fixată spre deschizătura adăpostului. Fuseseră atacaţi din spate cu grenade cu gaz fosforos, care arseseră totul în calea lor, făcându-şi drum prin came. La aşa ceva nu există niciun remediu. O cureluşă de 15 piele scorojită prinsă de ceasul zdrobit stătea prinsă de osul unei încheieturi descărnate. Singur printre aburii rotunzi şi albi, alunecând încet precum fantomele unui masacru, cu tunetul îndepărtat al bubuiturilor răpăind în aer, Winterboume stătea în liniştea îngheţată şi contempla realizările epocii oamenilor civilizaţi.38

Astfel de descrieri nu sunt însă mai terifiante totuşi decât memoriile seci, lipsite de senzaţionalism, scrise de către veteranii de război şi apărute în ultimii ani (vezi, de exemplu, paginile 170 – 171 şi 186). Suma tuturor acestor documente sugerează că Paul Fussel a avut dreptate atunci când a spus că „războiul a fost cu mult mai cumplit decât oricare dintre descrierile care i-au fost făcute în anii ’20 sau ’30”.39

Cu toate acestea, vocile critice susţin că aceşti scriitori din clasa de mijloc (majoritatea fiind atunci tineri ofiţeri) au oferit „o versiune foarte subiectivă, exagerată şi înşelătoare” asupra condiţiilor existente pe front Aceştia ar fi reacţionat cu mult mai dur decât soldaţii muncitori la condiţiile vieţii din tranşee, unde, scrie un istoric, nu se trăia mai greu decât, în cocioabele dintr-o mahala”.40 Să-l lăsăm pe Leonard Thompson să ia atitudine faţă de acest punct de vedere, el este îndreptăţit fiindcă provine dintr-o familie de zece sufilete, care locuia într-o căsuţă de cărămidă, cu etaj, fără canalizare pe o distanţă de o milă. Iată ce scrie el despre viaţa în tranşeele de la Gallipoli:

„plângeam, nu pentru că ne era frică, ci pentru că eram aşa de murdari”.41

Inutil să mai spunem că memoriile şi romanele nu ne spun întregul adevăr despre război. Ele nu ne vorbesc despre eforturile diplomatice de la nivel internaţional sau despre manevrele politice, ori despre strategia militară, fiindcă autorii lor nu aveau experienţă în aceste chestiuni. Însă operele literare ale oamenilor din fiecare naţiune, din fiecare clasă, din fiecare rang social care au luptat în război formează o parte importantă a izvoarelor pe care le avem, valabile în felul lor. Trebuie citite de oricine vrea să aibă o oarecare idee despre cum a fost să lupţi în condiţii aproape de neimaginat. Pentru că, aşa cum a spus atât de plastic scriitorul Ezra Pound, ei ştiau ce înseamnă să fi trăit, îngropat până la ochi în iad”.

c) Concluzii: Să ne amintim despre război

Toate formele de artă, spune Peter Conrad, au fost influenţate de război, care „a modernizat brutal şi irevocabil omenirea”.42 Populaţia civilă a fost la fel de conştientă de acest lucru ca şi combatanţii. Compozitorul Edward Elgar, a cărui muzică compusă în perioada antebelică era plină de teme optimiste şi patriotice, a scris tristul său Concert pentru violoncel în 1919, pentru a-şi exprima sentimentele de tulburare sufletească. Războiul a fost zugrăvit şi în scrierile postbelice moderniste ale unor scriitori precum D.H. Lawrence, T.S. Eliot, Ezra Pound şi Virginia Woolf. Prezenţa lui insinuantă a fost rezumată expresiv de personajul Virginiei Woolf, doamna Dalloway; în timpul ce se distrează, îi ajunge la urechi vestea despre sinuciderea unui tânăr bolnav de şoc de bombă, după care ea îşi spune: „Cum a venit şi moartea asta, chiar în mijlocul petrecerii mele”.43

Un alt scriitor care a rămas cu un sentiment puternic al morţii a fost mult regretatul poet englez, Rudyard Kipling, cu ale cărui versuri din volumul *Epitaphs of War* (*Epitafuri de război*) am început această carte (vezi pagina 2). Câţiva ani după război Kipling a muncit cot la cot cu

membrii unei comisii pentru amenajarea unor cimitire şi monumente pentru toţi cei care fuseseră ucişi în război. Călătorii de azi pot observa roadele unor astfel de eforturi pe tot cuprinsul Europei, unde şi cel mai mic sătuc îi comemorează cum se cuvine pe cei pierduţi. Există întregi oraşe, precum Ypres din Belgia, reconstruite în totalitate în anii ’20, care sunt locuri pentru aducere aminte. De pe autostrăzile din nordul Franţei şoferii pot vedea uriaşe monumente ridicate în locurile unde sau ţinut bătălii, precum acelea de la Thiepval şi Vimy, ca şi nenumărate cimitire de război. Drumeţii de pe poteci de munte sau schiorii pot întâlni austerul monument de război de pe Muntele Grappa din Dolomiţii Italiei sau frumoasele sculpturi comemorative ale lui Constantin Brâncuşi din oraşul Târgu-Jiu, în apropierea Munţilor Carpaţi din România. De pe un vas, aflat în croazieră în apele estice ale Mediteranei, pasagerii pot observa monumentele funerare şi memorialele din peninsula Gallipoli, aflată în Turcia. La optzeci de ani după sfârşitul războiului, nume şi morminte noi se adaugă, pe măsură ce sunt găsite alte şi alte rămăşiţe de soldaţi, iar locurile acestea sunt vizitate de urmaşii celor căzuţi, de turişti şi de elevi.

Kipling şi-a mai luat şi sarcina de a scrie povestea unei pagini de istorie jucate în război de Gărzile Irlandeze, regimentul unde a luptat fiul său căzut pe front. Cercetarea a durat cinci ani, el folosind izvoare oficiale, jurnale şi interviuri cu supravieţuitorii acestui regiment, pentru a închina acest monument sacrificiului şi devoţiunii în numele patriei a unor soldaţi. Precum mare parte a literaturii de ficţiune dedicate războiului, frumoasa poveste a lui Kipling (publicată în 1923) comunică o diversitate de experienţe şi emoţii. Trecem de la suferinţa personală stârnită de numeroasele pierderi de vieţi de pe râul Somme la mândria regimentului care organizează o paradă cu ocazia vizitei regelui Belgiei. Kipling este uimit de „ce omenire înarmată s-a confruntat în tranşee în acei ani”. El se mai minunează că „deşi ei trăiau o astfel de

viaţă, li se părea normală şi firească, şi s-au comportat cu sânge rece şi cu mintea trează". La sfârşitul cărţii, el îşi exprimă propriile sentimente, amestecate, ca şi acelea ale eroilor săi, care în primăvara lui 1919, s-au despărţit pentru a reveni acasă:

Tot războiul fuseseră Batalionul „cel fericit" care „se descurcase la fel de bine ca oricare altul" într-un război ce făcea ca simpla glorie să pară ridicolă. Din toate aceste lucruri nu avea să rămână decât amintirea. Şi, în timp ce mergeau – o părere mai mulţi decât ar fi fost într-o companie – în urma ofiţerilor lor, ici şi colo zăreai printre răniţii ce purtau pe ei şi haine civile, tineri ale căror priviri nu se potriveau cu vârsta lor, zdruncinaţi dincolo de cuvinte sau de lacrimi de splendoarea şi de durerea acelei amintiri.44

Această carte a încercat să evoce atât splendidul curaj cât şi durerea teribilă provocate de primul război mondial.

Referinţe

1 R. Blythe, *Akenfield*: *Portrait of an English Village* (Allen Lane, 1969), pp. 38 – 44.

2 C. Pugsley, „New Zealand: The Heroes Lie în France" în Cecil & Liddle, *Eleventh Hour*, p. 208.

3 Roland Leighton către Vera în A. Bishop & M. Bostridge (editori), *Letters From a Fost Generation* (Abacus, 1999), p. 111.

4 R. Van Emden & S. Humphries, *Veterans* (Leo Cooper, 1998), p. 207.

5 Cecil & Liddle, *Eleventh Hour*, p. 102.

6 J. Winter, Sites of Memory, Sites of Mourning (CUP, 1995), p. 2.

7 Ultimele trei experienţe sunt notate în Van Emden & Humphries, *Veterans*, pp. 129, 132, 148.

8 A. Bamji, „Facial înjury: The Patient's Experience" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 499.

9 Ferguson, *Pity of War*, p. 432.

10 Episcopul Londrei citat în R. Pope, *War and*

Society în *Britain*, *1899 – 1948* (Longman, 1991), p. 63.

11 A. Marwick, *The Deluge*: *British Society and the First* World *War* (MacMillan, ediţia a doua, 1991), p. 49.

12 S. Hynes, A War Imagined: The First World War and English Culture (Bodley Head, 1990), p. 409.

13 J. Lawrence, „The First World War and its Aftermath" în P. Johnson (editor), *2CF Century Britain* (Longman, 1994), p. 167.

14 Lewis, *True Stories*, pp. 380 – 386.

15 C. Haste, *Rules of Desire* (Chatto & Windus, 1992), pp. 33 – 35.

16 R.J. Sieder, 3 ehind the Lines" în Wall & Winter, *Upheaval of War*, p. 116.

17 T. Zeldin, *France 1848 – 1945*: *Ambition and Love* (OUP, 1979), p. 350.

18 R. Bessel, *Germany after the First World War* (OUP, 1993), pp. 239 & 272.

19 D. Thom, „Women and Work în Wartime Britain" în Wall & Winter, *Upheaval of War*, p. 317.

20 Citat din P. Bartley, *Votes for Women 1860 – 1928* (Hodder & Stoughton, 1998) p. 97. Acest volum din noua serie *Acces la istorie* discută chestiunea în mai multe detalii decât am putea-o face noi în prezentul studiu.

21 Marwick, *The Deluge*, p. 31.

22 J. Winter, „Painting Armageddon" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 860.

23 P. Gough, „The Experience of British Artists in the Great War" în Ibid. p. 848.

24 R. Cork, A Bitter Truth: Avant-Garde Art and the Great War (Yale UP, 1994), p 132.

25 Ibid. pp. 198 – 202.

26 Van Emden & Humphries, *Veterans*, p. 130.

27 P. Conrad, *Modern Times*, *Modern Places* (Thames & Hudson, 1998), pp. 209 – 211.

28 Gardner, *Up the Une to Death*, p. 48.

29 E. Raymond, *Teil England* (Cassell, ediţia 40, 1973), p. 177.

30 Ferpar al lui Ernst Jünger, care a murit în 1998, la vârsta de 102 ani, în ziarul *The Times*, 19 februarie 1998.

31 A. Bonadeo, *D \Annunzio and the Great War* (Associated University Presses, 1995), pp. 126 – 128.

32 Conrad, *Modern Times*, p. 211.

3 3 Gardner, *Up the Une to Death*, p. 84.

34 J. Glover & J. Silkin, *First World War Prose* (Penguin, 1989), p. 389.

35 S. Sassoon, *The Complete Memoirs of George Sherston* (Faber & Faber, ediţia 1972), p. 420.

36 Sassoon, *Diaries*, p. 150.

37 Hynes, *A War Imagined*, p. 424.

38 R. Aldington, *Death of a Hero* (World Distributors Ltd, 1965), p. 367.

39 P. Fussell, *The Great War and Modern Memory* (OUP, 1977), p. 174.

40 C. Barnet, *The Collapse of British Power* (Alan Sutton, ediţia din 1984), pp. 429 – 431.

41 Blythe, *Akenfield*, p. 40.

42 Conrad, *Modern Times*, p. 203.

43 V. Woolf, *Mrs Dalloway* (Penguin, 1925), p. 201.

44 R. Kipling, The Irish Guards in the Great War: The Second Battalion (Spellmount, 1997), pp. 78 & 193.

Schemă rezumat

Moştenirea socială, economică şi culturală a războiului

Pierderi Câştiguri

9 milioane de militari au murit: Recunoaştere şi consolare durere pentru familii şi prieteni oferite prin monumentele memoriale şi cimitirele de război tehnici îmbunătăţite în chirurgie ce salvează mulţi răniţi, de unde mai mulţi supravieţuitori

Ajutor financiar pentru veterani Implicare mai mare din partea statului pentru asigurarea bunăstării poporului – nivel crescut de trai (Franţa, Marea Britanie)

Infirmitate permanentă pentru 10 milioane de supravieţuitori începutul renaşterii economice până la

1920 în majoritatea ţărilor

Femeile câştigă drept de vot în anumite ţări

Mai mare libertate pentru femeile tinere singure

Progres tehnologic (ex. tancuri, avioane, gaz de luptă)

Atitudine mai realistă faţă de război

Foamete în ţările blocadei

Inflaţia duce la neutralizarea efectului beneficiilor

Mari datorii de război

Devastarea zonelor unde au avut loc lupte

Femeile îşi pierd slujbele avute în timpul războiului

Creşterea incidenţei concubinajului şi a divorţurilor

Arme mortale de folosit în războaiele viitorului

Pierderea inocenţei de dinainte de război şi a patriotismului

Să răspundem la întrebări-eseu despre capitolul 8

Putând fi aprofundat şi cu parcurgerea altor studii, a cărţilor menţionate în notele de subsol sau a celor recomandate în bibliografie, acest capitol poate servi şi ca punct de pornire pentru întrebări comparative sau tematice despre efectele sociale şi economice al războiului. De exemplu: Evaluaţi câştigurile şi pierderile provocate de primul război mondial. Schema rezumat vă poate ajuta să răspundeţi la această întrebare, exemplele şi ilustraţiile fiind extrase din acest capitol şi din lecturile suplimentare.

În timp ce dezvoltaţi subiectul, iată factorii pe care trebuie să-i aveţi în minte:

Nici gazul de luptă nici pierderile nu au fost uniform sau universal prezente

Descrierea prin categorii (pierdere şi câştig, social şi economic) simplifică mult realitatea

Anumite direcţii postbelice nu se datorează în totalitate războiului în concluziile voastre trebuie să hotărâţi dacă veţi considera războiul mai mult o maşină de ucis inutilă sau un eveniment având şi o influenţă benefică.

Lecturi suplimentare

Deşi mor încet-încet şi ultimii martori la război,

interesul faţă de prima conflagraţie mondială nu pare să fi scăzut niciun pic, în fiecare an apărând noi şi noi cărţi. Cea de-a 80-a comemorare a războiului, desfăşurată în 1990, a fost un bun prilej ca să fie editate un mare număr de studii în acest sens.

Istorii generale despre război (în ordinea anului în care au fost publicate)

A.J.P. Taylor, *The First World War* (Hamish Hamilton, 1963), deşi are peste 30 de ani de la apariţie, aceasta este unul dintre cele mai stimulative studii de istorie, bine scris, în tonul ironic ce-i este caracteristic lui Taylor, bogat ilustrat, cu imagini excelente.

John Laffin, *Butchers and Bunglers of World War One* (Alan Sutton, 1988) – după cum o indică şi titlul, această carte este plină de critici dure la adresa generalilor şi a tacticilor adoptate de aceştia.

Philip Haythomthwaite, *The First World War Source Book* (Arms and Armour, 1992), nu este o colecţie de izvoare directe, ci un compendiu indispensabil de informaţii despre toate aspectele războiului.

Hew Strachan *The First World War* (Weidenfeld & Nicolson, 1994), această relatare lungă, după metoda cronologică, nu furnizează nicio analiză, dar prin acumularea de detalii lasă o impresie adâncă despre război.

Jay Winter şi Blaine Baggett, *The Great War* (Penguin, 1996) – scrisă drept comentariu pentru un excelent serial BBC, această istorie pasionantă se concentrează asupra felului în care le-a fost afectată viaţa civililor din cauza războiului.

Hugh Cecil & Peter Liddle (editori), *Facing Armageddon*: *The First World War Experienced* (Pen & Sword, 1996), inspirat de conferinţa internaţională organizată la Leeds cu ocazia celei de-a 80-a comemorări a războiului, acest volum, conţinând peste 60 de articole, îşi propune să contrazică „distorsiunile din mitologia populară”. Conţine multe unghiuri noi asupra războiului.

Holger Herwig, The First World War: Germany and Austria-Hungary (Arnold, 1997).

Roger Chickering, *Imperial Germany and the Great War* (CUP, 1998), această carte şi cea a lui Herwig cu aluzii speciale pentru cititorii de limbă engleză, tratează despre război văzut de cealaltă parte a tranşeelor. Amândouă se ocupă de experienţa trupelor şi a civililor cât şi de strategii de cel mai înalt nivel.

John Keegan, *The First World War* (Hutchinson, 1998), o istorie clară şi uşor de citit despre bătălii, scrisă de unul dintre cei mai buni istorici militari, care dezvăluie dezastruoasele calcule greşite făcute atunci, fără să critice nimic din cele întreprinse de generali. El reuşeşte să vorbească despre război privit şi de sus, dar şi de jos.

Hew Strachan (editor), *The Oxford Illustrated History of the First World War* (OUP, 1998), acest volum extrem de util conţine eseuri despre toate aspectele importante ale războiului dar şi câteva ilustraţii extrem de expresive.

Niall Ferguson, *The Pity of War* (Allen Lane, 1998), prin faptul că oferă surprinzătoare răspunsuri la întrebările pe care le pune, Ferguson h face în mod siguri pe cititori să gândească fără prejudecăţi despre război.

Frontul de Vest

Malcolm Brown, The Imperial War Museum Book of the Western Front (Sidgwick & Jackson, 1993).

John Keegan, *The Face of Battle* (Jonathan Cape, 1976).

Alistair Home, *Verdun 1916*: *The Price of Glory* (Penguin, ediţia din 1993).

John Laffin, *A Western Front Companion* (Alan Sutton, 1994).

Leon Wolff, *în Flanders Fields* (Pan, 1961), o istorisire vie a bătăliei de la Passchendaele.

Diverse alte aspecte ale războiului

James Joll, *The Origins of the First World War* (Longman, 1984). Keith Wilson (editor), *Decisions for War*

(XJCL Press, 1995)

Peter Liddle, *The Sailors' War* (Blandford Press, 1985).

Nigel Steel & Peter Hart, *Defeat at Gallipoli* (Macmillan, 1994). Norman Stone *The Eastern Front 1914 – 1917* (Hodder & Stoughton, 1975).

Orlando Figes, *A People's Tragedy* (Jonathan Cape, 1996).

Martin Clark, *Modern Italy, 1871 – 1982* (Longman, 1984).

Peter Kilduff, Richthofen: Beyond the Life of the Red Baron (Arms & Armour, 1993).

Malcolm Brown, *1918: Year of Victory* (Sidgwick & Jackson, 1998). Gerard de Groot, *Douglas Haig* (Unwin Hyman, 1988), o biografie corectă despre un personaj controversat.

Impactul războiului

J.-J. Becker, The Great War and the French People (Berg, 1985).

H. Cecil & P. Liddle, *At the Eleventh Hour* (Leo Cooper, 1998), ne arată *ce* bine a fost primită vestea despre sfârşitul războiului.

Richard Cork, *A Bitter Truth: Avant-Garde Art and the Great War* (Yale, 1994) – o trecere to revistă a artei universale a războiului.

Paul Fussell, *The Great War and Modern Memory* (OUP, 1975). Samuel Hynes, A *War Imagined* (Bodley Head, 1990), această carte şi ultima citată aici se ocupă de cultura engleză.

Arthur Marwick, *The Deluge: British Society and the First* World *War* (Macmillan, ediţia 1991), un studiu controversat dar interesant.

David Williamson, *War and Peace: International Relations 1914 – 1945* (Hodder & Stoughton, 1994), prezintă războiul to context internaţional. Jay Winter & Richard Wall, *The Upheaval of War* (CUP, 1988) – vorbeşte despre implicarea civililor din multe ţări în activitatea de

război.

Experienţa războiului

Această temă a fost ilustrată de numeroase studii în anii din urmă. Următoarele colecţii de impresii personale sunt mai expresive: Malcolm Brown, *The Imperial War Museum Book of the First* World *War* (Sidgwick & Jackson, 1991).

Richard Van Emden & Steve Humphreys, *Veterans*: *The Last Survivors of the Great War* (Leo Cooper, 1998).

Lyn MacDonald, 1914 – 1918: Voices and Images of the Great War Imagined (Michael Joseph, 1988).

Jon Lewis, *True World War 1 Stories* (Robinson, 1997).

Izvoare primare

Toate aceste memorii, romane, jurnale, scrisori şi poezii sunt scrise de cei care au fost în război. Studenţii pot consulta şi material nepublicat reprezentând surse primare de la Imperial War Museum.

Richard Aldington, *Death of a Hero* (World Distributors, 1965).

Henri Barbusse, *Under Fire* (Everyman's Library, 1969).

Alan Bishop & Mark Bostridge (editori), *Letters from* a Fost *Generation* (Abacus, 1998).

Robert Blake (editor), *Private Papers of Douglas Haig* (Eyre & Spottiswoode, 1952).

Vera Brittain, *Testament of Youth* (Victor Gollanez, 1933).

Winston Churchill, *The World Crisis*: *1911 – 1918* (Odham's Press, 1938). John Dos Passos, *Three Soldiers* (Penguin, 1990).

Florence Farmborough, *A Nurse at the Russian Front* (Constable, 1974). Brian Gardner, *Up the Line to Death*: *The War Poets* (Methuen, 1964). Jon Glover & Jon Silkin, *The Penguin Book of First World War Prose* (Penguin, 1989).

Robert Graves, *Goodbye To All That* (Penguin, 1960).

Ernest Hemingway, *A Farewell To Arms* (Arrow, 1994).

David Lloyd George, *War Memoirs* (Odham's Press, 1938).

Frederic Manning, *Her Privates We* (Serpent's Tail, 1999)

Eric Maria Remarque, *All Quiet on the Western Front* (Putnam's, 1929). Siegfried Sassoon, *Diaries 1915 – 1918* (Faber & Faber, 1983). Siegfried Sassoon, *The Complete Memoirs of George Sherston* (Faber & Faber, 1972).

Trudi Tate (editor), Women, Men and the Great War: An anthology of stories (Manchester University Press).

Edwin Vaughan, *Some Desperate Glory* (Macmillan, 1987).

Henry Williamson, *How Dear Is Life* (Alan Sutton, 1995).

Index

Asquith, H.H. 6, 45, 59, 112, 113.

180

Australia 25, 39, 53, 81, 100, 116, 123, 128, 129, 191

Baibusse, Henri 52, 65, 169, 190, 202 Belgia 1, 5, 13, 16, 25, 31, 36, 37, 40, 61, 62, 89, 91, 119, 148, 153.

193

Brest-Litovsk, Tratatul de la 75, 114, 123, 125, 126, 141, 151, 161 Bruşilov, generalul 68, 72 – 75, 79, 88, 92

Cadoma, generalul 82, 83, 85, 86, 90 Canada 25, 26, 49, 105, 136 Churchill, Winston 11, 14, 17, 36, 45, 76, 78, 88, 95, 96, 112, 113, 157.

167, 185, 203

Clemenceau, Georges 64, 95, 112.

113, 159, 160, 187 Contact von Hótzendorff, conte 70 Falkenhayn, generalul 39, 43, 46, 47, 49, 71

Gallipoli, campania 28, 68, 72, 75.

76, 78 – 80, 82, 88, 92, 93, 113, 154, 162, 170, 171, 182, 188;

192, 194, 201

Haig, generalul 42, 43, 47, 48, 60 – 63, 65, 66, 113,

134, 136, 140, 149, 201, 202
Hindenburg, generalul 47, 59, 64, 67, 70, 73, 101, 113 – 115, 117, 130, 134, 137, 139, 142 Hitler, Adolf 142, 151, 159, 165, 166.
168, 180, 189
India 25, 37, 43, 81, 98, 105, 106, 156
Irlanda 152, 153
Japonia 1, 7, 19, 27, 30, 104, 105.
157, 166, 168 Jellicoe, amiralul 96, 99 Joffte, generalul 4, 14, 41, 47, 59 Kemal, Mustafa 77, 78, 151, 162, 163 Kipling, Rudyard 2, 8, 12, 15, 17, 46, 169, 193, 194, 196 Kitchener, lordul 25, 39, 47, 50, 77, 113, 117
Lenin, Vladimir Bici 8, 15, 64, 75.
125, 156, 175
Liga Naţiunilor 163, 164, 175 Lloyd, George David 3, 10, 17, 59, 61, 64, 95, 113, 114, 154, 159, 164, 177, 202
Ludendorff, generalul 47, 64, 70, 101, 113, 114, 118, 123, 126, 130 – 132, 135 – 137, 139, 142 – 144, 146, 147, 151, 166
Mussolini, Benito 29, 83, 151, 165, 166, 189
Nicolae al II-lea, ţarul 5 Noua Zeelandă 25, 49, 94, 104, 105, 123, 172
Owen, Wilfied 60, 139, 140, 146.
149, 169, 189, 190 Pétain, generalul 47, 59, 60, 74 Poincaré, preşedintele 4 – 6, 14, 112, 176 Remarque, Erich 52, 65, 146, 170, 190, 202
Sassoon, Siegfried 51, 53, 60, 65, 170, 189 – 191, 196, 202 Schlieffen, Planul 5, 13, 14, 21, 37.
38, 67, 70, 92, 126
Sabia 4, 5, 11, 16, 22, 69, 78, 79, 82, 124, 162
Şoimne, bătălia de pe 36, 40, 47, 49.
56, 59, 67, 92, 113, 130, 132, 137, 154, 171, 174, 194 Tirpitz, amiralul 13, 95 Turcia 10, 11, 19, 23 – 25, 32, 75 – 77.
79, 81, 82, 98, 123, 153, 162, 194 Verdun, bătălia de la 36, 40, 46, 47, 49, 54, 67, 72, 73, 92, 93, 101, 130, 133, 137, 166, 200

Versailles, Tratatul de la 2, 27, 126, 142, 151, 154, 158, 159, 161, 163, 166
Wilhelm al II-lea, Kaiserul 4, 7
Wilson, Woodrow 16, 17, 19, 31, 64, 101, 102, 123, 127, 129, 134, 137, 138, 143, 146, 147, 149, 154 – 156, 158 – 160, 163, 164, 166, 200
Ypres, bătăliile (inclusiv luptele de la Passchendaele) 36, 39, 40, 43.
44, 61, 62, 103, 111, 134, 193
1 Sărbătoream o glorioasă victorie navală sau ne lamentam din cauza unei înfrângeri ruşinoase? Nu prea ştiam... Singurul fapt indiscutabil era acela că sute de tineri, mulţi dintre ei care nu împliniseră încă 20 de ani, se înecaseră fără speranţa că vor fi salvaţi sau fără să înţeleagă
5 ce s-a întâmplat, într-un mormânt anonim şi rece.1 11
Comparaţiile industriale/de tehnologie cuprind şi Statele Unite, dar nu şi Rusia Referinţe
1 M. Brown, *1918*: *Year of Victory* (Sidgwick & Jackson, 1998), p. 9.
2 Herwig, *First World War*, p. 351.
3 Keegan, *First World War*, p. 404.
4 Brown, *1918*, p. 36.
5 Herwig, *First World War*, p. 386.
6 Brown, *1918*, p. 148.
7 John Dos Passos, *Three Soldiers* (Penguin, 1990), p. 38.
8 R. Hofstadter (editor), *Great Issues în American History* (Vintage Books, 1958), Vol. 2, pp. 216 – 217.
9 J. Cooke, „The American Soldier în France" în Cecil & Liddle, *Armageddon*, p. 246.
10 Gilbert, *First World War*, p. 408.
11 Brown, *1918*, p. 152.
12 D. Trask, „The Entry of the USA into the War and its Effects" în Strachan, *First World War*, p. 252.
13 Brittain, *Testament of Youth*, p. 298.

14 Keegan, *First World War*, p. 441.

15 Keegan, *First World War*, p. 421 & Chickering, *Imperial Germany*, pp. 178 – 179.

16 A. Wilkinson (editor), *Destiny*: *The War Letters of Captain Jack Oughtred* Af. C. (Peter & Christopher Oughtred, 1996), p. 181.

17 Brown, *1918*, p. 48.